

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TANZİMATÇI BİR DEVLET ADAMI: MEHMED KABÛLÎ PAŞA
(1812-1877)

YÛKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
MUHAMMET BALLI
(20132004011)

DANIŞMAN
DOÇ. DR. SEZÂİ BALCI

GİRESUN 2017

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Yeterlilik öğrencisi Muhammet Ballı'nın "Tanzimatçı Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa (1812-1877)" başlıklı tezini incelemiş olup aday 18/07/2017 tarihinde, saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın çalışması, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. İlhan Ekinci	
Üye	Doç. Dr. Sezai Balcı	
Üye	Yar. Doç. Hadiye Yılmaz	

18/07/2017

Doç. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Yeterlilik tezi olarak sunduğum “Tanzimatçı Bir Devlet Adamı: Mehmed Kabûlî Paşa (1812-1877)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Muhammet BALLI

18/07/2017

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Mehmed Kabûlî Paşa'nın biyografisinin tamamlanması ve özellikle bürokratik ile siyasi hayatını günyüzüne çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışma sırasında Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan değişim sürecine ve ülkenin farklı bölgelerinde ortaya çıkan olaylara, Mehmed Kabûlî Paşa'nın gözünden tanık olma fırsatı mümkün olmuştur.

Mehmed Kabûlî Paşa, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarında aktif rol alması, Ticaret Nazırlığı ve elçiliklerde bulunması nedeniyle önde gelen siyasi şahsiyetlerden biri olarak Osmanlı tarihini araştıranların eserlerinde çoğunlukla yer almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de Mehmed Kabûlî Paşa ve döneminin olayları ile ilgili pekçok belge bulunmaktadır. Mehmed Kabûlî Paşa ile ilgili bugüne kadar ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebepten ötürü çalışmamızı daha çok birinci el kaynaklara dayandırdık.

Tez çalışmamız, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde Mehmed Kabûlî Paşa'nın hayatı, ailesi, yetişme süreci ve bürokraside almış olduğu ilk görevleri yer almaktadır. Tezin ikinci bölümünde Mehmed Kabûlî Paşa'nın Londra Kâtipliği, Maslahatgüzarlığı ve Atina Orta Elçisi olarak görev yaptığı yıldaki faaliyetleri yer almaktadır. Paşa'nın Kırım Savaşı'nın devam ettiği yıllarda görev aldığı çeşitli komisyonlar, Trabzon Tahkikât Memurluğu, Hariciye Kâtipliği, Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı, Sırbistan, Romanya, Girit görevleri, Hariciye Müsteşarlığı, Cebel-i Lübnan Politika Memurluğu, Sayda ile Aydın Valilikleri, çeşitli komisyon üyelikleri ve Ticaret Nazırlığı yaptığı yıllar tezin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Daha sonra bulunmuş olduğu meclisler, bu meclislerin özellikleri ve görevleri ile Mehmed Kabûlî Paşa'nın buralardaki hizmetlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana Büyükelçiliği, Petersburg Büyükelçiliği, Ticaret Nazırlığı ve Meclis-i Ayân âzalığı ele alınmıştır. Viyana Büyükelçiliği sırasında Doğu Sorunu karşısındaki tutumu, Petersburg Büyükelçiliği, 93 Harbi öncesi Balkanlarda yaşanan olaylar, bu olayların beraberinde getirmiş olduğu sorunlar ve halli yolunda yapılan faaliyetlere yer verilmiştir. Dördüncü bölümün sonunda ise Mehmed Kabûlî Paşa'nın vefatına yer verilmiştir.

Konu seçimimde fikir veren ve tecrübelerini, bilgi ve vaktini ayıran tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Sezai Balcı'ya teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarında bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Ali Akyıldız, Prof Dr. Kemal Beydilli, Doç. Dr. Erdoğan Keleş hocalarıma teşekkür ederim. Tez çalışmamda bana yol gösteren Doç. Dr. Abdülhamit Kırmızı Hocam'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez çalışmamda her zaman bana destek olan kıymetli arkadaşlarım ve büyüklerimden Ahmet Yadi, Melek Taş, Kubilay Kılıç, Öznur Sağır, Murat Dursun Tosun ve Mustafa Demirel'e teşekkürü borç bilirim.

Muhammet BALLI

GİRESUN 2017

ÖZET

1812 yılında İstanbul’da doğan Mehmed Kabûlî Paşa, Emin Kabûlî Efendi'nin oğludur. Mehmed Kabûlî Paşa, ilk olarak Divan-ı Hümayûn Kalemî memuriyetinde bulundu. Maarif-i Adliye Mektebi’nde eğitim gördükten sonra Babıâli Tercüme Odası’na girdi. Devlet kademelerinde hızlıca yükseldi. 1845 yılında Berlin Kâtipliği görevi ile Hariciye ilk adımını atmış oldu. İngiltere’de önce kâtip, sonra maslahatgüzarlık görevinde bulundu. Diplomaside oldukça tecrübe kazanan Mehmed Kabûlî Paşa, Atina Orta Elçisi olarak görev yaptı. Tabii ki; elçilik görevi hariç Rusçuk’la başlayan yurtdışı görevleri arasında iki kez Sırbistan, bir kez Romanya, iki kez Girit, bir kez Cebel-i Lübnan, bir kez Kırım ve Avrupa’nın birçok şehrine seyahat etti. Bunun yanı sıra ülke içinde Bursa, Edirne, İzmir, Çanakkale ve Trabzon gibi şehirlere çeşitli görevlerle gönderildi. Öte yandan Sayda ve Aydın Valilikleri görevlerinde bulundu. Sayda Valiliği esnasında “Paşa” oldu. Çeşitli komisyonlarda üye olarak görev yaparken, Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı, iki kez Hariciye Kâtipliği, Meclis-i Vâlâ âzalığı, Hariciye Müsteşarlığı, İstanbul Şehreminliği, biri vekil olmak üzere toplam üç kez Ticaret Nazırlığı yaptı. Ticaret Nazırlığı döneminde malî konuları görüşmek için Avrupa’nın çeşitli şehirlerine gönderildi. Bir sene Viyana ve bir sene de Petersburg Büyükelçilikleri görevlerinde bulunduktan sonra Meclis-i Ayân âzalığı yaptı. 1877 yılında İstanbul’da vefat etti.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Kabûlî Paşa, Babıâli Tercüme Odası, Tanzimat Dönemi.

ABSTRACT

Born in İstanbul in 1812, Mehmed Kabûlî Pasha is the son of Emin Kabûlî Efendi. He firstly served in the secretarian of Divan-ı Hümâyûn (Imperial Council). After studied in Mektebi Maarif-i Adliye, he was employed in Translation Office of Babîâli (Sublime Porte). He got promoted quickly in the State organizations. In foreign mission, he firstly served as the clerk of Berlin in 1845. He served as the clerk and subsequently the charge d'affaires in England. Having gained experience a lot in diplomacy, Mehmed Kabûlî Pasha served as the envoy extraordinary in Athens. In foreign mission, he travelled to Bulgaria first, then Serbia two times, Romania, Crete two times, Mountain Lebanon, Crimea and several cities across Europe. In addition, within the country he was assigned various duties in some cities such as Bursa, Edirne, İzmir, Çanakkale and Trabzon. He, on the other hand, served as the Governor of Saida, and Aydın. He promoted to “Pasha” when serving as the Governor of Saida. While serving as a member in several committees, he served as the translator in Divan-ı Hümâyûn, the foreign service clerk two times, a member of Meclis-i Vâlâ, Foreign Undersecretary, İstanbul Şehremini (an official responsible for municipal services), the Minister of Foreign Trade three times one being deputy. While serving as the Minister of Foreign Trade, he was sent to several cities in Europe to negotiate financial issues. Having served as the Ambassador of Wien and Petersburg, he became a member of Meclis-i Ayân. He died in İstanbul in 1877.

Keywords: Mehmed Kabûlî Pasha, Babîâli Translation Office, Tanzimat Era.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
KONU VE KAYNAKLAR	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
MEHMED KABÛLÎ EFENDİ’NİN HAYATI VE İLK MEMURİYETLERİ	4
1.1. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Hayatı ve Ailesi	4
1.2. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Eğitim Hayatı	5
1.3. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Şahsiyeti	6
1.4. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Divan-ı Hümayûn Kalemî Memuriyeti	7
1.5. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Babîâli Tercüme Odası’na Girişi.....	8
1.6. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Rusçuk’a Gidişi.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	13
MEHMED KABÛLÎ EFENDİ’NİN LONDRA MASLAHATGÜZARLIĞI VE ATİNA ORTA ELÇİLİĞİ	13
2.1. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Londra’daki İlk Görevi.....	13
2.2. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Londra Maslahatgüzarlığı	16
2.3. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Londra’daki Yaşamı ve İzlenimleri.....	17
2.4. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Atina’ya Tayini	19
2.5. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Atina Orta Elçiliği (1851-1852).....	22
2.5.1. Sefaretin Rutin İşleri	24

2.5.2. Osmanlı-Yunanistan İlişkileri.....	24
2.6. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina Sefareti'nden Ayrılması	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	28
MEHMED KABÛLÎ EFENDİ'NİN 1852-1871 ARASI YURTIÇİ VE YURTDIŞI GÖREVLERİ	28
3.1. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Hariciye Kâtipliği.....	28
3.2. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Kırım Savaşı Sırasında Görev Aldığı Askeri Komisyonlar	29
3.3. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Borç ve Denetim Komisyonu Üyelikleri.....	34
3.4. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Trabzon Tahkikât Memurluğu	36
3.5. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Ticaret Nezâreti Muavinliği	38
3.6. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı	39
3.6.1. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Romanya'ya Gönderilmesi	41
3.6.2. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Sırbistan'a Gidişi	43
3.7. Hariciye Kâtibi Mehmed Kabûlî Efendi'nin Girit Görevi	48
3.8. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Girit Lâyihası.....	51
3.9. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Hariciye Müsteşarlığı	53
3.10. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Cebel-i Lübnan Politika Memurluğu.....	55
3.11. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Sayda Valiliği (1863-1864)	61
3.12. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Aydın Valiliği (1864)	64
3.12.2. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Muhacir Komisyonu Üyeliği	66
3.12.3. Demiryolu İnşa Faaliyetleri	66
3.12.4. Çekirge ile Mücadele	68
3.13. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Meclis-i Vâlâ Üyeliği	69
3.14. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Meclis-i Ali-i Hazain Üyeliği	70
3.15. Mehmed Kabûlî Paşa'nın I. Ticaret Nazırlığı ve Kırım'a Gidişi	71

3.16. Mehmed Kabûlî Paşa'nın İkinci Girit Görevi	72
3.17. Mehmed Kabûlî Paşa'nın II. Ticaret Nazırlığı Görevi (1868-1871).....	74
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	80
MEHMED KABÛLÎ PAŞA'NIN VİYANA VE PETERSBURG	
BÜYÜKELÇİLİKLERİ VE BÜROKRASİDE SON DÖNEMLERİ.....	80
4.1. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana Büyükelçiliği (1873-1874).....	81
4.2. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Ticaret Nazırlığı Görevi (1874-1875).....	87
4.3. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Petersburg Büyükelçiliği (1875-1876)	90
4.3.1 1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı.....	93
4.3.2. Sırbistan İle Savaşın Başlaması	95
4.3.3. Osmanlı-Karadağ Savaşı.....	96
4.4. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Meclis-i Ayân Azalığı	101
4.5. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Hastalanması ve Vefatı	102
SONUÇ.....	104
BİBLİYOGRAFYA	107
EKLER.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	139

KISALTMALAR

A. AMD	:Bâb-1 Âsafî Âmedî Kalemi
A. DVN	:Bâb-1 Âsafî Divân-1 Hümâyûn Kalemi
A. DVN. MHM	:Bâb-1 Âsafî Divân-1 Hümâyûn Mühimme Kalemi
A. MKT. MHM	:Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi
A. MKT	:Sadaret Mektubî Kalemi
A. MKT. NZD	:Sadaret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir
A. MKT. UM	:Sadaret Mektubî Umum Vilâyet
age	:adı geçen eser
agm	:adı geçen makale
ATASE	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B	:Recep
BEO	:Babiâli Evrak Odası
bkz.	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	:Cemaziyelahir
CA	:Cemaziyelevvel
Çev.	:Çeviren
DTCF	:Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslam Ansiklopedisi</i>
Haz.	:Hazırlayan
HR. MKT	:Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi
HR. SYS	:Hâriciye Nezâreti Siyasî Kısmı
HR. TH	:Hariciye Nezâreti Tahrirat
HR. TO	:Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası
<i>İA</i>	: <i>İslam Ansiklopedisi</i>
İ.B.B	:İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İ.E.T.T	:İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeciliği

İ. DH	:İrâde Dâhiliye
İ. HR	:İrâde Hâriciye
İ. MMS	:İrâde Meclis-i Mahsus
İ.Ü.	:İstanbul Üniversitesi
L	:Şevval
M	:Muharrem
N	:Ramazan
OTAM	: <i>Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi</i>
R	:Rebûlahîr
RA	:Rebûlevvel
S	:Safer
s.	:Sayfa
Ş	:Şaban
ŞD	:Şura-yı Devlet
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Y.EE	:Yıldız Esas Evrakı
YYOA	: <i>Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi</i>
Z	:Zilhicce
ZA	:Zilkade
ZB	:Zabtiye Nezâreti

KONU VE KAYNAKLAR

Mehmed Kabûlî Paşa hakkında kaleme alınmış herhangi müstakil bir çalışma yoktur. Kendisinin de kaleme aldığı bir eser bulunmamaktadır. Devlet hizmetleri nedeniyle devlet politikalarına yön vermiş bir isim olan Mehmed Kabûlî Paşa hakkında ilk müstakil çalışmayı yapacak olmak, bu konuyu seçmemizde önemli bir etken teşkil etmiştir. Ayrıca Mehmed Kabûlî Paşa'nın yaşadığı devrin Osmanlı tarihinde tayin edici askeri ve siyasi olaylara tanıklık etmesi, konu seçimimizi bu yöne sevk etmiştir.

1- Arşiv Malzemeleri

Bu tez çalışmasında öncelikle birinci elden kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. İrade kısmında Dâhiliye, Hariciye, Meclis-i Vâlâ evraklarından yararlanılmıştır. Özellikle Mehmed Kabûlî Paşa'nın atama ve azilleri iradelerden tespit edilmiştir. Hariciye bölümündeki belgeler kullanılmıştır. İrade tasnifinin Mehmed Kabûlî Paşa'nın görev almış olduğu yıllardaki tüm kataloglar taranmıştır.

Mehmed Kabûlî Paşa'nın tüm kariyeri neredeyse Hariciye Nezâreti çatısı altında gerçekleştiği için bu evrakın taranması da bir zorunluluk oluşturmuştur. Hariciye Nezâreti belgeleri gerek merkez gerekse elçiliklerle ilgili yazışmaları ihtiva etmektedir. Bu kapsamda Hariciye Nezâreti'nin Mektubî, Siyasi, Sefaret ve Tercüme Odası Evraklarından Mehmed Kabûlî Paşa'yı kapsayan katalogları taranmıştır.

Bunların dışında Sadaret Mektubi Kalemî ve bu kaleme bağlı tasniflerle Ali Fuat Türkgeldi, Meclis-i Vâlâ ve Yıldız tasnifleri de taranmıştır.

Öncelikle birinci elden kaynaklar kullanılmaya çalışılmış, ayrıca İngiliz Gazete Arşivi internet sitesi¹ ve Fransa Devlet Arşivi internet sitesi² sayfalarında Mehmed Kabûlî Paşa ile ilgili birçok belgeye ulaşılmıştır. Bu iki sitede Cabouli Pasha, Kabouli Effendi, Cabuli Pacha gibi isimler kullanarak tarama yapılmıştır. Bunun yanında *Devlet Salnameleri* ve *Hariciye Salnameleri* incelenerek Mehmed Kabûlî Paşa ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

¹ <http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Erişim Tarihi: 20/10/2016.

² gallica.bnf.fr. Erişim Tarihi: 04/11/2016.

2- Eserler

Mehmed Kabûlî Paşa hakkında bilgi veren kaynaklar yok denecek kadar azdır. Mehmed Kabûlî Paşa ile ilgili bilgilere çok az da olsa Ahmed Cevdet Paşa'nın, *Ma'ruzat*³, Mahmud Celaledin Paşa'nın *Mir'at-ı Hakikat*⁴ adlı eserleri önemli kaynaklardandır. Abdurrahman Şeref Efendi'nin *Tarih Musahabeleri*⁵, Charles Mismar'ın, *Hatırat-ı Alem-i İslam*⁶, dönemin olayları hakkında bilgi veren nadide eserlerin başında gelmektedir.

Mehmed Kabûlî Paşa hakkında maalesef yazılmış ayrıntılı bir eser bulunmamaktadır. Mehmed Kabûlî Paşa hakkında Taha Toros'un yazmış olduğu "Kabûlî Paşa'ya Dair"⁷ adlı makalesinde kısa da olsa Mehmed Kabûlî Efendi hakkında bilgilere ulaşmaktayız. Bu makale Mehmed Kabûlî Paşa hakkında yazılmış ilk makaledir. Taha Toros'un Arşivi⁸ vasıtasıyla Mehmed Kabûlî Paşa'nın ölümünden sonra eşi hakkında bilgilere ulaştık. Öte yandan Mehmed Kabûlî Paşa hakkında Mehmet Süreyya'nın *Sicill-i Osmani*⁹ adlı eserinde az da olsa bilgiler mevcuttur. Yine Osman Nuri Ergin'in *İstanbul Şehreminleri*¹⁰ adlı eserinde Mehmed Kabûlî Paşa hakkında başka yazarların verdiği bilgilerin benzerini bulmaktayız. Sinan Kuneralp'in *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*¹¹ adlı eseri, Rakım Ziyaoğlu'nun yazdığı *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)*¹², İbrahim Alaattin Gövsa'nın *Türk Meşhurları Ansiklopedisi* ve Mehmet Nermi Haskan'ın *Eyüplü Meşhurlar*¹³ adlı eserlerinde

³ Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), Babiâli Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 218-219.

⁴ Mahmut Celaledin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1979, s. 220-230.

⁵ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, (Haz. Enver Koray), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s. 78.

⁶ Charles Mismar, *İslam Dünyasından Hatıralar*, (Haz. Mehmet Rauf), Bedir Yay., İstanbul 1975.

⁷ Taha Toros, "Kabûlî Paşa'ya Dair", c.14, *Tarih ve Toplum*, İstanbul 1990, s. 265-266.

⁸ <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/browse?value=Taha+Toros+Ar%C5%9Fivi&type=author>. Erişim Tarihi: 22/03/2017.

⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c.III, (Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 854.

¹⁰ Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, (Haz. Ahmet Nezih Galitekin), İ.B.B. Yay., İstanbul 1996, s. 140.

¹¹ Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İsis Yay., İstanbul 1999, s. 1-162.

¹² Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1971, s. 199.

¹³ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüplü Meşhurlar*, c.I, İstanbul 2004, s. 122-123.

Mehmed Kabûlî Paşa'dan çok kısa söz edilmektedir. Bu eserler genellikle yüzeysel bilgiler içermektedirler. Yine Sezai Balcı'nın kaleme aldığı *Babîâlî Tercüme Odası*¹⁴ eseri, Mehmed Kabûlî Paşa'nın Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı hakkında bilgi sunmaktadır.

---

¹⁴ Sezai Balcı, *Babîâlî Tercüme Odası*, Libra Yay., İstanbul 2013, s. 20-420.

GİRİŞ

Mehmed Kabûlî Paşa'nın¹⁵ hayat serüvenini kavramak için o devirde hem Osmanlı Devleti'nin hem de Avrupa'nın genel durumuna bakmak yerinde olacaktır.

Yakınçağa gelindiğinde Osmanlı Devleti gerileme ve çökme içindeydi. Bu gerilemenin nedenleri arasında; devletin malî ve ekonomik yönden zayıflaması, devlet sisteminin bozulması, ordunun ve eğitim kurumlarının kendini yenileyememeleri gelmektedir. Öte yandan Avrupa ekonomik ve siyasi yönden gittikçe güçlenmektedir. Buna mukabil Avrupa ile Osmanlı arasındaki ilişkiler “Şark Meselesi” çerçevesinde şekillenmektedir.¹⁶

Viyana Kongresi, devrim ve savaşlardan sonra Avrupa'da düzeni yeniden sağlamak için büyük devletlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Rum İsyanı ile başlayıp daha sonra Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile süren yıllar, Osmanlı dış politikasını ciddi bir imtihana sokmuş ve modern manada reformların geliştirilmesinde en önemli etken haline gelmiştir.¹⁸

II. Mahmud'un saltanatı ve ardından gelen Tanzimat Devri, idari, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik tarihimiz açısından son derece önemli gelişmeleri beraberinde getiren bir dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de, memur zümresine dayanan sivil bir bürokrasinin yükselerek yavaş yavaş yönetimde söz sahibi olmaya başlamasıdır.¹⁹ Tanzimat Devri reformcularının hepsi değişimin

---

¹⁵ Mehmed Kabûlî Paşa ile Ali Kabûlî Bey birbirine karıştırılmamalıdır. Kabûlî Bey (?-1909) tam adı Ali Kabûlî'dir. Deniz subayıdır. Girit doğumlu olup Bahriye Silahendaz Taburu ve Asar-ı Tevfik Zırhlısı komutanı olarak 31 Mart 1909'da taburundaki askerlerin asillerle işbirliği yapmasını önlemek amacıyla uyarıcı bir konuşma yaptı. Bu konuşma üzerine dışardan kışkırtılan birtakım deniz erlerince tutuklanarak Bahriye Dairesi'ne götürülen Kabûlî Bey, Bahriye Şurası'nca serbest bırakıldı. 1909 yılında İstanbul da öldü. (Abdullah Kılıç, “Kabûlî Bey”, *YYOA*, I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 691).

¹⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1987, s. 47-83.

¹⁷ Hüner Tuncer, Viyana Kongresi, “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1815-1829)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, (Haz. İsmail Soysal), TTK Yay., Ankara 1997, s. 61.

¹⁸ Kemal Beydilli, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, (Haz. İsmail Soysal), TTK Yay., Ankara 1997, s. 42.

¹⁹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s.45.

zorunlu olduğuna inanmaktaydılar. Mustafa Reşid Paşa, Ali ve Fuat Paşalardan müteşekkil “güçlü üçlü” tanzimat reformlarını gerçekleştirmişlerdir.²⁰

Biyografi yazımında karşılaşılan kuramsal ve yöntemsel yapılandırmaya gelince, konumuzun biyografi olması, karşımızdaki temel zorluk olmuştur. Çünkü biyografi yazarının önündeki en büyük engel, yaşamayan bir başka kişi hakkında hüküm vermektir. Bu durumda yazarın yanılğı payı artmakta, her zaman tam objektifliği yakalamak mümkün olamayabilmektedir. Önemli bir eksiklik de Mehmed Kabûlî Paşa'nın hatıratının mevcut bulunmamasıdır. Mehmed Kabûlî Paşa'nın bir fikir adamı olmamasından dolayı fikirlerini açık ve net olarak tespit edebileceğimiz bir kaynak da yoktur. Biyografi yazmanın bir diğer zorluğu ise, hakkında neredeyse hiçbir bilgi olmayan birinin hayatını, siyasi faaliyetlerini ve düşüncelerini ortaya çıkarmaktır. Bu tez çalışmasında hem Mehmed Kabûlî Paşa'nın hayatına hem de rol aldığı siyasi olaylara yer verilmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Mehmed Kabûlî Paşa'nın hatıratının bulunmaması önemli bir eksiklikti. Paşa'nın kısa anıları, telgraf, mektup, beyanat ve görüşmelerine ulaşarak bu eksikliği giderdik.

Tanzimat devrinin, dil bilen ve dış dünyaya yabancı olmayan²¹ isimlerinden Mehmed Kabûlî Paşa, Osmanlı Devleti'nin son döneminde sahne alan devlet adamlarından biridir. Bugüne kadar araştırmacıların pek dikkatini çekmemiş ve üzerinde pek durulmamış olsa da, ilmi ve kültürel donanımıyla, görevleriyle, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikalarına yön veren bir devlet adamıdır. Mehmed Kabûlî Paşa, Osmanlı Devleti'nde hem diplomat hem de bürokrat sınıflamasına dâhil bir şahsiyettir.

Devletin farklı coğrafyalarında çalışan bir devlet adamı bulunduğu yerin bakışını edinir.²² Mehmed Kabûlî Paşa, Osmanlı ülkesinin coğrafî, etnik ve dinsel özelliklerini çok iyi bilmektedir. Paşa, hem Hariciye Nezâreti'nde çeşitli mevkilerde

---

²⁰ Olivier Bouquet, “Hâlâ Osmanlı Modernleşmesinden Söz Etmeye Gerek Var Mı?”, (Çev. Ali Berktaş), Devlet Olma Zanaatı, *Osmanlı'dan Bugüne Kamu İcraatı*, İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 57.

²¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, Hil Yay., İstanbul 1987, s. 190.

²² Abdülhamit Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet*, Klasik Yay., İstanbul 2014, s. 445.

görev aldığı yıllarda hem de elçilik görevlerinde, görev aldığı komisyonlarda devletin iç ve dış siyasetine sorumluluklar alarak yön vermeye çalışmıştır.

Mehmed Kabûlî Paşa'nın 1837'de başlayan devlet memuriyeti vefatına kadar devam etmiştir. Kırk yıl süren memuriyet hayatı içinde gerçekleştirdiği bu hizmetlerini, o dönemde üç kıtada sınırları olan Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarında Avrupa'dan Ortadoğu'ya, Balkanlar'dan Rusya'ya kadar olan çeşitli yerlerde görev yapmıştır. Kırım Savaşı'ndan sonra başlayan isyan dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve itibarını korumak için yabancı devlet adamlarıyla ve Rusçuk'dan başlayarak Romanya, Girit, Sırbistan, Cebel-i Lübnan gibi anlaşmazlıkların çözülmesinde gayret sarf etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMED KABÛLÎ EFENDİ’NİN HAYATI VE İLK MEMURİYETLERİ

1.1. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Hayatı ve Ailesi

Mehmed Kabûlî Efendi, Tahvil Kalemî memurlarından Emin Kabûlî Efendi’nin oğlu olup 1812’de doğmuştur.²³ Mehmed Kabûlî Efendi’nin doğum tarihi ile ilgili farklı tarihler verilmektedir. Mehmet Süreyya’nın *Sicill-i Osmani*²⁴, Mehmet Mermi Haskan’ın *Eyüplü Meşhurlar*²⁵, Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*²⁶, Taha Toros, “Kabûlî Paşa’ya Dair”²⁷, İbrahim Alaattin Gövsa’nın *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*²⁸ bu eserlere göre Mehmed Kabûlî Efendi’nin doğum tarihi 1812 senesidir. *L’orient Illustré*²⁹ gazetesi Mehmed Kabûlî Efendi’nin doğum tarihini 1820 olarak göstermektedir. Fatîm Davud, *Fatîm Tezkeresi (Hakümetü’l-Eş’ar)* adlı eserde Mehmed Kabûlî Efendi’nin doğum tarihi 1821 olarak verilmektedir.³⁰ Birçok eserde 1812 tarihi verildiğinden bu yıl esas alınmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi, İstanbul Üsküdar’da yaşamış³¹ ve babasını ise dört yaşında kaybetmiştir.³² Eşinin adı ise Adile Zafer Hanım’dır.³³ Adile Zafer Hanım’ın babası ise Tophane-i Amire Nazırı Ahmed Necib Efendi’dir.³⁴ Mehmed Kabûlî

²³ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, s.854; Taha Toros, *a.g.m.*, s. 265.

²⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, s.854.

²⁵ Haskan, *a.g.e.*, s. 122-123.

²⁶ Kunalp, *a.g.e.*, s.97.

²⁷ Toros, *a.g.m.*, s. 265-266.

²⁸ Gövsa, *a.g.e.*, 201.

²⁹ *L’orient Illustré*, 24 Ekim 1874.

³⁰ Fatîm Davud, *Fatîm Tezkeresi (Hakümetü’l-Eş’ar)*, (Haz. Ömer Çifçi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., E-kitap, Mayıs 13, 2013, s. 347.

³¹ Ergin, *a.g.e.*, s. 140.

³² *BOA, HR. MKT.*, no:339/10, 11 ZA 1276/31 Mayıs 1860; Osmanlı Arşivi belgelerindeki Hicri ve Rumî tarihlerin miladi tarihine çevrilmesinde TTK’nın resmi internet sitesinde bulunan Tarih Çevirme Klavuzundan yararlanılmıştır. (<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>). Erişim Tarihi: 10/06/2016.

³³ *BOA, BEO.*, no:269/20132, 5 S 1311/18 Ağustos 1893; Zafer Hanım, Osmanlı arşivinde Zafir Hanım şeklinde anılmaktadır. Günümüz eserlerinde ise Zafer Hanım ismi kullanılmaktadır. Zafir Hanım için bkz. *BOA, ZB.*, no: 344/129,11 ZA 1323/7 Ocak 1906; Zafer Hanım; seçkin, aristokratik, ılımlı ve dış dünyayı bilen bir hanımdı. İyi derece Fransızca bilmesinin yanında iyi bir müzisyendi. Başarılı, yenilikçi ve ünlü biriydi. Türk Kadın Topluluğu tarafından Fransız Parti Lideri olarak düşünülmüştür. (Mary Roberts, *Intimate Outsiders The Harem in Ottoman and Orientalist Art and Travel Literature*, Duke Üniversitesi Yay., Amerika Birleşik Devletleri 2007, s.173; E.Littel, *The Living Age*, S. XV, Boston 1869, s. 20).

³⁴ *BOA, İ.MMS.*, no: 121/5214, 24 ZA 1308/1 Temmuz 1891.

Efendi, Sadrazam Fuat Paşa'nın³⁵ bacanağınadır. Ancak bu bacanaklık, Fuat Paşa'nın ilk eşi İkbâl Hanım'dan değil, ikinci eşi; Suriye Defterdarı iken ölen Ahmet Efendi'nin kızı Emine Rukiye Hanım'dandır.³⁶ Fransız *Le Figaro* gazetesi 13 Ağustos 1869 tarihli başlığında Mehmed Kabûlî Efendi'nin Fuat Paşa ve "Mahşer Midillisi" olarak da bilinen Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey'in akrabalığından söz ederek Mehmed Kamil Bey'in eşinin kalp rahatsızlığından vefat ettiğini duyurmuştur.³⁷

Zafer Hanım, Fransızca, Türkçe, Rumca ve Farsca'ya bilmesinin yanında bir roman ve dört kitap yazmıştır.³⁸ Mehmed Kabûlî Efendi'nin ölümünden sonra Adile Zafer Hanım, Azmi Bey ile evlenmiştir.³⁹ Mehmed Kabûlî Efendi'nin hiç çocuğu olmamıştır.⁴⁰ Adile Zafer Hanım, Mehmed Kabûlî Efendi öldükten sonra eşinin İstinye'de bulunan yalısında yaşamaya devam etmiştir.⁴¹ Adile Zafer Hanım, 1911 yılında Atina'da vefat etmiştir.⁴² Zafer Hanım, *Aşk-ı Vatan*⁴³ adlı eserin yazarıdır.

1.2. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Eğitim Hayatı

Mehmed Kabûlî Efendi, ailesinin de desteğiyle küçük yaşta eğitim hayatına başlamıştır.⁴⁴ Mehmed Kabûlî Efendi, çok iyi bir eğitim almıştır.⁴⁵ Birçok devlet adamının ders aldığı Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesine⁴⁶ giderek Kethüdazâde

³⁵ Fuat Paşa için bkz. Ali Haydar Bayat, *Keçecizade Mehmed Fuad Paşa*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988; Ayşe Çamkara, "Zafer Hanım'ın Aşk-ı Vatan Romanı Bağlamında Kadın", *Hece Yay.*, Ankara 2009.s. 142.

³⁶ Zehra Toska, *Aşk-ı Vatan: Zafer Hanım*, Oğlak Yay., İstanbul 1994, s. 8-9.

³⁷ Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey, Fuat Paşa'nın kayınbiraderi idi. (*Le Figaro*, 13 Ağustos 1869, s. 1; Mehmet Süreyya, *Sicilli-Osmani*, III, s. 861).

³⁸ Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* romanı dışında diğer kitaplarının isimleri tespit edilememiştir. (*Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2015, s. 282).

³⁹ Haluk Yavuz Şehsuvaroğlu, *İstinye Yahıları*, Taha Toros Arşivi, İstinye, Erişim Tarihi: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1635>. Erişim Tarihi: 22/02/2017.

⁴⁰ Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu, *Boğaziçine Dair*, Taha Toros Arşivi, İstanbul, Erişim Tarihi: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/17174>. Erişim Tarihi:10/02/2017; Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa'nın eşi Zafer Hanım'dan başka varisi kalmamıştır. (*BOA, ZB.*, no: 344/129, 26 Ocak 1908).

⁴¹ *BOA, ZB.*, no: 344/129, 26 Ocak 1908.

⁴² *BOA, HR. UHM.*, no: 86/2, 20 M 1329/21 Ocak 1911.

⁴³ *Aşk-ı Vatan*, Zafer Hanım tarafından kaleme alınan ilk roman olma özelliğini taşımaktadır. Zafer Hanım, eşi Mehmed Kabûlî Paşa ile Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bulunmuştur. Romanın giriş kısmındaki olaylar 1868'de başlamaktadır. Zafer Hanım oldukça vatansever bir kadındır. Zafer Hanım Romanın konusunu Refia Hanım'dan dinlemiştir. (Çamkara, *a.g.m.*,s. 142-152).

⁴⁴ Toros, *a.g.m.*, s. 265.

⁴⁵ William Hepworth Dixon, *The Holy Land*, Londra, s. 171.

⁴⁶ Kazım Yetiş, "Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesi", c.V, *DİA*, Ankara 1992, s. 553.

Mehmed Arif Efendi'den ders almıştır.⁴⁷ Kethüdazâde Mehmed Arif Efendi'den akli ve nakli ilimleri öğrenmiştir. Kethüdazâde Mehmed Ârif Efendi, ise medresede yetişip, yaşadığı dönemde tüm ilimleri tahsil etmiştir.⁴⁸ Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi'nde Fransızca, İtalyanca gibi diller de öğretilmekteydi.⁴⁹

Tanzimat Devri'nin en meşhur devlet adamlarından biri olan Mustafa Reşit Paşa'nın yetiştirdiği bir isim olan Mehmed Kabûlî Efendi, 1838'de açılan "Maarif-i Adliye Mektebi"ne girerek eğitim hayatına burada devam etmiştir.⁵⁰ Burada tam donanımlı olarak yetişmiştir. İleri düzeyde sahip olduğu Fransızca'yı burada öğrenmiştir. Çok iyi derecede Fransızca bilmesinin yanında Fransız kültürünü ve Avrupa Edebiyatını da iyi bilmekteydi. Bunun yanı sıra İngilizceyi de çok doğru bir şekilde konuşmaktadır.⁵¹

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana'da elçi olarak görev yaptığı yıllarda bir *Türk tarihi* yazmakla meşgul olduğunu görmekteyiz.⁵² Ancak bu kitabın akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin *Fâtîn Tezkeresi*'nde kayıtlı bir şiiri vardır.⁵³

1.3. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Şahsiyeti

Zamanına göre oldukça iyi bir eğitim almış alan Mehmed Kabûlî Efendi, bunun etkisini ilerideki iş ve özel yaşamında görmüştür. Yabancı dillere vakıf olması, onu diplomasi mesleğinde ilerileri taşımıştır. Avrupa'da uzun yıllar görev alması, hem kendisinin hem de eşinin modern bir görünüm kazanmasında etkili olmuştur.

Mehmed Kabûlî Efendi dirayetli, yabancı dillere vakıf, devlet işlerini bilen, şair ruhlu, keskin fikirli, lüksüne düşkün ve Avrupalı düşünceleri olan entellektüel bir

⁴⁷ İsmail Erdoğan, "Kethüdâzâde Ârif Efendi ve Felsefî Görüşleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15, Elazığ 2005. s. 172.

⁴⁸ Şerif Mardin, *The Genesis Of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Syracuse University Press, Syracuse 2000, s. 231.

⁴⁹ İbrahim Emiroğlu, *Hizmet ve İhanetleriyle, Tercümanlar ve Voyvodalar ve Azınlıklar*, Aymar Yay., İzmir 1996, s. 262-263.

⁵⁰ Balcı, *a.g.e.*, s.175-176.

⁵¹ Dixon, *a.g.e.*, s.172 ; Hulusi Yavuz, "The Compilation Of The Best First Ottoman Civil Code", *İslam Tetkikleri Dergisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984, s. 117.

⁵² *The Western Times; Exeter*, 15 Haziran 1874; *Weekly Supplement To The Sheffield Daily Telegraph*, Haziran 1874.

⁵³ Haskan, *a.g.e.*, s. 122-123.

kişiydi.⁵⁴ Çoğunlukla Avrupai tarzda kıyafetleri giymeyi tercih etmiştir.⁵⁵ Çalışkan, değer verilen, dürüst ve açık sözlü bir isim olan Mehmed Kabûlî Efendi, yurtiçi ve yurtdışı görevlerinde halkla temas içinde olmuş, onların dertlerini dinlemiş ve sıkıntılarına çare aramaya çalışmıştır. Yeri geldiğinde bu sorunlar karşısında hüzünlenmiştir. Sıkıntısı olanlara ve muhtaç durumda olanlara yol göstermiştir. Yabancı devlet adamlarının dayatmalarına karşı gelmiş ve devlet menfaatlerini ön planda tutmuştur. Öte yandan Mehmed Kabûlî Efendi, birkaç kez meslekten azledilmiş olmasına rağmen hakkında hiç şikâyet alınmamış ve resmi soruşturma geçirmemiştir.

Diplomaside son derece başarılı bir devlet adamı olan Mehmed Kabûlî Efendi, aynı zamanda yabancı devletler nazarında oldukça değerli ve Avrupa diplomasisinde oldukça popülerdir. Ülke devlet adamları ve yöneticileriyle son derece yakın dostluklar kurmuştur. Kral Otto, Çar II. Aleksandr, Prens Gorçakof, Bismarck, Avusturya Kralı Franz Joseph gibi dünyaca ünlü kişilerle yakın dostluklar kurmuştur.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin bürokraside de oldukça çok dostu olduğu görülmektedir. Mustafa Reşit Paşa'nın elinde yetişen Mehmed Kabûlî Efendi, Keçecizade Fuat Paşa ve Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey ile hem akraba hem de iş arkadaşıydı. Uzun yıllar Babıâli Tercüme Odası'nda kalması buradan birçok kimseyi tanınmasına imkân sağladı. Bu isimlerle birçok dış görevde beraber çalıştı. Bunların başında Aleksandr Karatodori Paşa, Ethem Paşa, Arzuman Efendi, Remzi Efendi ile Ali Paşa en önde gelenleridir. Tabii ki ömrü hayatına onlarca görev sığdırmayı başarmış bir devlet adamının dostları bununla sınırlı değildir. Agâh Efendi, Mehmed Safvet Paşa, Sahak Abro, Ahmet Arifi Paşa, Mütercim Rüştü Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Osman Hamdi Bey gibi ünlü isimlerle yakın dostluk kurmuştur.

1.4. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Divan-ı Hümayûn Kalemî Memuriyeti

Mehmed Kabûlî Efendi, devlet kademesine ilk olarak 1837'de Divan-ı Hümayun Kalemî'nde işe başlayarak girmiştir.⁵⁶

⁵⁴ Toros, *a.g.m.*, s. 265-266 ; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani.*, III, s.854 ; BOA, *İ.DH.*, no: 261/16155, 23 M 1269/6 Kasım 1852; Ergin, *a.g.e.*, s.140 ; Dixon, *a.g.e.*, 170-171; *The Morning Post*, 1 Aralık 1875, s. 5.

⁵⁵ <http://collections.vam.ac.uk/item/O139223/portrait-of-Kabûlî-mehmed-pasha-miniature-rupe-manas/>. Erişim Tarihi: 01/01/2017.

⁵⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani.*, III, s. 854.

Osmanlı merkez bürokrasisinde iç ve dış işlerle uğraşan memurların görev sınırları tam olarak belli değildi. Kethüdalık iç işlerle, Reisülküttaplık da dış işlerle ilgileniyorsa da, bu dairelerin esas görevleri bu görevler olmadığı gibi, beraberindeki çalışanlar için de durum aynıydı.

Önceleri Reisülküttablığın hizmeti altında bulunan bu kalemler, Hariciye Nezâreti'nin kurulmasıyla bu Nezâretin çatısı altında toplandı. Fakat devlet kademelerinde birtakım değişikliklerin ardından yeni kurumların tesis edilmesi üzerine bu kalemlerin gördüğü görevler, diğer kurumlar tarafından görevleri el değiştirirse de isimlerinin kalmasının yanında, güçlerini yitirdiklerini görüyoruz. Ancak Divan-ı Hümayûn Kalemî, kanun ve tüzüklerin kaydedildiği bir kalem olması nedeniyle diğer kalemlere oranla önemini yitirmediğini söyleyebiliriz.⁵⁷

Mehmed Kabûlî Efendi, Divan-ı Hümayûn Kalemî'nden memurluğundan sonra "Maarif-i Adliye Mektebi'ne" girdi.⁵⁸ Mehmed Kabûlî Efendi, "Maarif-i Adliye Mektebi"nin ilk mezunlarındı. Bu okulun açılış gerekçesi Hariciye ve Dâhiliye Nezâretleri kadrolarında görev alacak memurlar çağın şartlarına göre yetiştirilmek istenmesiydi. Bu okul açıldığında riyaziye ve coğrafya dersleri konulmuş; daha sonra Arapça ve Farsça'nın yanında Fransızcanın da eklenmesi planlanmıştır. 12 Nisan 1839'da bu mektebe Babîâlî kalemlerinde bulunan, okuma-yazma bilen, Arapça-Farsça bilmeyen ve de 20 yaşını geçmemiş memurların alınmasına başlanmıştır. Okulun ilk öğrencileri arasında ise Haydar Efendi ve Mehmed Kabûlî Efendi vardı.⁵⁹

1.5. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Babîâlî Tercüme Odası'na Girişi

Mehmed Kabûlî Efendi, Mehmet Esat Safvet Paşa'nın Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı sırasında 1840 tarihinde Babîâlî Tercüme Kalemî'ne girmiştir.⁶⁰ Babîâlî Tercüme Odası çalışanlarından Süleyman Ruhi Efendi'nin 24 Temmuz 1841'de vefatıyla ondan boşalan yere geçmiş ve Süleyman Ruhi Efendi'den kalan nişan ve

⁵⁷ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yay., İstanbul 1993, s. 87-88.

⁵⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani.*, III, s. 854.

⁵⁹ Balci, *a.g.e.*, s.175-176.

⁶⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani.*, III, s.854.

berat, Mehmed Kabûlî Efendi'ye verilmiştir.⁶¹ Babîâli Tercüme Odası'nda yaklaşık olarak sekiz sene görevde bulunmuştur.

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren yabancı devletlerle ilişki kurmaya başlamıştır. Osmanlılarla ile Batılılar arasındaki ilişki Divan-ı Hümayûn tercümanları vasıtasıyla sağlanırdı. Osmanlı'nın ilk tercümanları devşirmeydiler. 17. yüzyılın ortalarında itibaren Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na ileri gelen Fenerli Rum ailelerinden kimseler atanmıştır.⁶² Findley, Divân-ı Hümâyûn Tercümanlığı'nın Rumlara geçişini, Rum tüccar sınıfının etkinleşmesine bağlamamıştır. Fener semtinde yaşayan bu aristokrat Rumlar ticaretten gelen zenginlik, ilme sahip olma, Rum kültürünün ilerlemesi, aynı zamanda Ortodoks cemaatinde ve bunun yanında da Osmanlı Devleti içinde kullanmışlardır. Divân-ı Hümâyûn tercümanı olan ilk iki kişi Rum milletinden, Panayot ve Alexandr Mavrokordato Efendiler Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ya hizmette bulunmuşlardır.⁶³

Divân-ı Hümâyûn tercümanları devletler arası antlaşmalar esnasında devlet sırlarını sızdırmak, karşı tarafın bilgilerini saklamak, onaylanmış belge üzerinde bazı değişiklikler yapmaktaydılar. Bunun yanı sıra casusluk faaliyetlerinde bulunurdular. Devlet bunları ortaya çıkardığı zaman bunları görevinden azleder ve çoğu zaman bunları idam ederdi. Tercümanlar hakkında vukua gelen bir olay da tercümanların Rus Çarıyla aynı dine mensup olmalarıydı. Rusya'ya bilgi sızdırdıkları, casusluk yaptıkları ve görevlerini kötüye kullandıkları anlaşılan donanma tercümanı Konstantin 1731'de, padişaha bildirmeden barış antlaşmasında değişiklik yaptığı için İskerletzâde ailesinden Aleksander Gika 1740'ta, Nikola Drako 1769'da, Mihal Aleksander 1807'de, meşhur sözlükçü Hançerlioğlu Aleko/Aleksander, Bükreş Antlaşması'nda bulunan Dimitraško 1812'de idam edilmişlerdi.⁶⁴

1821 Yunan İsyanı ile Divan-ı Hümayun Tercümanlığı Fenerli Rumlardan, Müslümanlara geçmiştir. Divan-ı Hümayun Tercümanlığı, Babîâli Tercüme Odası'na dönüştürülmüştür. Babîâli Tercüme Odası'nın esas gelişimi Halil Esrar Efendi ve

⁶¹ BOA, İ.DH., no: 42/2073, 4 C 1257/24 Temmuz 1841 ; Balcı, *a.g.e.*, s.173.

⁶² Cahit Bilim, "Tercüme Odası", OTAM, Ankara 1990, s. 29-31.

⁶³ Balcı, *a.g.e.*, s.101.

⁶⁴ Ali Akyıldız, "Tercüme Odası", DİA, c.40. Ankara 2001, s. 504; Balcı, *a.g.e.*, s.132-133.

Mehmet Tecelli zamanında olmuş tecrübe sahibi memurlar profesyonelleşmeye başlamıştır.⁶⁵

Babîali Tercüme Odası, Hariciye Nezâreti'nin büyük ve önemli dairelerinden birisiydi.⁶⁶ Osmanlı-Mısır Sorunu'nun ortaya çıkması ve Avrupa ile sürdürülen ilişkiler bu sıralarda henüz sınırlı sayıda bir kadroyla çalışan Babîali Tercüme Odası'nın yeniden büyümesine neden oldu. 1841 yılında Mehmet Esat Safvet Efendi⁶⁷ idaresindeki Babîali Tercüme Odası personeli 30 kişiye ulaşmıştır.⁶⁸ Bunlardan biri de Mehmed Kabûlî Efendi'ydi.

Mehmed Kabûlî Efendi, Babîali Tercüme Odası'na girdikten yaklaşık 4 sene sonra ilk yurt dışı görevine gönderilmiştir. 10 Ağustos 1845'de dördüncü rütbeden terfi alarak Berlin Sefareti Başkâtipliği'ne atanmıştır.⁶⁹ Berlin Başkâtipliği görevinde ona 10 bin kuruş harcırah verilmiştir. Berlin Sefiri Şevket Efendi'nin emri altında görev yapmıştır.⁷⁰ Bu sırada Berlin Sefareti'nde üç kişi görevliydi bunlar; Sefir Şevket Efendi, Başkâtip Mehmed Kabûlî Efendi ile Tercüman Davut Efendi idi.⁷¹

Mehmed Kabûlî Efendi, Berlin Başkâtipliği görevinde bir yıl kaldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Berlin'nden dönüşünde Babîali Tercüme Odası'nda hemen işe başlamıştır.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin Babîali Tercüme Odası'ndayken yurt içinde memur tayin edildiği bir diğer görev ise Çanakkale'de meydana gelen bir anlaşmazlıktır. Bu mesele gayrimüslim tebaa ile Osmanlı gümrük memurları arasında oluşan bir davadır. Bu dava "Palamut Gümrük Resmi"nden dolayı olmuştur. 7 Mayıs 1846 yılında bu davanın görülmesi için görevlendirilmiştir.⁷² Mehmed Kabûlî Efendi,

---

⁶⁵ Balcı, *a.g.e.*, s. 159.

⁶⁶ Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiye'ye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 274.

⁶⁷ Safvet Paşa için bkz. Zeki Mehmet Pakalın, *Safvet Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1943.

⁶⁸ Balcı, *a.g.e.*, s.172-173.

⁶⁹ İbrahim Alaattin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1949 s.201; Mehmed Kabûlî Efendi'nin Berlin Sefareti Kâtipliği hakkında bkz. *BOA, İ.HR.*, no: 83/4036, 24 S 1268/19 Aralık 1851; *BOA, C.HR.*, no: 57/2840, 6 Ş 1261/10 Ağustos 1845; Fatîm Davud, *a.g.e.*, s. 347.

⁷⁰ Berlin Sefiri Şevket Efendi'ye 100 bin ve Başkâtip Mehmed Kabûlî Efendi'ye 10 bin kuruş harcırah verilmesi ve maaşlarının Berlin'e vüsulünden mutaber tutulması. (*BOA, C.HR.*, no: 57/2840, 6 Ş 1261/10 Ağustos 1845).

⁷¹ *Jahresbericht der Deutschen Morgenladischen Gesellschaft*, Harvard College Library, Leipzig 1845-1846, s.159.

⁷² *BOA, HR. SYS.*, no: 2927/77, 7 Mayıs 1846.

Necib Efendi'nin yerine 30 Mayıs 1847'de Liman Pasaport Memurluğu'na tayin edilmiştir.⁷³

Mehmed Kabûlî Efendi, Babiâli Tercüme Odası'nda bulunduğu sırada bir yandan Fransızcasını ilerletirken bir yandan da evrak tercümesi yapmıştır. Babiâli Tercüme Odası Kütüphanesi'nin müdavimleri arasında olmuştur.

Babiâli Tercüme Odası'nda tercüme edilen evrak işlerin yoğunluğuna göre artmıştır. 1852'de 1087 evrak tercüme edilmişken, 1887'de bu sayı 2587'ye çıkmıştır. Bunların 1619 tanesi Osmanlı temsilcilerinden, 371'i İstanbul'da bulunan elçilik heyetlerinden, 597'si farklı yerlerden gelmiştir. 1852 tarihli bir belgeye göre, Mehmed Kabûlî Efendi toplamda 12 adet tercüme yapmıştır.⁷⁴ Öte yandan Mehmed Kabûlî Efendi, Babiâli Tercüme Odası Kütüphanesi defterine göre 3 adet kitap okumuştur. Bunlar: *Protocole*, *Qevres (Moliere)*, *Petite Historie Ancienne* adlı kitaplardır.⁷⁵

1.6. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Rusçuk'a Gidişi

Avrupa'da meydana gelen Fransız İhtilali'nin Eflak ve Boğdan'da da etkileri görülmüştür.⁷⁶ Şubat 1848'deki Fransız Devrimine Romen Derneği'nin üyeleri de katılmışlardır. Eflak ve Boğdan'da kıpırdanmalar başlamıştır. 27 Mart 1848'de Yaş'ta toplanan halk, hazırladıkları dilekçeyi Boğdan Voyvodası Mihail Sturdza'ya vermişlerdir. Bu dilekçede kişisel hak ve özgürlükler, meclise karşı sorumlu bir hükümet, askeri bir yapılanma, ulusal bir bankanın kurulması ve sansürün kaldırılması gibi istekler bulunuyordu. Boğdan Voyvodası Mihail Sturdza, tepki vermekte gecikmemiştir. Birçok gösterici yakalanmış ve birçoğu sürgüne gönderilmiştir. Boğdan Voyvodası Mihail Sturdza, aldığı önlemlere rağmen devrimci hareketi engelleyememiş ve görevinden çekilmek zorunda kalmıştır. Boğdan'da bunlar yaşanırken Eflak'ta bir ihtilâl gerçekleşmiştir. Bu sırada Eflak Voyvodası Gheorghe Bibescu'ydu. Bu ihtilâl, Balbescu, Braianu, Rosetti gibi Paris'ten ülkeye yeni gelenlerle, onlara katılanların sayesinde gerçekleştirilmiştir. Rosetti gibi devrimciler

---

⁷³ Mehmed Kabûlî Efendi, 2 bin kuruş maaşla Liman Pasaport Memurluğu'na atanmıştır. Necib Efendi, bu görevden tamamen alınmamıştır. (*BOA, İ.HR.*, no: 40/188, 14 C 1263/30 Mayıs 1847).

⁷⁴ Balci, *a.g.e.*, s.282-284.

⁷⁵ Balci, *a.g.e.*, s.216-226.

⁷⁶ Ziya Enver Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, (9. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011, s. 214.

Romenlerin Güneydoğu Avrupa’da batı kültürünün son sınırını oluşturduklarını öne sürmüşlerdir. Bunlar Bükreş’te Devrim Komite’sini kurmuşlardır.⁷⁷

Boğdan Voyvodası Mihail Sturdza’nın amacı Boyarların Boğdan üzerindeki nüfuzunu kırmaktı. Boğdan Voyvodası Mihail Sturdza, Boyarları Rusçuk’a göndermiştir. Osmanlı yönetimi devlet otoritesini tesis etmek için bazı yeni kararlar almıştır. Bu amaçla Osmanlı Devleti, Rusçuk’ta bulunan Boyarları Bursa’ya nakletmeyi düşünmüştür. Bu amaçla 8 Mayıs 1848’de Babiâli Tercüme Odası’ndan Mehmed Kabûlî Efendi, uygun görülüp 7.500 kuruş harcırahla Rusçuk’a görevlendirilmiştir.⁷⁸

Mehmed Kabûlî Efendi, 11 Mayıs 1848’te Rusçuk’a ulaşmıştır. Rusçuk’tan sayıları 7 olan Boyarları alan Mehmed Kabûlî Efendi, 13 Mayıs 1848 Cumartesi saat 9.00’da küçük bir vapur ile İstanbul’a gelmiştir.⁷⁹ Boyarlar, Zabtiye Konağına yerleştirilmişlerdir. Boyarlara Mihmandarlık yapan Mehmed Kabûlî Efendi’nin ifadesine göre Boyarlar kendilerinin suçlu olmadıklarını söylemişlerdir. Romanya’da siyasi istikrarın sağlanması için Boyarların iade edilmemesi kararlaştırılmıştır.⁸⁰

Bu arada Babiâli tarafından Romanya’ya meselenin çözümü için Talât Efendi gönderilmiştir. Boyarlar İstanbul’da birkaç gün kaldıktan sonra 4 Haziran 1848 Cuma günü İstanbul’dan hareketle Mehmed Kabûlî Efendi ile önce Gemlik’e ulaşmışlardır. Ardından da 5 Haziran 1848’de Bursa’ya ulaşmışlardır.⁸¹ Bu şekilde Romen Boyarlara mihmandarlık yapan Mehmed Kabûlî Efendi, Bursa’da 16 gün kaldıktan sonra, 21 Haziran 1848’de İstanbul’a dönmüştür.⁸²

---

⁷⁷ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu), Milliyet Yay, İstanbul 1993, s. 295-296; Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999*, (Çev. Mehmet Harmancı), Ayhan Matbaası, İstanbul 2000, s. 72-73.

⁷⁸ BOA, İ.MSM., no: 64/1844, 4 C 1264 /8 Mayıs 1848; Babiâli, Bursa’yı, Boyarların kalabilmesi için düzenlemiştir. Onların İstanbul’a götürülmesi için gerekli tedbirleri almak amacıyla Silistre’ye gitmekle vazifelendirilen Mehmed Kabûlî Efendi’ye, Boyarları gidecekleri yere götürme görevi verildi. (*Journal De Constantinople*, 6 Haziran 1848); Nicolae Jorga, Mehmed Kabûlî Efendi’nin ismini “Kabul Efendi” şeklinde yazmıştır. (Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, c.V, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay, İstanbul 2009, s.34).

⁷⁹ BOA, C.MTZ., no: 9/435, 23 C 1264/ 27 Mayıs 1848.

⁸⁰ BOA, C.MTZ., no: 9/435, 23 C 1264/ 27 Mayıs 1848.

⁸¹ BOA, İ.MSM., no: 65/1851, 4 B 1264/6 Haziran 1848; BOA, HR. MKT., no: 20/77, 2 B 1264/4 Haziran 1848.

⁸² Boyarlara 6 bin kuruş maaş tahsis edilmiştir. (BOA, A.MKT., no: 135/51, 19 B 1264/21 Haziran 1848).

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMED KABÛLÎ EFENDİ'NİN LONDRA MASLAHATGÜZARLIĞI VE ATİNA ORTA ELÇİLİĞİ

2.1. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Londra'daki İlk Görevi

Mehmed Kabûlî Efendi, 1845'teki Berlin Sefareti Kâtipliği deneyiminden sonra 1848 sonlarında dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan Londra'ya Başsirkâtibi olarak atanmıştır.⁸³ Bu sırada Hariciye Nazırı Mehmed Emin Ali Paşa'ydı. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Londra Başsirkâtipliği zamanında Londra Sefiri ise Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'ydı.⁸⁴ Mehmed Kabûlî Efendi'nin Mabeyn-i Hümayûn Kâtibi Mehmed Safvet Efendi'ye yazdığı mektuptan anladığımız kadarıyla 1848 sonlarında yola çıkan Mehmed Kabûlî Efendi, Ocak 1849'da Londra'ya ulaşp görevine başlamıştır.⁸⁵

Osmanlı sefaretları arasında Londra Sefareti XIX. yüzyıl boyunca diğer Avrupa başkentlerinden her zaman daha ayrıcalıklı idi.⁸⁶

III. Selim'in 1793'ten itibaren Avrupa'nın çeşitli başkentlerine daimi elçiler tayin etmiştir. Devletin duraklama döneminin ardından gerileme dönemine girmesiyle dış dünya ile dostane ilişkiler geliştirme, başka ülkelerde olup biten siyasal değişiklikleri daha yakinen takip edebilme ve bunların devlet hakkındaki emellerini öğrenmek amacıyla III. Selim, Ebubekir Ratip Efendi'yi gözlemci sıfatıyla Viyana'ya göndermiştir. Ebubekir Ratip Efendi, beşyüz sayfalık bir rapor hazırlamıştır.⁸⁷ Ebubekir Ratip Efendi, Viyana'ya ayak basar basmaz hemen kendinden önceki elçilerin sefaretnâmelerini okumuş, daha önce Avrupa'nın çeşitli yerlerine gitmiş, tanıdıklarıyla görüşmeler yapmış, alafrağa hayatı, sosyal sınıflara ve Avusturyalıların

---

⁸³ *Revue de L'Orient* adlı eser Süleyman Paşa'nın Paris Sefirliği döneminde Mehmed Kabûlî Efendi'nin Emin Efendi'nin ataşesi olarak 1848'de Paris Sefareti'nde görev aldığını yazmaktadır.⁸³ Ancak hiçbir eserde böyle bir bilgiye ulaşamadık. (Oscar Mac Carthy, *Revue de L'Orient*, Paris 1848, s. 41).

⁸⁴ Mehmed Emin Paşa için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c. I, (3.baskı), Dergah Yay., İstanbul 1982.

⁸⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, s. 854.

⁸⁶ Nurdan Şafak, *Bir Tanzimat Diplomati: Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006, s.82.

⁸⁷ Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşrifat ve Protokol)*, TTK Yay., Ankara 1992, s.41.

dikkatini çekebilecek her şeye dikkat etmiştir.⁸⁸ Osmanlı tarihindeki İngiltere'ye gönderilen ilk daimi elçi ise Yusuf Agâh Efendi'ydı.⁸⁹

Açılan ilk sefaret olan Londra Sefareti, Osmanlı siyasi hayatında onlarca üst düzey devlet adamı için tecrübe merkezi olmuştur. Sefaret, kuruluşundan cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede 28 büyükelçi ve maslahatgüzar ağırladı. 8'i Londra'daki görevleri bittikten sonra sadrazam, 10'nu Hariciye nazırı, 3'ü de diğer nazırlıkların başında 2'si de önemli vilâyetlerde vali olarak görev yapmıştır.⁹⁰

1835'te yapılan Hariciye reformunu takiben 1839'da Tanzimat'ın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin 4 dış temsilciliği bulunuyordu.⁹¹ Bunlar; Paris, Viyana, Berlin ve Londra'ydı.⁹²

Osmanlı sefaretlerinde sefirle birlikte genellikle sırkatibi, müsteşar, tercüman, ataşe ile kâtip yardımcılarını bulunurdu. Mehmed Kabûlî Efendi'nin başsırkatipliği ve maslahatgüzarlığı döneminde sefaret görevlileri beş altı kişiydi. Bunun nedeni sefaret binasının küçük olmasıdır. Daha sonra bir de özel sekreter kadrosunda olan Yaver Bey karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Babîali Tercüme Odası çalışanlarından Rıza Bey, Londra Sefareti kadrosunda maiyet kâtibi olarak mesai yapmıştır. Rıza Bey Londra'ya dil öğrenmesi için Sefir Mehmed Paşa ile gönderilmiştir.⁹³ Mehmed Kabûlî Efendi, Londra'da başkâtiplik yaptığı 1 Nisan 1850'de sâlise rütbesi olan nişanı sâniye'ye yükseltilmiştir. Bunun yanı sıra Mehmed Kabûlî Efendi'ye bir de "Nişân-ı Ali-i Osmanî" verilmiştir.⁹⁴

İngiltere'deki Osmanlı Elçilik binası Londra'da Hyde Park civarında Bryanstone Square, numara 1 adresinde kiralık bir binada yaklaşık 1835 yılından

---

⁸⁸ Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011, s. 56-57.

⁸⁹ Girgin, *a.g.e.*, s. 41.

⁹⁰ Şafak, *a.g.e.*, s.83.

⁹¹ Girgin, *a.g.e.*, s. 46.

⁹² Girgin, *a.g.e.*, s. 46.

⁹³ Rıza Bey'in ilk başlarda Londra'ya dil öğrenmesi için gönderilmesi kararlaştırılmış fakat daha sonra Paris'te daha kolay dil öğrenebileceği düşünülerek Paris'e gönderilmiştir. Bkz. *BOA, A.AMD.*, no: 7/58, 22 CA 1265/15 Nisan 1849; *London Evening Standart*, 17 Mayıs 1850; Balcı, *a.g.e.*, s. 176-177.

⁹⁴ Londra Başsırkatibi Mehmed Kabûlî Efendi'ye Sâniye rütbesi verildiğinden elindeki sâlise nişanı alınarak Darphaneye teslim edilmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi'nin sahip olduğu dördüncü rütbe nişanı kendisinde kalması istenmiştir. (*BOA, İ. DÜİT.*, no: 149/16, 18 CA 1266/ 1 Nisan 1850; *BOA, A.MKT. NZD.*, no: 18/50, 9 M 1267/14 Kasım 1850).

itibaren hizmet vermekteydi.⁹⁵ *The Illustrated London News* gazetesi elçilik binası hakkında bize bilgiler vermektedir. Gazetede yer alan bilgilere göre; 26 Mayıs 1849'da Osmanlı Sefaret binasında bir balo düzenlenmiştir. Bu baloya Londra Sefiri Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Mehmed Kabûlî Efendi, Sadık Bey, Edward Zohrab⁹⁶, Zaber Efendi ve Osmanlı donanmasının kaptanı John Ford katılmıştır.⁹⁷ Gazetede sefaret binasının içi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Konağın içi Türklerin doğal rengi olan kırmızı ve beyaz perdelerle donatılmış ve ilave odalar yapılmıştır. Sefaret binası iki katlıdır. Birinci katta bulunan iki ana oda tek bir yere açılan dans salonunu oluşturmaktaydı. Duvarları altın ay yıldız ile süslenmiş solgun mavi zemin üzerinde mükemmel bir dans salonu oluşturulmuştur. Karşılama salonu dekorasyon tarzı olarak solgun mavi ve altın renkleriyle harika bir şekilde döşenmiştir. Konağın bu katında oba/çadır olarak düzenlenen başka bir küçük oda vardı ve bölüğün ara sıra dans salonundan aldığı aynalarla ve koltuk sedirleriyle tamamlanmıştır. Bina iki salonludur. Fakat sefaret binası küçük olup büyük çapta balo ve toplantılar için elverişsizdir.⁹⁸

1849 yılında Londra Elçilik Hizmeti'nde şu kişilerden oluşuyordu:

Londra Büyükelçisi Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa, Başsırkâtibi Mehmed Kabûlî Efendi, İkinci Sırkâtibi Sadık Bey, Maiyet Kâtibi Rıza Efendi ile Tercüman İstefan Arzuman Efendi'ydiler.⁹⁹

Ayrıca Londra Sefareti'ne bağlı İngiltere'de faaliyet gösteren Şehbenderlikler şunlardı: Londra Başşehbenderi Edwar Zohrab, Birmingham Şehbenderi Kolis, Malta Şehbenderi Lorenzo Karuce, Cebel-i Tarık Şehbenderi Con Kovel'di.¹⁰⁰

⁹⁵ Esat Cemal Pakar, *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s.85; *The Illustrated London News*, 26 Mayıs 1849, s.333, Şafak, a.g.e.,s.84.

⁹⁶ M. Edwar Zohrab İran kökenli bir Ermeni olup, 1801'de İstanbul'da doğmuştur. 1833 yılında Londra'ya gelmiştir. Londra'da bulunduğu sıralarda ataşelik yapmıştır. 13 sene kadar Londra Başşehbenderi olarak görev yapmıştır. Daha sonra görevinden azledilerek bir süre sonra Petersburg Sefaret Müsteşarlığına tayin edilmiştir. (Musa Kılıç, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.226).

⁹⁷ *London Evening Standard*, 22 Mayıs 1849.

⁹⁸ *The Illustrated London News*, 26 Mayıs 1849.

⁹⁹ *The Morning Post*, 22 Mayıs 1849; *London Evening Standard*, 22 Mayıs 1849, s.333; *Devlet Salnamesi*, 1266/1850, s.38.

¹⁰⁰ Kübra Mamak, *Devlet Salnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Diplomatik ve Ticari İlişkileri (1847-1877)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2017, s. 58-59.

2.2. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Londra Maslahatgüzarlığı

Londra Sefiri Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın, 20 Ağustos 1850'de Halep Valisi olarak atanmasıyla yerine yeni bir sefir gelinceye kadar Mehmed Kabûlî Efendi maslahatgüzar olarak bırakılmıştır.¹⁰¹ Mehmed Kabûlî Efendi, 20 Ağustos 1850'de maslahatgüzarlığı olarak bırakıldığı sefaret işlerini 23 Mart 1851'e kadar yürütmüştür.¹⁰² Londra gibi dünyanın en önemli siyasi merkezinde sefarete yeni bir elçi atanıncaya kadar tüm sorumluluk ve görevleri¹⁰³ Mehmed Kabûlî Efendi üstlenmiştir.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin Londra Maslahatgüzarlığı sırasında gündemi meşgul eden olayların biri de 1850'de patlak veren Halep Olaylarıdır.

Bilindiği üzere Suriye ve Lübnan'da Tanzimat Fermanı uygulamalarına birtakım tepkiler meydana gelmişti. Bölgede sık sık Dürzi-Marunî çatışmaları yaşanmaktaydı. Suriye'de dinsel kökenli çıkan bu ayaklanmalara karşın 1842'de Osmanlı Devleti bölgede çift kaymakamlı düzene geçmiş ancak kalıcı olarak bir istikrar getirememiştir. 1850'de Halep ve havalisine zorunlu askerlik hizmeti getirildiği için 1850-1852 yıllarında hem Halep'te hem de Suriye'nin birçok yerinde bir kısım yerel ileri gelenlerinin de desteğiyle ayaklanmalar başgöstermiştir. Aynı yıl Halep'te Hristiyanlara eşit muamele yapıldığı için şiddet olayları patlak vermiştir.¹⁰⁴

Eşkıyanın neden olduğu bu olaylar, halkta korku oluşturmuş, halkın malları eşkıyalar tarafından gasp edilmiş, dükkânlar yakılmış ve olaylar giderek büyümeye başlamıştır. Özellikle Avrupa kamoyunda Suriye olayları kötü bir izlenim bırakmıştır. Londra Maslahatgüzarı Mehmed Kabûlî Efendi'nin 2 Ocak 1851'de Londra'dan

¹⁰¹ Mehmed Emin Paşa, 28 Ekim 1850'de İstanbul'a ulaşmıştır.(Kemal Çiçek, "Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı (1813 1871)",c.28, *DİA*, Ankara 2003, s.463; *BOA, A.AMD*, no: 22/8, 21 Z 1266/ 28 Ekim 1850).

¹⁰² *BOA, İ.DUİT.*, no: 149/38, 13 L 1266/20 Ağustos 1850; *BOA, İ.HR.*, no: 75/3647, 20 CA 1267/23 Mart 1851.

¹⁰³15 Şubat 1851'de Babiâli tarafından Londra Sefareti'ne yazılan mektup, Mekteb-i Fünûn öğrencilerinden üç kişinin madencilik alanında staj görmek için Londra'ya gönderildiğine dairdir. Babiâli tarafından gönderilen yazıda; hali hazırda hiçbir öğrencinin Londra'da eğitim almadığı ve Londra'ya giden üç öğrencinin hane kiralari, eğitim giderleri ve beslenmeleri gibi gereksinimlerinin ihtiyaç duyulduğu takdirde Londra Sefareti tarafından karşılanması istenmiştir.(*BOA,İ.HR.*,no: 74/3605, 12 RA 1267/15 Ocak 1851).

¹⁰⁴ Selçuk Sina Somel, "Şam'da Eğitim Sorunu ve Tanzimat'ın Suriye'de Geçerli Kılınması Meselesi (1861)", *Tarih ve Toplum*, İletişim Yay., S. 8, 2009, s. 93-132.

gönderdiği Halep raporunda yazılanlar şöyledir: Olayların sonucunda isyancıların bazıları idam edilmiş, bazı da kuraya tabi olmadan Girit'e asker olarak gönderilmiş, diğerleri ise kürek cezasına çarptırılmış ve ortalık sakinleştirilmiştir.¹⁰⁵ Bu yaşananlar üzerine Londra Maslahatgüzarı Mehmed Kabûlî Efendi'ye bir talimat gönderilmiştir. Talimatta, Suriye hadisesinin İngiltere nezdinde ifade edilmesi için İngiliz gazetelerinde devlet lehine haber yaptırılmasıydı. Mehmed Kabûlî Efendi, bu mesele ile yakinen ilgilenmiş, Avrupa gazetelerinde yayınlar yapılmış, durum düzeltilmiş ve ticaret yeniden canlandırılmıştır.¹⁰⁶ Eşkiyanın sebep olduğu isyanlar Babîâlî'nin aldığı önlemler sayesinde 18 Ocak 1851 itibariyle önlenmiş, halkın güvenliği sağlanmıştır.¹⁰⁷

2.3. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Londra'daki Yaşamı ve İzlenimleri

Mehmed Kabûlî Efendi, Londra'da yaşadığı yıllarda Londra hayatına ayak uydurmuş ve son derece canlı bir hayat yaşamıştır. Zaten İngiliz kültürünü ve dilini iyi bilmekteydi. Londra'ya hayran kaldığını gönderdiği mektuplarda bildirmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi, Londra'da yaşadığı sürede genç bir İtalyan kadın olan Giulietta Anichini'yle arkadaşlık kurmuştur. Rupen Manas¹⁰⁸ adlı bir Ermeni ressamı yaptırdığı portresini¹⁰⁹ Giulietta Anichini'ye hediye etmiştir. Ancak Giulietta Anichini, 1853'teki mektubunda Mehmed Kabûlî Efendi'ye Alfonso Scalia adlı bir kişiyle evlendiğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Mehmed Kabûlî Efendi, İngiltere'de birçok davete katılmış, İngiliz yemeklerini, evlerini, giyim kuşamını, kısacası İngiltere'de bulunduğu sırada var olan çoğu şeyi yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bunların bazılarını çoğu zaman Padişaha rapor etmiştir.

Mehmed Kabûlî Efendi, 20 Ocak 1849'da Londra'da kâtiplik yaptığı sırada Mabeyn Kâtibi Mehmed Esat Safvet Efendi'ye bir mektup yazmıştır. Bu mektup her

¹⁰⁵ BOA, İ.HR, no:73/3526, 29 S 1267/3 Ocak 1851; BOA, İ. DH., no:1287/101293, 9 M 1267/14 Kasım 1851.

¹⁰⁶ BOA, A. MKT. UM., no: 47/32, 23 RA 1267/ 26 Ocak 1851; BOA, İ.HR, nr. 73/3526, 29 S 1267 (2 Ocak 1851).

¹⁰⁷ BOA, İ. DH., no: 227/13593, 15 RA 1267/ 18 Ocak 1851.

¹⁰⁸ Rupen Manas için bkz. Nurdan Küçükasköylü, "Osmanlı Sarayında Ermeni Ressamlar: Manas Ailesi", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2011, s. 165-173.

¹⁰⁹ Mehmed Kabûlî Efendi'nin resimleri için bkz. Ek I, s. 126-128.

¹¹⁰ <http://collections.vam.ac.uk/item/O139223/portrait-of-Kabûlî-mehmed-pasha-miniature-manas-rupen/>. Erişim Tarihi: 01/01/2017; Tina Whitaker, *Sicily & England Political And Social Reminiscences 1848-1870*, Illustrated, Londra 1907, s.74.

ne kadar yatak takımları ile ilgi olsa da oldukça ayrıntılıdır. Londra'ya ne kadar sürede ulaştığını, hangi yollardan geçtiğini, Avrupa'da gezip gördüğü şehirleri, İngiltere'nin birçok şehrine dair gözlemlerini aktarmıştır. Aynı zamanda İngiltere endüstrisini de yakından takip ettiğini mektubundan anlaşılmaktadır. Bu mektupta, Londra'daki giyim kuşam mağazalarında bulunan dokumalarla İstanbul'dakilerin bir mukayesesini de içermektedir. Londra'dakilerin kalite bakımından üstünlüğü, ucuzluğu sade bir üslupla Mehmed Kabûlî Efendi tarafından dile getirilmektedir. Aynı zamanda Mehmed Esat Safvet Efendi'nin özel yaşamının da ayrıntılarını bulabileceğimiz mektup şu şekildedir:

İstanbul'dan hareketle 40 gün kadar Paris'te vesair yollarda vakit geçirilerek Londra'ya varışının akabinde, emir ve sipariş buyurduğunuz yatak takımının tedarikine koyuldum. Dükkânlarda satılanlar, biraz pahalıca olduğundan, Bermingham namındaki mahallede bulunan fabrikasından bir alası getirilerek, İstanbul'a hareket eden Medar-ı Ticaret adındaki Osmanlı vapuruna teslim edilmek sureti ile Galata Perşembe Pazarı'nda bulunan Aleksandr Kreplen adındaki tacire gönderilmiştir. Bir adamınız, adı geçen tacire gönderilip, bedeli ödenerek aldırılabilir. Ancak, gönderilen yatağın üzerine perde yaptırmayı düşünmüşsem de fiyatı 2500 kuruş olacağından, bu hususta fikrinizin ne merkezde olduğunu ve bir de kumaşın zevkinize uygun bulunup bulunmadığını bilmediğimden cesaret edemedim. Yatak örtüsünün burada yaptırılması halinde, mutlaka mükemmel ve ucuz olacağı aşikârdır. Bununla ilgili olarak, üzerinde fiyat yazılı, birkaç parça kumaş örnekleri gönderdim. İçlerinden beğeneceğiniz numuneyi bana gönderdiğiniz takdirde, burada alınan ölçüye göre, yaptırıp takdim ederim.

Keten bezleri hem güzel ve hem de ucuz olduğundan, çarşaf ve sofrta takımı ve buna benzer eşya da arzu ederseniz ve özellikle Şam hırkası dikişinde yazlık yorganlar isterseniz tanesini 120-150 kuruşa kadar satın alınıp gönderilmesi mümkündür. Diğer eşyaya gelince, en iyilerinin burada mevcut olduğuna hiç şüphe yok. Her ne kadar fiyatları biraz pahalıca gibi görünse de, billur ve buna benzer şeyler, İstanbul'da yoktur. Olsa bile fiyatları yüksektir. Sayenizde Avrupa'nın Viyana, Berlin, Paris, Brüksel, Saksonya ve Hannover gibi şehirlerinde hayli eşya görmüşsem de burada gördüklerimin hepsi hayretimi mucip olmaktadır. Londra'ya gelince, sanki Avrupa'ya yeni gelmiş gibi oldum. Mesela burada gördüğüm gümüş ve elmas takımları, billurları,

keten mamülleri itiraf ederim ki, başka ülkede görmedim. Her ne kadar fiyatları diğer şehirdekilerinden pahalı olduğuna şüphe yoksa da, gümüş vesairleri kaliteli ve dayanıklıdır. Hele billurlarına insan hayran kalıyor. İstanbul'da 20 kuruşa verilen basmalar burada 5 kuruşa, 300 kuruşluk ve belki eşi bulunmaz çuha 120 ve 150 kuruşa alınabiliyor. Havalarda fena ve duman içinde olduğundan, bütün halk köylere çekilmişler, evden dışarı çıkmıyorlar. Bu nedenle, endüstri üzerine emir buyurduğunuz tahkikatı detayları ile bildiremiyorum. Buna fazlasıyla eseflenmekle beraber, havalar açılınca, biraz da ülfet peyda eyledikten sonra, yapacağım tahkikatın sonucunu arz edeceğim. Ancak şu kadarını şimdiden yazabilirim ki, burada tanesi 200-300 kuruşluk ufak tefek eşya satın almak, ucuz değildir. Ama binlerce eşya alınır, çok karlıdır.¹¹¹

Londra'daki Osmanlı Sefiri Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, İstanbul'a döndüğünden sefaret, Mehmed Kabûlî Efendi tarafından idare edilmiştir. 1851'de düzenlenecek olan Londra Sergisi'nden ötürü sefarette kıdemli bir diplomatın bulunması düşünülünce Atina Sefirliği'nden beri İngiliz dostu olarak tanınan Kostaki Musurus Paşa, İngiltere'ye sefir olarak tayin edilmiştir.¹¹²

Londra'ya Kostaki Musurus Paşa'nın atanmasından sonra 2,5 sene Londra'da kalan Mehmed Kabûlî Efendi ile mesai arkadaşı Sadık Bey, 23 Mart 1851'de Babîali tarafından İstanbul'a geri çağırılmışlardır. Mehmed Kabûlî Efendi'ye dönüş için 300 kuruş ve Sadık Bey'e 200 kuruş harcırah verilmiştir.¹¹³

2.4. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina'ya Tayini

Mehmed Kabûlî Efendi, Londra'da deneyim kazandıktan sonra Atina'ya elçi olarak tayin edildi. Atina, onun ilk elçiliğidir. Mehmed Kabûlî Efendi, Londra'da başkâtiplik ve maslahatgüzarlık yapmış olsa da Atina'da artık karar yetkisi kendisinde olacaktır. Tabii ki yabancı dil bilmesinin yanında dış politikaya hâkim olması, bu işi yapması için ehliyetli olması, birçok diplomatik görevde önemli görevlerde bulunmasını sağlamıştır. Bu dönemde Hariciye Nazırı Mehmed Emin Ali Paşa'ydı.

¹¹¹ Toros, *a.g.m.*, s. 265-266.

¹¹² Şafak, *a.g.e.*, s. 89.

¹¹³ BOA, *İ.HR.*, no:75/3647, 20 CA 1267/ 23 Mart 1851.

Atina'ya ilk olarak Mayıs 1840'ta Rum kökenli Kostaki Musurus Paşa atanmıştır. Kostaki Musurus Paşa'dan sonra Atina Sefareti'ne Eylül 1848'de Şatozâde Osman Efendi atanmıştır.

Atina Elçisi Şatozâde Osman Efendi'nin vefatıyla ondan boşalan elçilik görevi Mehmed Kabûlî Efendi gelene kadar vekâletle yürütülmüştür.¹¹⁴ Sefarete vekâlet eden kişi Maslahatgüzar Vekili Yanko Adamandidis'tir.¹¹⁵ Mehmed Kabûlî Efendi, 18 Aralık 1851'de Atina'ya atanmıştır.¹¹⁶ Önce maslahatgüzar olarak atanmasına karar verilmiş ancak maslahatgüzar maaşı ile geçinemeyeceğinden 14 bin kuruş maaşla Atina'ya "sınıf-ı sâni rütbesi" ile orta elçi olarak atanmıştır.¹¹⁷ İngiliz Elçisi Canning,¹¹⁸ Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina'ya tayin edilmesindeki nedeni tavsiyelerin sonucu olarak açıklamaktadır.¹¹⁹

21 Nisan 1852'de Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina Elçiliğine atandığına dair Yunan Kralına "Name-i Hümayun" yazılmıştır.¹²⁰ Tahran Sefiri Ahmed Vefik Efendi¹²¹ ile birlikte elçilik görevlerine gitmeden önce 23 Mayıs 1852'de Sultan Abdülmecit'i ziyaret etmişlerdir.¹²² Görüldüğü gibi Mehmed Kabûlî Efendi, 18 Aralık

¹¹⁴ Maslahatgüzar Vekili Yanko Adamandidis, Babîâlî'ye 13 Mart 1851'de göndermiş olduğu yazısında, mali yönden sıkıntıda olduğunu, maddi yetersizliklerden dolayı sefarethaneyi idare etmekte zorlandığını, 1500 kuruş maaşının yeterli olmadığını ve maaşına zam talep etmektedir. Bunun üzerine Babîâlî, önceki Elçi Osman Efendi zamanında Yanko Adamandidis'in aldığı 7.500 kuruş maaşı Mehmed Kabûlî Efendi Atina'ya gelene kadar devam ettirmeyi uygun bulmuştur. (BOA, HR. MKT., no:45/82, Evasıt B 1268/Mayıs 1852; BOA, İ. HR., no: 85/4145, 21 CA 1268/ 13 Mart 1851).

¹¹⁵ Yanko Adamandidis, Maslahatgüzar Osman Efendi tarafından yazıcı olarak işe alınmıştır. Yanko Adamandidis ile diğer sefaret çalışanları Tahir ve Konemenos Efendiler arasında maaş yüzünden anlaşmazlık çıkmıştır. Bu mesele birkaç sene devam etmiştir. (BOA, HR. MKT., no: 47/36, 19 N 1268 /7 Temmuz 1852; BOA, A.MKT. NZD., no: 15/89, 19 Z 1266/26 Ekim 1850).

¹¹⁶ *Salname-i Devlet-i Hariciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı)*, c. II, Matba'a-i Osmaniyye, İstanbul 1306, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yay., İstanbul 2003, s. 77; BOA, İ.HR., no: 83/4036, 23 S 1268/18 Aralık 1851.

¹¹⁷ BOA, HR. MKT., no:41/34, 6 RA 1268/ 30 Aralık 1851.

¹¹⁸ Lord Stratford Canning, 4 Kasım 1786'da Londra'da doğmuştur. 1808'de İstanbul Büyükelçisi Robert Adair'in yanına birinci kâtip olarak atanmış; Adair 1810'da Viyana'ya nakledilince, Canning, maslahatgüzar olarak İstanbul'da kalmıştır. 1814-1818 yılları arasında orta elçi olarak Berne'de hizmet görmüş. 1819'da Washington'a yine orta elçi payesiyle atanmıştır. 1824'te Canning, Türkiye Büyükelçisi olarak atanmıştır. Canning çeşitli yıllarda çeşitli görevler aldıktan sonra 1842 yılının Ocak ayında yeniden İstanbul'a yollanmış ve orada büyükelçi olarak 1858'e kadar kalmıştır. (Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 1-3).

¹¹⁹ Kılıç, a.g.e., s. 174.

¹²⁰ BOA, A. AMD, no: 37/29, 29 C 1268 /20 Nisan 1852; BOA, İ.HR., no:86/4203, 30 C 1268 /21 Nisan 1852.

¹²¹ Ahmet Vefik Paşa için bkz. Abdullah Uçman, "Ahmet Vefik Paşa", *YYOA*, c.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 165-166.

¹²² BOA, İ.HR., no: 87/4259, 3 Ş 1268/23 Mayıs 1852.

1851’de bu göreve atanmasına rağmen 25 bin kuruş harcırah verilerek Haziran 1852’de Atina’ya ulaşmıştır.¹²³

Osmanlı Devleti’nin Avrupalı devletler nezdindeki elçileri ve maiyetlerinin maaşları Galata bankerleri aracılığıyla ödenirdi. Bu kapsamda Mehmed Kabûlî Efendi’nin Atina Elçisi iken aldığı maaşlar da Banker Alleon,¹²⁴ aracılığıyla ödenmiştir. Temmuz ayı maaşı Banker Alleon vasıtasıyla eksik çalıştığı için 9.400 kuruş olarak ödenmiştir.¹²⁵ Atina’da Yunanistan Ecnebiye Nazırı Mösyö Paykovaya ile görüşmüş, 7 Temmuz 1852’de Yunan Kralı Otto ile görüşerek ona “Name-i Hümayûn” vererek Atina’da resmen göreve başlamıştır.¹²⁶ Bu ilk görüşmede iki ülke arasında olan ilişkiler konuşulmuştur.¹²⁷

Mehmed Kabûlî Efendi, orta elçi olarak atandığı Atina’ya Yanko Adamandidis’in yerine Başsırkâtibi olarak Arif Efendi,¹²⁸ 2.500 kuruş maaşla İkinci Sırkâtibi olarak Feyzi Bey¹²⁹ ile 5 bin kuruş maaşla Tercüman Kostaki Bey¹³⁰ atanmıştır.¹³¹

Mehmed Kabûlî Efendi, Atina’da bulunduğu 6 ay zarfında ciddi bir göz hastalığı geçirmiştir. Öyleki bu hastalık yüzünden sol gözü şişip kapanma noktasına gelmiştir.¹³²

---

¹²³ Mehmed Kabûlî Efendi’nin Atina Sefareti’nde geç göreve başlamasının nedenlerinden biri de Atina Sefareti’nin eşyasının olmaması sayılabilir. (*BOA, A.MKT, NZD.*, no: 66/37, 11 S 1269/24 Kasım 1852).

¹²⁴ Banker Jacques Alleon, 1855’te Osmanlı Devleti’ne ikinci büyük dış borcu vermiş olan Banker Rothschild’in ortağıdır.

¹²⁵ *BOA, HR.MKT.*, no: 49/73, 21 Z 1268/ 6 Ekim 1852.

¹²⁶ Mehmed Kabûlî Efendi, Atina’ya gitmiş ve orada Kral Otto’nun huzuruna kabul edilme onuruna ulaşmış ve krala güven mektuplarını sunmuştur. (*Journal Des Débats*, 9 Temmuz 1852; *BOA, İ.MTZ.(01)*, no: 8/197, 18 Ş 1268/7 Haziran 1852).

¹²⁷ *BOA, İ.MTZ.(01)*, no: 8/199, 19 N 1268/7 Temmuz 1852.

¹²⁸ Arif Efendi, dördüncü rütbeden Atina Sefareti’ne başsırkâtibi olarak tayin edilmiştir. (*BOA, İ.HR.*, no: 84/4113, 27 R 1268 /19 Şubat 1852).

¹²⁹ Feyzi Bey, beşinci rütbeden Atina’ya 2.500 kuruş maaşla ikinci sırkâtibi olarak tayin olmuştur. (*BOA, İ.HR.*, no: 84/4113, 24 R 1268/19 Şubat 1852).

¹³⁰ Viyana Sefareti’nde de çalışmış olan, Türkçe, Rumca ve Fransızca okuyup yazabilen Kostaki Bey Atina Sefareti’ne tercüman olarak tayin edilmiştir. (*BOA, İ.HR.*, no: 84/4113, 27 R 1268/19 Şubat 1852).

¹³¹ *BOA, İ.HR.*, no:86/4203, 20 Nisan 1852; *BOA, İ.HR.*, no: 84/4113, 24 R 1268/19 Şubat 1852; *Devlet Salnamesi*, 1269/1853, s. 61.

¹³² *BOA, İ.MTZ.(01)*, no: 8/202, 8 S 1269/21 Kasım 1852.

2.5. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina Orta Elçiliği (1851-1852)

Atina'ya Osmanlı elçisi gönderilmesinin iki önemli nedeni vardı: Birincisi, Yunanistan'ın Avrupa'ya açılan kapı ve sınır komşusu olmasıydı. İkincisi, ticaretle uğraşan Türklerin işlerinin daimî bir konsolos tarafından idare edilmesiydi. Atina Sefareti'nin gündemi de Yunanistan'ın bağımsızlığı ile birlikte Yunan topraklarında kalmış olan pek çok Türk'ün işlerini takip edip onlara ait emlak ve taşınmazların işlemleri oluşturmuştur.¹³³

Atina, diğer sefaretlere göre ikinci derece elçilik sayılmasına rağmen, iki ülke arasındaki ilişkiler sebebiyle önemliydi. 1840 yılında açılan Atina Elçiliği'ne tayin edilen Kostaki Musurus Paşa ilginç bir seçim oldu. Kostaki Musurus Paşa hem Rum milletinden olması hem de böyle önemli bir görev için tecrübesiz biriydi.¹³⁴ Kostaki Musurus Paşa'dan sonra Atina Mashatgüzârlığına Şatozâde Osman Efendi (1786-1851) atanmış, Osman Efendi'den sonra elçi olarak Mehmed Kabûlî Efendi görevlendirilmiştir.¹³⁵

Atina'daki Osmanlı Elçilik binası 1840 yılında açıldı. Duli? Meydanı yakınlarındaydı.¹³⁶ Ancak Mehmed Kabûlî Efendi'nin elçi atandığı zaman sefaret işleri geçici bir binada idare edilmekteydi. Mehmed Kabûlî Efendi, ilk iş olarak yeni bir sefaret binası kiralama yoluna gitmiştir. Bina, 1862'de Yunanistan Dış İlişkileri Bakanlığı Müsteşarı yapmış olan Mösyö Deliyani'den¹³⁷ kiralanmıştır. Yeni sefaret binası hem sefaret işlerinin yürütülmesi hem de konaklama için kullanılmıştır.¹³⁸ Mehmed Kabûlî Efendi, bu sefarethaneyi 1852 Haziran'ın itibaren aylığı 1.620 kuruşa kiralamıştır. 6 aylık kirası peşin olarak ödenmiştir.¹³⁹

Mehmed Kabûlî Efendi'nin atandığı sırada göre sefarethanenin hiçbir eşyası yoktu. Bunun nedeni ise ilk elçi Kostaki Musurus Paşa'nın sefaret eşyalarını görevi bitince alıp götürmesiydi. Kostaki Musurus Paşa'dan sonra elçi Şatozâde Osman

¹³³ Şafak, *a.g.e.*, 46.

¹³⁴ Kılıç, *a.g.e.*, s.159.

¹³⁵ *Salname-i Devlet-i Hariciyye*, II, s. 76-77.

¹³⁶ Şafak, *a.g.e.*, s.43-44; <http://atina.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>. Erişim Tarihi: 25/12/2016.

¹³⁷ Mösyö Deliyani'ye Osmanlı Devleti tarafından ikinci rütbeden "Mecidi Nişanı" verilmiştir. (*BOA, A.DVN. MHM.*, no:36/64, 10 1278/Nisan 1862).

¹³⁸ *BOA, İ.MTZ.(01)*, 8/199, 19 N 1268/7 Temmuz 1852.

¹³⁹ *BOA, HR.MKT.*, no: 48/38, 8 ZA 1268/24 Ağustos 1852.

Efendi, elçiliği sırasında şahsi eşyalarını kullanmak zorunda kalmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi, Atina Sefareti'nin diğer sefâretlerden eksik yanı kalmaması için eşya alınmasını ve bu eşyaların zimmet defterine kaydettirerek sefaretin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Zira her gelen sefir eşyaları alıp götürmektedir. Sefarethanenin yeniden tanzimi için alınması planlanan eşyalar 77 bin kuruş tutmuştur.¹⁴⁰

Mehmed Kabûlî Efendi tarafından Atina Sefareti'ne şu eşyaların alınması planlanmıştır:

Alınacak Eşyanın Cinsi	Fiyatı (Kuruş)
Misâfir kabul edilen odanın perde, kanep ve keçe ve vesâir levâzımâtı	17.500
21 oda eşyası	5.000
Sefaret memurlarının oda ve yatak takımına	7.500
21 yatak odası eşyası	1.500
Uşaklar için yatak	1.000
Kandil ve şamdanlara	3.000
Yemek odasının perde ve sandalye takımları	2.000
Havlu ve softa takımı	3.000
Bakır mutfak takımı ve gümüş çatal ve bıçak takımı	11.500
Bir adet araba, bir çift bargırl ve bir çift koşum	20.000
Diğer eşyalar	5.000

Kaynak: *BOA, İ.HR.*, no:83/4080, 27 RA 1268/20 Ocak 1852.

Atina sefârethane binası pasaport ve vize vermek gibi rutin işlemlerin yanı sıra modern dönem sefâretlerinden farklı olarak, Yunanistan'a gelen Osmanlı tebaasının konaklamaları için de kullanılmıştır. Atina'da iş nedeniyle bulunan tüccarlar ile başkente işi düşen Türkler, sefarethanede konaklanıp ağırlanmıştır. Muhtaç durumdaki Türklerin ihtiyaçları da sefarethanece karşılanmıştır. XIX. yüzyılda özellikle Türk nüfusunun bulunduğu şehirlerdeki sefârethanelerin özellikle de Atina

¹⁴⁰ 77 bin kuruş masraf çıkmış, Babıâli bu ödemeyi kabul etmemiştir. Bunun yerine sefarethanenin tanzimi için 50 bin kuruş bütçe ayrılmıştır. (*BOA, HR.MKT.*,no: 48/38, 08 ZA 1268/24 Ağustos 1852); *BOA, İ.HR.*, no:83/4080, 27 RA 1268/ 20 Ocak 1852; *BOA, A.MKT. NZD.*, no:48/80, 5 R 1268/28 Ocak 1852).

Sefarethanesi'nin sadece konsolosluk işlemlerinin yapıldığı bir yer olmadığı ve daha fonksiyonel mekânlar olduğu söylenebilir.¹⁴¹

2.5.1. Sefaretin Rutin İşleri

Mehmed Kabûlî Efendi'nin yaklaşık 6 ay süren Atina Orta Elçiliği büyük ölçüde haydutluk, firariler ve emlâk meselelerinin yarattığı sorunların gölgesinde geçmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi, daha önce belirttiğimiz sorunların dışında Avrupa'da meydana gelen gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Bu gelişmeleri raporlar halinde İstanbul'a sunmuştur.¹⁴² Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla, Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina'da uğraştığı konulardan biri de Türk tüccarlarının Yunanlılardan alacakları¹⁴³, Yunanistan'daki Osmanlı tebeasının ayrılması¹⁴⁴, daha önce Yanya'ya firar eden Hayriye tüccarından Kostandi'nin Atina Sefareti'ne sunduğu arzuhalin gereğinin yapılması¹⁴⁵, sefaretin günlük uğraşmak zorunda kaldığı rutin işlerden bazılarıydı.

2.5.2. Osmanlı-Yunanistan İlişkileri

Yunanistan'ın sınırları 1832'de imzalanan Londra Protokolü ile çizildi. Bu anlaşmayla Yunanistan'da yaşayan Türkler, azınlık konumuna düştü. Türklerin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti topraklarına göç ederken bir kısmı da Yunanistan'da kalmıştır. Yunanistan'da kalan Türklerin emlâk meselesi Atina Sefareti'nin başlıca gündemini oluşturmuştur.

Mehmed Kabûlî Efendi, 7 Haziran 1852'de Yunanistan'da yaşayan Türklerin emlâk meselesi hakkında Babîâlî'ye bir rapor göndermiştir. Bu rapora göre; İslam muhacirlerinin emlâk sorunu hakkında Maslahatgüzar Osman Efendi'nin zamanında bir komisyon kurulmuştur. Osman Efendi'nin vefat etmesiyle komisyon, faaliyetlerini sürdürememiştir. Yunanistan ve Ege adalarında Yunan pasaportu alan herkes Yunanlılık iddiasında bulunmuştur. Bu sorunları çözmek üzere Kıbrıs, İzmir ve

---

¹⁴¹ Şafak, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁴² *BOA, İ.MTZ.(01)*, no: 8/197, 18 Ş 1268/7 Haziran 1852; *BOA, İ.MTZ (01)*, no: 8/202, 8 S 1269/21 Kasım 1852.

¹⁴³ *BOA, HR. MKT.*, no: 49/45, 28 ZA 1268/13 Eylül 1852.

¹⁴⁴ *BOA, A.AMD.*, no: 39/56, 25 ZA 1268/10 Eylül 1852).

¹⁴⁵ *BOA, HR. MKT.*, no: 51/44, 6 S 1269/19 Kasım 1852.

Selanik gibi mahallere memurlar gönderilmiştir. Tabiiyet iddiaları öteden beri Osmanlı Devleti'ni uğraştırmıştır. 1841'de tabiiyet meselesi hakkında Mustafa Reşit Paşa bir takım girişimlerde bulunmuştu. Ancak girişimleri sonuçsuz kalmış, Babiâli, 1845 yılında nüfus, emlâk ve temettüat sayımlarıyla sonunun üzerine gitmiştir. Ardından 1851 yılında Babiâli, İstanbul'daki Yabancı elçiliklere bir yazı gönderdi. Bu yazıda Osmanlı vatandaşlığından birisi eğer başka bir devletin vatandaşlığına geçerse üç ay içinde Osmanlı topraklarını terk edecekti. Ayrıca Osmanlı tebaasından toprak alamayacak, elinde bulunan emlâkları elden çıkaracaktı. Mehmed Kabûlî Efendi emlâk meselesini Yunan Devleti'nin İstanbul Elçisi olan Menakasa'ya iletmiştir. Ancak aradan bir sene geçmesine rağmen Yunan Devleti, emlâk meselesinin çözümüne dair bir girişimde bulunmamıştır.¹⁴⁶

Daha önce zikrettiğimiz üzere ikinci önemli problem ise Osmanlı sınırına yapılan Rum eşkıyalarının tacizleridir. Mehmed Kabûlî Efendi, raporunda bu konu hakkında şunları dile getirmektedir:

Herkesin bildiği gibi Yunanistan'da asayiş olayların çokluğu ve bunun önlenememesi Yunan Devleti'nin güçsüzlüğünden ileri gelmektedir. Bu mesele, Osmanlı Devleti'nin sorunu olmasa da bu eşkıyalar Yunanistan içinde faaliyet gösterip, fırsat buldukça sınırı tecavüz etmektedirler. Bunlar Osmanlı topraklarına girerek zarar vermektedir. Bunu önlemenin yolu ise karşılıklı işbirliği ile çalışmaktır.

Diğer bir sorun ise iki ülke arasındaki firariler sorunudur. Mehmed Kabûlî Efendi raporunda:

Türkiye'den Yunanistan'a kaçan firariler iki ülke arasında kriz oluşturmaktadır. Yunanistan'a yakın bölgelerde dolaşan firariler yakalanma korkusundan dolayı sınıra yakın bölgeleri kendilerine mesken tutmuşlardır. Bu firari ve mülteciler adli suçlu ve siyasi suçlu olarak ikiye ayrılır. Avrupa'da adli suçluların geri iadesi yapılmaktadır. Yunan Hükümeti'nin de buna uygun davranması gerekmektedir. Osmanlı Devleti de Yunanistan'dan firar eden suçluları yakalayıp Yunan Hükümeti'ne teslim edecektir. Yunan Devleti'nin de yapması gereken budur.¹⁴⁷

¹⁴⁶ İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yay., İstanbul 2014, s. 64-65; *BOA, İ.MTZ.(01)*, no: 8/197, 18 Ş 1268/7 Haziran 1852.

¹⁴⁷ *BOA, İ.MTZ.(01)*, no: 8/197, 18 Ş 1268/7 Haziran 1852.

Daha önce İpsaralılar,¹⁴⁸ Yunan isyanının başladığı tarihten itibaren Türkiye’den Yunanistan’a kaçmaya başladılar. Yunanistan’da ticaretle ve politikaya atılan İpsaralılar, ihtilal sırasında Yunan Meclisi’nde kendilerini temsil etmesi amacıyla vekil göndermişlerdi. Hatta Yunanistan’ın Bahriye Bakanı olacak kadar önemli mevkilere bile gelmişlerdi. Osmanlı Devleti, İpsaralıların Yunan Meclisi’nde temsilci buldurmaya başlaması ve Yunanistan’a bağlanma talepleri üzerine bu durumu önlemeye çalışmıştı.¹⁴⁹ 18 Kasım 1852’de Mehmet Kabûlî Efendi’nin belirttiğine göre: Yunan hükümetinde firariler ve eşkıyalar söz sahibi idiler. Bu adamlar halk tarafından seçilmiş olsalar da bunlardan fayda gelmesi beklenemezdi. Meclis başkanları bile Tinos Adası’nda¹⁵⁰ bulunan kilisenin değerli eşyalarını çaldığı rivayet olunan Parisi isimli kişidir. İstanbul’da Yunan Sefareti’nde bulunan Menakas’ın meclis başkanı yapılması yönünde âzalar arasında bir görüş belirmiştir. Bunun için bir seçim yapılmış ise de 48 oyu Parisi, 46 oyu Menakas aldığından ve 8 çekimser oy kullanıldığından ikisi de seçim için yeterli oyu alamamıştır. Yeniden seçim yapılacaktır. Yunanistan günden güne kötüye gitmekte ve karışmaktadır.¹⁵¹

Mehmed Kabûlî Efendi, Yunanistan’ın iç politikasına dair gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Bunlardan biri de Kral Otto’nun¹⁵² ölümünden sonra tahta kimin çıkacağı meselesiydi. Mehmed Kabûlî Efendi, 21 Kasım 1852 tarihli raporuna göre; Kral Otto’nun evladı olmadığı için veliahtlık meselesinin çözümü için Kral Otto Almanya’ya hareket etmiştir. İngiltere ve Rusya’da bu meseleye müdahil olmuştur. İngiltere ve Rusya veliahtlık meselesinin çözülmesini Bavyera Hükümetine

---

¹⁴⁸ Yunanca’da ‘Psara’ olarak adlandırılır. Piri Reis adanın adının isminin anlamı hakkında “mezkur adada evvel zaman balıkçı kafirler olur imiş İpsara demeğe vech-i tesmiye bu imiş” demektedir. (Bülent Akyay, *Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830-1866)*, Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010. s.127).

¹⁴⁹ Akyay, *a.g.e.*, s. 128-130.

¹⁵⁰ Tinos (İstendin), kenti bir dağın tepesinde, üç tarafından erişilmesi olanaksız ve doğu yönünden de oldukça sağlam ve yeterli bir sur aracılığıyla korunan bir kayalığın üstündedir. Bir tek büyük kapısı vardır.(Joseph de Tourneford, *Tourneford Seyahatnamesi*, (Ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yay., İstanbul 2005, s. 235).

¹⁵¹ *BOA, İ.MTZ.*, (01), no: 8/203, 17 S 1269/30 Kasım 1852.

¹⁵² Bavyera Kralı I. Ludwig’in 1815 doğumlu ikinci oğlu olan Otto Friedrich Ludwig von Wittelsbach, 1833’de İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından Yunanistan Kralı seçilmiştir. İlk başta Otto’nun yaşı küçük olduğu için Yunanistan, Bavyeralı ileri gelenler tarafından yönetilmiştir. Batılı devletlerin ülkenin iç işlerine karışmasına izin vermiştir. Halk tarafından sevilmesine rağmen, kendisinden sonra veliahtının olmaması, Bavyeralıların yönetimde egemen olmaları ve ülkede isyanların çıkması üzerine Yunanlıların yayılması politikalarına cevap veremeyen Otto 1862’de tahttan indirilmiştir.(Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, “Yunanistan’da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, 2016, s. 99-121).

bildirmiştir. 1843 tarihli Yunanistan Kraliyet Kanununa göre; Yunan veliahtının Ortodoks mezhebinden olması gerekiyordu. Bu amaçla Bavyera Devleti, Prens Leopold'un veliahtlıktan istifasından sonra onun kardeşi Prens Olber'in veliaht ilan olunmasını kararlaştırmıştır. Bu amaçla Prens Olber, evlilik yoluyla Ortodoks mezhebine girerek ve çocuklarını da Ortodoks mezhebine göre yetiştirecekti. Bu mesele, İngiltere ve Rusya'nın isteklerine de uygundu. Öte yandan Yunanistan'ın maliyesi hakkında bilgi veren Mehmed Kabûlî Efendi'ye göre, Yunanistan'da memur maaşları da ödenmediğinden bankalardan borçlanılması yoluna gidilmiştir.¹⁵³

2.6. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina Sefareti'nden Ayrılması

Mehmed Kabûlî Efendi, 12 Aralık 1852'de Atina Sefareti'nden azledilip, Hariciye Kâtipliği'ne atanmıştır.¹⁵⁴ Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina Sefareti'nden ayrılmasıyla Atina'ya maslahatgüzar olarak Pasaport Odası'nda memur olan ve Babiâli Tercüme Odası kökenli Neşet Bey¹⁵⁵ atanmıştır.¹⁵⁶ Mehmed Kabûlî Efendi'ye 12 Aralık 1852'de Yunanistan Kralı Otto tarafından bir nişan verilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵³ BOA, İ.MTZ. (01), no: 8/202, 8 S 1269/21 Kasım 1852.

¹⁵⁴ Mehmed Kabûlî Efendi, 4 Kasım 1852'de Hariciye Kâtipliği'ne ataması yapılmış, 14 Kasım 1852'de İstanbul'a geri çağırılmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi'nin 12 Aralık 1852'de halen Atina'da olduğunu görmekteyiz. (BOA, İ.HR., no: 93/4537, 29 S 1269/12 Aralık 1852; BOA, A.AMD., no: 41/36, 29 S 1269/12 Aralık 1852).

¹⁵⁵ Neşet Bey (1809-1889), Tercüme Odası memurlarından olup Berlin Sefareti kadrosunda yer aldıktan sonra 12 Ocak 1849'da Naili Bey'in yerine Pasaport Odası'na tayin edilmiştir. (BOA, İ.HR., no: 49/2331, 17 S 1265/12 Ocak 1849); Aralık 1852-Kasım 1855 yılları arasında Atina Elçiliği görevinde bulunmuştur. (Kuneralp, a.g.e., s.113). 1856 yılında görevli olarak Edirne ve Tarsus'a gitmiştir. (BOA, HR. MKT., no: 156/26, 27 Z 1272/29 Ağustos 1856; BOA, HR. MKT., no: 144/54, 23 Ş 1272/29 Nisan 1856); 1860 yılında İzmir Politika Memurluğuna tayin edilmiştir. (Kuneralp, a.g.e., s. 113; BOA, A.AMD., no: 41/1, 21 M 1269 /4 Kasım 1852; BOA, HR. MKT., no: 355/15, 27 R 1277/ 12 Kasım 1860); Neşet Efendi, 6 Mart 1846'da dördüncü rütbeden terfi almıştır. 14 Ekim 1848'de ise üçüncü rütbeden terfi almıştır. (BOA, C.HR., no: 136/6796, 16 ZA 1264/14 Ekim 1848; BOA, A.DVN., no: 14/84, 5 RA 1262/3 Mart 1846).

¹⁵⁶ Kuneralp, a.g.e., s. 45; BOA, A.AMD., no: 41/1, 21 M 1269/4 Kasım 1852.

¹⁵⁷ BOA, İ.HR., no: 93/4537, 29 S 1269 /12 Aralık 1852.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMED KABÛLÎ EFENDİ’NİN 1852-1871 ARASI YURTIÇI VE YURTDIŞI GÖREVLERİ

Mehmet Ali Paşa, meselesinden sonra Osmanlı Devleti on beş sene kadar huzura kavuştu. Tabii ki bu on beş yıllık süre zarfında başta ülkenin farklı yerlerinde bir takım anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Suriye ve Lübnan, Girit’te isyan hareketleri meydana gelse de Osmanlı Devleti gerekli önlemleri alarak bu sorunların büyümesine engel olmuştur.¹⁵⁸

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı’nın ardından malî sorunlarla mücadele etmiş borç üzerine borçlar almış ve de Kırım Harbi’nden önce ve sonra ülkenin farklı bölgelerinde çıkan isyanlarla uğraşmıştır. 1858’de Mustafa Reşit Paşa gibi bir devlet adamını kaybeden Osmanlı Devleti’nin iç ve dış siyaseti Fuat ve Ali Paşalar tarafından başarıyla idare edilmiştir. Öte yandan 1861’de Sultan Abdülmecit vefat etmiş yerine iyi derece Fransızca konuşan ve dış dünyaya yabancı olmayan Sultan Abdülaziz başa geçmiştir.

Mehmed Kabûlî Efendi, 1855’te sonra ülkenin farklı bölgelerinde meydana gelen ve devleti ciddi şekilde uğraştıran sorunlarla mücadelede devlete önemli faydaları dokunmuştur. Nitekim bu saydığımız sorunlarla ilgilenmek amacıyla Mehmed Kabûlî Efendi, isyanların çıktığı coğrafyaya memur olarak gönderilmiştir. Bu bölümde hem Osmanlı topraklarında meydana gelen olayları araştıran hemde bürokratik görevlerde bulunan Mehmed Kabûlî Efendi’nin faaliyetleri ele alınmıştır.

3.1. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Hariciye Kâtipliği

Mehmed Kabûlî Efendi, Fuat Paşa’nın Hariciye Nazırlığı döneminde 4 Kasım 1852’de Hariciye Kâtipliği’ne tayin edilmiştir. Böylece Fuat Paşa’dan sonra en yetkili kişi Mehmed Kabûlî Efendi olmuştur.¹⁵⁹ Mehmed Kabûlî Efendi’den önce Hariciye Kâtibi Emin Efendi idi. Emekliye ayrılmış olan Emin Efendi, hastalığı yüzünden hava

---

¹⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 153.

¹⁵⁹ *BOA, İ.DH.*, no: 261/16155, 21 M 1269/ 4 Kasım 1852.

değişimi için Beyrut'a gitmiştir. Emin Efendi'nin yerine daha önce diplomatik ilişkilerde hizmette bulunmuş olan Avrupa ülkelerinin ahvaline vakıf ve yabancı dil bilen Mehmed Kabûlî Efendi tayin edilmiştir.¹⁶⁰ Hariciye Nezâreti'nin ikinci adamı olan Mehmed Kabûlî Efendi'nin görevi yaklaşık olarak 4 ay sürmüştür. Mart 1853'te Hariciye Nazırı Fuat Paşa Hariciye Nazırlığı'ndan ayrılmış, yerine Sadık Rifat Paşa getirilmiştir. Bu görev değişikliğine bağlı olarak Mehmed Kabûlî Efendi de "Harp Komisyonu"na atanmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi'den sonra Hariciye Kâtibi Tevfik Efendi olmuştur.¹⁶¹

3.2. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Kırım Savaşı Sırasında Görev Aldığı Askeri Komisyonlar

Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa ile müttefikti. Bu alt başlıkta Mehmed Kabûlî Efendi'nin Kırım Savaşı esnasında müttefik orduların sevk ve idaresinde üstlendiği görevleri ve görevlendirildiği komisyonları ele alacağız. Hariciye Kâtipliği'nden ayrılmış olan Mehmed Kabûlî Efendi, Şubat 1854'ten Kasım 1855'e kadar sırasıyla Babıâli Seraskeri Harp Komisyonu, Gelibolu Komisyonu, İkinci Varna Komisyonu, Yunan Komisyonu, Borç ve Denetim Komisyonlarında yer almıştır.

Rusya'nın yüzyıllardan beri Akdeniz'e ulaşma isteği ve aynı zamanda Osmanlı üzerindeki emelleri Kırım Savaşı'nın çıkmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin yanında İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Akdeniz'e inme çabalarından ve bu siyasetinden rahatsız olmuştur. Bunun yanı sıra İngiltere, Hindistan yolunu tehlikeye atacak olan Rusya'nın bu yöndeki girişimini asla kabul etmemiştir. Rusya, Mencikof'un vasıtasıyla tebliğ ettiği Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların hamisi sıfatının tanınma isteğinin geri çevrilmesi üzerine 22 Haziran 1853'te ordusunu Eflak

---

¹⁶⁰ 1853 yılında İzmir'de Nemçe sefinesinden üç askerin karaya çıktıkları esnada mülteciler tarafından saldırı gerçekleşmiş, üç kişiden biri yaralanmış, diğeri idam edilmiştir. Bu olayın üzerine olayın tahkikatı için Hariciye Kâtibi Mehmed Kabûlî Efendi, İzmir'e gönderilmesi düşünülmüş ancak daha sonra vazgeçilerek yerine Şekip Efendi gönderilmiştir. (İbnülemin, *a.g.e.*, I, s. 10-11; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, s.854; *BOA, A.AMD.*, no: 41/1, 21 M 1269/4 Kasım 1852).

¹⁶¹ Kunalp, *a.g.e.*, s. 5.

ve Boğdan'a sokmuştur. Osmanlı Devleti, buna mukabil 29 Eylül 1853'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir.¹⁶²

Kırım Savaşı'nın başlamasından sonra müttefik orduların ihtiyaçlarının giderilmesi, bunun belli bir sisteme bağlanması ve masraflarının karşılanması amacıyla İstanbul'da kurulan Babiâli Seraskeri'de bir Meclis-i Muvakkat kurulması düşünülmüştür. Müttefik askerlerin İstanbul'a gelmesi, Osmanlı ordusu için büyük bir destek olmakla beraber, zaten güç durumda bulunan Osmanlı maliyesi için önemli ölçüde külfet teşkil etmiştir.¹⁶³

Rusya ile diplomatik ilişkilerin gerginleştiği dönemde savaş hazırlıklarını yapmak üzere Babiâli Seraskeri'de bir komisyon kurulması düşünülmüştür. Bu sebeple devletin çeşitli birimlerinden komisyona çalışmak üzere üyeler gönderilmiştir. Babiâli Seraskeri Harp Komisyonu'nda geçici olarak Maliye Nazırı, Kapudan Paşa ve Fethi Paşa'nın haftada iki gün çalışmaları istenmiştir. Ayrıca müttefik devletlerin askerlerine tedarik olunacak erzak vesair için tertip olunan komisyona Babiâli'den Hariciye Teşrifatçısı Mehmet Kamil Bey'in tayin kılındığı Seraskerliğe bildirilmişti. Başka bir kaynakta komisyon üyeleri arasında Ahmet Vefik Efendi, Mehmet Bey, Mehmed Kabûlî Efendi, Yusuf Bey ve Agob Efendi'nin olduğu görülmektedir. İstanbul'da Şubat 1854'te kurulmuş olan komisyon savaşın yönlendirilmesi ve askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi önemli görevleri yerine getirmiştir.¹⁶⁴

Fransa ve İngiltere ile ittifak antlaşmasının yapılmasından sonra Fransa'nın Şark Ordusu Kumandanı Saint Arnaud maiyetinde bulunan 22 bin askerlik ilk kabile ile 31 Mart 1854'te Gelibolu'dan karaya çıkmıştır. Onu takiben de İngiliz birlikleri Lord Raglan maiyetinde Gelibolu'ya gelmişlerdir. Mehmed Kabûlî Efendi'ye bu sıralarda önemli görevler düşmüştür. Müttefik komutanlara "hoş geldin" merasimi yapmak ve orada bulunanlara aracılık etmek üzere Mehmed Kabûlî Efendi ile Babiâli

---

¹⁶² Ali Akyıldız, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2009, s. 11; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s.153.

¹⁶³ Besim Özcan, *Kırım Savaşın'da Mali Durum ve Teb'anın Harb Siyaseti (1853-1856)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1997, s.27.

¹⁶⁴ Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 231-232.

Tercüme Odası'ndan İngilizce ve Fransızca bilen birer tercüman ile ayrıca lisan bilen subay gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁶⁵

Babîali Seraskeri Harp Komisyonu'ndan sonra Mehmed Kabûlî Efendi, müttefik orduların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulan Gelibolu Komisyonu'na 16 Mart 1854'de 14 bin kuruş maaş ve 20 bin kuruş harcırah verilerek görevlendirilmiştir.¹⁶⁶ Mehmed Kabûlî Efendi'nin diğer görevi ise İngiliz-Fransız askeri personelin ihtiyaçlarının karşılanması ve onlarla ilişkilerde tercümanlık yapmaktı.¹⁶⁷

Saros Körfezi'ne çıkacak müttefik devlet askerlerine ön hazırlık yapmak üzere görevlendirilen Gelibolu Komisyonu¹⁶⁸ Başkanı Osman Bey, komisyon üyeleri; Mehmed Kabûlî Efendi ve Emin Bey'le birlikte Gelibolu'ya gelerek Biga Mutasarrıfı Cemalettin Paşa ile birlikte çalışmaya başlamışlardır.¹⁶⁹

Gelibolu'ya çıkan İngiltere askerine Bolayır'da bulunan ikâmetgahlar tahsis edilmişti. Ancak daha önemlisi gelecek askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için yiyecek, içecek ve hayvan temin edilmesi gerekiyordu. Bunun için bölge yöneticilerinden başta Biga Mutasarrıfı Cemalettin Paşa ile Gelibolu ve Tekfurdağı Kaymakamları olmak üzere diğer ileri gelenlerden hazırlık yapmaları istenmiştir. Ayrıca tüm bu işler için bir komisyon kurulmuştur. Gelibolu Komisyonu Başkanı Osman Bey ve Mehmed Kabûlî Efendi derhal görev yerlerine gelerek parasını peşin ödedikleri bazı evleri boşalttırarak gelen müttefik askerlerin hizmetine tahsis etmişlerdir.¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ Keleş, *a.g.e.*, s. 234.

¹⁶⁶ Hariciye Kâtibi iken Masarif-i Harbiye Komisyonu'nda görevlendirilen Mehmed Kabûlî Efendi'nin önceden Gelibolu Komisyonu memuriyetinde geçici olarak maaş tahsis edilmişti. Bu maaşından hazinesi celilede tutulan 5 bin kuruşu şimdiki memuriyetine tahsis olunmuştur. Ancak önceden geçici maaşı olan 6200 kuruşun 5 bin kuruşu Varna Komisyonu'nda görevli Zeki Efendi'ye tahsis edilmiştir. (*BOA, İ.DH.*, no: 317/20516, 25 B 1271/13 Nisan 1855; *BOA, İ.MMS.*, no: 1/13, 16 C 1270/16 Mart 1854).

¹⁶⁷ *BOA, A.MKT. NZD.*, no: 112/49, 22 C 1270/22 Mart 1854.

¹⁶⁸ Gelibolu Komisyonu, Komisyon başkanı Osman Bey idi. Azalar: Mehmed Kabûlî Efendi, Mirliva İbrahim Paşa, Emin Bey, Salih Efendi, Muhasebeci Ali Rıza Efendi, Esham Muhasebecisi Naili Efendi ve iki tercümandan oluşuyordu. Komisyonun işleri artması üzerine Fransızca bile Mehmet Münif Efendi, 7 Temmuz 1854'te Gelibolu Komisyonu Başkıtabeti'ne tayin edildi. Ayrıca veznedar olarak Bekir Efendi, evrak işleri için Kamil Bey ve diğer muhtelif işler için Anderko, Gelibolu Komisyonu'nda görev almıştı. (Keleş, *a.g.e.*, s. 236-237).

¹⁶⁹ Keleş, *a.g.e.*, s. 245.

¹⁷⁰ Keleş, *a.g.e.*, s. 262.

Gelibolu'ya gelen müttefikler için hastaneler oluşturulurken burada görev yapacak doktorların ikametleri de düşünülerek kendilerine evler tahsis edilmiştir. Bir Rum mahallesinde Hacı Papaz denilen bir rahibin evi İngiliz askerlerinin doktorlarına verilmiştir. Burada kaldıkları süre içerisinde söz konusu tabipler bazı sorunlar da yaşamışlardır. Gelibolu'da ittifak güçlerinin işlerine bakmak amacıyla 23 Nisan 1854'te teşkil edilen, Osman Bey'in başkanlığında olan, İbrahim Abdullah ve Mehmed Kabûlî Efendi gibi şahısların da bulunduğu komisyonun verdiği bilgilere göre, bahsi geçen doktorların ikamet ettikleri yerde yangın çıkmıştır. Ancak bu yangın etrafa fazla sirayet etmeden söndürülmüş, sadece beş adet küçük hanenin yanması ile neticelenmiştir.¹⁷¹

Kırım Savaşı sırasında Memleketeyn'in Rusya tarafından işgalinden sonra Osmanlı Devleti, seferberlik ilan ederek büyük bir harp hazırlığına girişmişti. Edirne Rumeli'de yapılacak harekât için tayin edilmişti. Edirne, Gelibolu'da toplanan askerlerin Tuna'ya geçmelerinden önceki önemli merkez noktasından birisiydi. Bu sebeple gelecek İngiliz ve Fransız askerlerini karşılamak üzere birkaç subay Edirne'ye gönderilmiştir. Tekirdağ'a gelmekte olan müttefik devletlerin askerlerini karşılamak üzere Gelibolu'da bulunan Tercüman Vecihi Efendi'nin de Edirne tarafına gönderilmesi istenmiştir. Ayrıca, 12 Mayıs 1854'te Fransa ordusundan 30 kadar asker Edirne'ye gelerek ikâmetgahların tespiti ile gerekli malzemelerin hazırlanması çalışmalarına katılmışlardır. İşte bu sebeplerle burada da yabancı dil bilen birinin Fransızlarla iletişimi sağlaması gerektiğinden Gelibolu Komisyonu'nda bulunan Mehmed Kabûlî Efendi'nin de Haziran 1854'te Edirne'ye gönderilmesi talep edilmiştir. Yani müttefik devletler askerinin zaruri ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Edirne Komisyonu kurulmuş ve yabancı dil bilir bazı kişiler buraya gönderilmiştir. 27 Haziran 1854'te müttefik ordu karargahı Varna'da kurulmuştur. Bir süre sonra hem Mehmed Kabûlî Efendi'nin hem de Tercüman Vecihi Efendi'nin Varna Komisyonu hizmetinde bulunmak üzere 21 Temmuz 1854'te Edirne'den İstanbul'a gelmeleri istenmiştir.¹⁷² Müttefik ordular Gelibolu ve Edirne üzerinden Varna'ya geçtiler. Ancak müttefik orduların birtakım uygunsuz hareketleri ve yaşanan

¹⁷¹ Fatih Akyüz, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2006, s.109.

¹⁷² Keleş, *a.g.e.*, s.241.

birtakım sıkıntılar sebebiyle Mehmed Kabûlî Efendi'nin de üyesi olduğu İkinci Varna Komisyonu¹⁷³ kurulmuştur.¹⁷⁴ İkinci Varna Komisyonu Başkanı Osman Bey idi. Azalar; Mehmed Kabûlî Efendi, Zeki Efendi, Emin Bey, Bravse Efendi, Tevfik Efendi ve Todoros Efendi idi. Muhasebeciler Salih Efendi ve Münif Efendilerden oluşmaktaydı. Tahrirat Kâtibi Ömer Bekir Efendi'ydi. Muhasabe Kâtibi Ali Galip Efendi, Raif Efendi, Veznedar Memiş Ağa ve Esham Muhasebecisi Mail Efendi'di. Babîali Tercüme Odası'ndan Vecihi Efendi, Komisyon Tercümanı Kostan Efendi, Evrak Ambarı memuru Hasan Efendi'den oluşmaktaydı.¹⁷⁵

Varna Komisyonu'nun mücadele ettiği en önemli konulardan biri de salgın hastalıklardı. Özellikle kolera hastalığı müttefik ordular için de büyük bir sorun olmuştur. Savaş sırasında ortaya çıkan kolera hastalığının yayılmasının önlenmesi için dışarıdan malzeme ve mühimmat getiren gemilerin ilk önce Gelibolu iskelesinde karantinaya alınması ve Varna'ya ulaştıklarında yapılan muayenede hastalık tespit edilirse tekrar burada karantina uygulanması Meclis-i Sıhhiye tarafından uygun görülmüştü. Hatta müttefik askerlerin güzergahında bulunan Edirne'ye gönderilen memurlar Gelibolu tarafında şiddetli şekilde görülen kolera hastalığına dair durum tespiti yaptırılmıştı. Gelibolu Komisyonu Başkanı Osman Bey tarafından 21 Temmuz 1854'te Mehmed Kabûlî Efendi'ye gönderilen yazıda Edirne'de hastalığa karşı önlem alınması ve gerekirse karantina uygulanması tavsiye edilmişti.¹⁷⁶

Mehmed Kabûlî Efendi, kurulan İkinci Varna Komisyonu'nda 10 bin kuruş maaşla bir süre görevde bulunmuştur. Yaklaşık iki ay süren komisyon üyeliği boyunca 19.400 kuruş maaş almıştır.¹⁷⁷

---

¹⁷³ Mehmed Kabûlî Efendi, Birinci Varna Komisyonu'nda görev almamıştır. Bu komisyonun başkanı Necib Efendi idi. Üyeler ise: Mehmet Ağa, Osman Rasih Efendi, Ahmet Raif Efendi adlı kişilerdi. Birinci Varna Komisyonu ile Gelibolu Komisyonu aynı dönemde kurulmuştu. Ancak Varna Komisyonunun gerek reisi gerekse de üyeleri faydalı işler yapamadıklarından ötürü Komisyon Varna'ya kaydırılmıştır. (Mehmet Çetin-Recep Kök, "Kırım Savaşı'nda Müttefik Orduların İkmali", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII, S.39, Ağustos 2015, s. 820).

¹⁷⁴ Keleş, *a.g.e.*, s. 239-240; Saim Besbelli, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1977, s. 122.

¹⁷⁵ Çetin-Kök, *a.g.m.*, s. 820-821.

¹⁷⁶ Keleş, *a.g.e.*, s. 262-334.

¹⁷⁷ Çetin-Kök, *a.g.m.*, s. 820-821.

Mehmed Kabûlî Efendi, 14 Eylül 1854'te Yunan Komisyonu¹⁷⁸ Başkanlığı'na tayin edilmesiyle İkinci Varna Komisyonu üyeliğinden ayrılmıştır.¹⁷⁹ Yunan Komisyonu Başkanlığına atanan Mehmed Kabûlî Efendi'ye İstanbul'dan talimat ve hesap defteri de gönderilmişti.¹⁸⁰ Yunanlıların 1 Mart 1854'te Epir ve Teselya'da bir takım isyan hareketlerine girişmeleriyle 9 Mart 1854'te Osmanlı-Yunan ilişkileri kesintiye uğramıştır. 18 Haziran 1854'te Yunan eşkıyalarının saldırıları ve eşkıyaların ahaliye verdikleri zararın tespiti amacıyla Yunan Komisyonu kurulması düşünülmüştür. Yunan Komisyonu 30 Haziran 1854'te Yunan sınırında oluşturulmuştur. Fransa ve İngiltere'den birer komiser tayin edilmiştir. Öte yandan Osmanlı Devleti tarafından 25 Temmuz 1854'te Miralay Süleyman Bey, Yunan Komisyonu'na komiser olarak tayin edilmiştir.¹⁸¹

3.3. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Borç ve Denetim Komisyonu Üyelikleri

Yunan Komisyonu Başkanlığı görevinden sonra Mehmed Kabûlî Efendi'yi ilgilendiren bir mesele ise Osmanlı dış borçlarıdır.

Osmanlı Devleti, daha önce Sultan Ahmed devrinde yabancı devletlere borç almak için başvurmuşsa da bundan bir sonuç alamamıştı. Ardından 1840'lı yıllarda Galata bankerleri aracılığıyla kısa vadeli olarak Fransız bankalarından borç alınmıştır.¹⁸² Kırım Muharebesi münasebetiyle Osmanlı Devleti ilk defa dış borç almaya mecbur kalmıştı. Bu amaçla Osmanlı Devleti, 8 Ağustos 1854'te Goldsmid&Palmer ortaklığından ilk dış borcu almıştır. Çünkü devletin bütçesi savaş masraflarını karşılayamamıştır.¹⁸³

Babîlî'de, 8 Ağustos 1854'te alınan dış borcun nasıl harcanacağını tespit etmek amacıyla bir 11 Ekim 1854'te bir komisyon kurulmuştur. Komisyonda Osmanlı

¹⁷⁸ Besbelli, *a.g.e.*, s. 120-121; *BOA, C.HR.*, no: 150/7488, 29 L 1270/25 Temmuz 1854; *BOA, HSD, AFD.*, no: 2/50, 4 L 1270/30 Haziran 1854; *BOA, A.AMD.*, no: 51/32, 22 B 1270/18 Haziran 1854.

¹⁷⁹ Mehmed Kabûlî Efendi'nin yerine Varna Komisyonu üyeliğine 14 Eylül 1854'te Meclis-i Zaptiye âzasından Bedros Efendi, 3 bin kuruş maaşla tayin edilmiştir. (*BOA, A.AMD.*, no: 51/68, 21 Z 1270/14 Eylül 1854).

¹⁸⁰ *BOA, HR. MKT.*, no: 83/74, 25 ZA 1270/19 Ağustos 1854.

¹⁸¹ *BOA, HR. MKT.*, no: 83/74, 25 ZA 1270/19 Ağustos 1854 ; Keleş, *a.g.e.*, s. 240; *BOA, A.AMD.*, no: 51/68, 21 Z 1270/14 Eylül 1854.

¹⁸² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1917*, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 230.

¹⁸³ Kırkor Kömürçan, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1948, s. 14.

Devleti'ni Raşit Bey, Mehmet Bey ve Mehmed Kabûlî Efendi, İngiltere'yi D. Revelaky, Fransa'yı M. David Glavany temsil etmiştir. Komisyon başkanı ise Mehmet Nazif Bey olmuştur.¹⁸⁴ Komisyonun görevi alınacak borç paranın savaş masraflarına harcanmasını kontrol etmektir.¹⁸⁵ 1854 dış borcu Kırım Harbi masraflarını kapatmaya yetmemiştir. Bunun üzerine Hükümet yeni bir borç almaya karar vermiştir. Alınan ikinci borç ise İngiltere ve Fransa'nın kefilliği ile Rothschildlerden alınan 5 milyon sterlinlik bir borçtu.¹⁸⁶ Osmanlı Devleti bu 5 milyonluk borca karşılık Mısır vergisini, Beyrut ve İzmir gümrük gelirlerini karşılık göstermişti.¹⁸⁷

1855'te alınan ikinci borcun ardından paranın hangi birimlere harcanmasını tespiti amacıyla 30 Ekim 1855'te yeni bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun başkanlığına Aydın Kaymakamı Kani Paşa, üyeliklerine ise Raşit Bey, Mehmed Kabûlî Efendi ile Paris Sefiri Mehmet Cemil atandı. Komisyonda Fransa'yı Mösyö Cadrossi ve İngiltere'yi ise Edmund Hornby temsil etti.¹⁸⁸ Komisyonun kurulma amacı borç yoluyla alınan paranın savaş masraflarına harcanmasına nezâret etmektir. Yapılacak her savaş harcaması komisyonun gözetiminden geçecek ve komisyonun onayı olmadan hiçbir ödeme yapılmayacaktı.¹⁸⁹

Mehmed Kabûlî Efendi'nin bir başka komisyon görevi ise cephedeki Osmanlı askerlerine dağıtılacak elbiselerin tedariki hakkındaydı. 22 Ocak 1855'te oluşturulan komisyonda, Meclis-i Vâlâ âzasından Ahmed Vefik Efendi, Harp Komisyonu âzasından Mehmed Kabûlî Efendi ve Babîâlî Tercüme Odası'ndan Mösyö Agob, ferik veya mirlivalardan bir zat ile Suphi Bey'den oluşmaktaydı. Komisyon vakit kaybetmeden çalışmalara başlamıştır. Hemen imal ve tedarik ettirilen 3 bin adet hırka,

---

¹⁸⁴ Keleş, *a.g.e.*, s.214-126; Lady Horby, Hariciye Nazırı Fuat Paşa ile mesai arkadaşı Mehmed Kabûlî Efendi'nin yakın arkadaşlıklarından söz etmektedir. (Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, (Çev. Kerem Işık), Kitapevi Yay., İstanbul 2007, s. 89).

¹⁸⁵ Keleş, *a.g.e.*, 216-220; Candan Badem, *The Ottoman Crimean (1853-1856)*, Brill, Boston 2010, s. 318.

¹⁸⁶ Borçlanmaya aracılık etmek için Rothschild&Son ve Palmer, Mackillop, Dent&Co kuruluşları teklif vermiş ancak 2 sterlin daha uygun fiyat veren Rothschild firmasının teklifi kabul edilmiştir. (Hakkı Yeniay, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936, s. 12; Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, Erguvani Yay., Ankara 2017, s. 143; Şevket K. Acar- Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2003, s. 11.

¹⁸⁷ Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, c. I, Orion Yay., Ankara 2005, s. 27.

¹⁸⁸ Keleş, *a.g.e.*, 216-220; Candan Badem, *a.g.e.*, s. 318; Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Finansmanı ve Buna Dair Defterin Değerlendirilmesi", *OTAM*, S. 27, Mart 2010, s. 125.

¹⁸⁹ Acar-Al, *a.g.e.*, s. 14.

1.254 çift çorap, 352 çift eldiven, 125 adet tulum kürk ve 159 çift fanila Balaklava'daki Osmanlı askerlerine gönderilmiştir.¹⁹⁰

3.4. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Trabzon Tahkikât Memurluğu

Borç Komisyonu üyesi olan Mehmed Kabûlî Efendi, 10 Ağustos 1855'te Trabzon'a Vali Hafız Paşa hakkında tahkikat yapmak için görevlendirilmiştir.¹⁹¹ Soruşturma için Trabzon'a giden Mehmed Kabûlî Efendi, 7 gün yolculuk yaptıktan sonra 17 Ağustos 1855'te Trabzon'a ulaşmıştır.¹⁹²

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı yıllarında Hristiyan tebaadan asker talep etmemişti. Ancak 1855 yılının ikinci yarısında Rusların Erzurum'u işgal edebilecekleri ihtimali üzerine Haziran 1855'te Trabzon Valisi Hafız Paşa, tüccar başta olmak üzere gayrimüslimlerin de olduğu birçok kimseyi askere almaya karar vermiştir.¹⁹³ Trabzon Valisi Hafız Paşa, müdürleri kazalara göndererek Müslüman ve Hristiyanlardan birçok kimseyi durumlarına bakmadan askere almıştı. Özellikle Vali Hafız Paşa, askere gidemeyecek durumda olanlardan askerlik bedeli almıştır. Vali'nin kararlarına karşı çıkanları evleri yakılmış, malları yağma edilmiştir.¹⁹⁴ Memurların yaptığı yolsuzluklar artmaya başlayınca Trabzon'da yaşayan gayrimüslim halk, valinin usulsüz hareketlerine tepki göstererek şikayetçi olmuşlardır.¹⁹⁵

11 gün Trabzon'da kalan Mehmed Kabûlî Efendi, Trabzon Valisi Hafız Paşa hakkında geniş çaplı bir rapor hazırlamıştır. Mehmed Kabûlî Efendi, soruşturma sırasında onlarca kişinin ifadesini alarak Babîâlî'ye sunmuştur. Vali Hafız Paşa hakkında ayrıntılı raporu özetle şu şekildedir:

Anadolu Ordusu Müşiri Ahmet Vasıf Paşa, Rusların Erzurum'a yönelmeleri üzerine tedbir olarak Trabzon Valisi Hafız Paşa'dan asker talep etmiştir. Ahmet Vasıf Paşa, Trabzon'dan asker sevkini biran önce yapılmasını isteyerek, herhangi bir

¹⁹⁰ Keleş, *a.g.e.*, s. 231; Akyüz, *a.g.e.*, s. 92.

¹⁹¹ *BOA, İ.DH.*, no:325/21141, 26 ZA 1271/ 10 Ağustos 1855; Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yay., İstanbul 2000, s. 56.

¹⁹² Trabzon'da 11 gün kalıp 6.483 kuruş masrafta bulunmuştur. Trabzon'a giden Mehmed Kabûlî Efendi'nin harcamalarının ödenmesi hakkında. Bkz. *BOA, HR. MKT.*, no: 122/11, 19 M 1272/1 Ekim 1855; *BOA, İ.HR.*, no: 124/6205, 14 M 1272/26 Eylül 1855.

¹⁹³ Gülsoy, *a.g.e.*, s. 56.

¹⁹⁴ *BOA, İ.MMS.*, no: 6/213, 6 R 1272/ 16 Kasım 1855.

¹⁹⁵ Eyyub Şimşek, "Kırım Savaşı'nın Trabzon Eyaleti'ne Toplumsal Etkileri", *History Studies*, S.5, 2013, s. 274-283; *BOA, İ.DH.*, no: 235/21141, 26 ZA 1271/ 10 Ağustos 1855.

gecikmeye sebep olunmamasını istemiştir. Vali Hafız Paşa, askere alma işlemleri için meclisi toplamış kendisinin bizzat Erzurum'a gideceğini beyan etmiştir. Askere alım işlemleri için Süleyman Ağa görevlendirilmiştir. Trabzon ve kazalarından¹⁹⁶ askere alma işlemleri kaza müdürleri ve vekilleri vasıtasıyla yapılmıştır. Bunun için ilk önce Trabzon ve kazalarının nüfusu hesaplanmıştır. Ancak şehirdeki bazı tüccarlar, Vali Hafız Paşa'ya gayrimüslim tüccarların da savaşa gitmediği takdirde kendilerinin de gitmeyeceğini bildirmişlerdir. Bu yaşananlar üzerine sadece esnaftan birkaç kişi askere alınmıştır. Kaza müdürleri ve vekilleri eliyle askere alma işlemleri başlamıştır. Askere alma işlemleri sırasında bazı görevlilerin yaptıkları zulümler, yaşlılar ve 13-14 yaşındaki çocukların askere alınmak istenmesi, köylüler ile esnaftan haksız ve gereksiz yere para alınması gibi olaylar yaşanmıştır. Öte yandan Trabzon'dan Erzurum'a asker sevki esnasında da birtakım kötü hadiseler meydana gelmiştir. Çıkan olaylarda askerlerin çoğu firar etmiş, Vali Hafız Paşa'nın emrinde 1300 asker kalmıştır. Bazı askerler hastalanmış ve bazıları da açlığa maruz kalmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi'nin raporunda dikkat çeken başka bir olay da, kaza müdürleri ve vekillerinin firar eden askerlerin peşine düşmeleri idi. Nitekim Erzurum'a giden müdürlerin yerine vekiller görev yapıyordu. Bu vekiller, müdürlerin akrabasıydı. Bu görevliler köylerde askerlere giden kişilerin akrabalarını haksız yere hapse atmışlar ve evlerini mühürleyerek tarlalarına zarar vermişlerdir.¹⁹⁷

Mehmed Kabûlî Efendi'nin tahkikatı sonucu Trabzon Valisi Hafız Paşa, 7.500 kuruş maaşla görevlendirilen Halep Defterdarı Abdünnafi Efendi tarafından yargılanmış, Vali Hafız Paşa valilik görevinden azledilmiş; yerine ise Yanya Valisi Besim Efendi atanmıştır.¹⁹⁸ Trabzon'daki tahkikatını tamamlayan Mehmed Kabûlî Efendi, 28 Ağustos 1855'te Trabzon'dan ayrılmıştır.

---

¹⁹⁶ Mehmed Kabûlî Efendi'nin raporunda, Trabzon (Merkez), Rize, Yomra, Vakfikebir, Akçabat, Keşap, Şebinkarahisar, Görele, Bucak, Maçka gibi yerlerden şikâyetler almıştır. (BOA, İ.MMS., no: 6/213, 22 S 1272/3 Kasım 1855).

¹⁹⁷ Yomra'da İstifor adlı kimse askere alınıp sonra firar etmiştir. Daha sonra evi mühürlenip tarlaları harap edilmiş ve kardeşini askere göndermeğe mecbur olmuş olduğunu ifade etmiştir. Yine başka bir ifade de, Vakfikebir'de 3 askerden askerlik bedeli olarak 200'er kuruş alınmış, içlerinden ticaretle uğraşan Osman adlı kişi Samsun'a giderken firar etmiş, müdür vekili Süleyman Bey, Osman'ın evine giderek nesi varsa yağma etmiştir. Osman hasta olduğu halde Mehmed Kabûlî Efendi'ye ifade vermiştir. (BOA, İ.MMS., no: 6/213, 22 S 1272/3 Kasım 1855).

¹⁹⁸ BOA, İ.MMS., no: 6/213, 22 S 1272/3 Kasım 1855.

Bunun yanısıra Kırım Savaşı devam ederken Fransız askerler ile Tunuslu askerler arasında birtakım anlaşmazlıkları çözmek için bir komisyon kuruldu. Bu komisyona Derviş Paşa, Mehmed Bey, Raşit Efendi ile Mehmed Kabûlî Efendi tayin edilmiştir.¹⁹⁹

Osmanlı Devleti'ne Belçika veliahtı Dük de Brabant bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Dük de Brabant'ın bu ziyareti esnasında iyi karşılanması Belçika Kralını memnun etmiştir. Bu sebepten Belçika'nın İstanbul elçisi vasıtasıyla Mehmed Kabûlî Efendi'nin de içinde bulunduğu birtakım devlet adamlarına 10 Kasım 1855'te nişanlar verilmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi'ye de "Officer" rütbesi verilmiştir.²⁰⁰

3.5. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Ticaret Nezâreti Muavinliği

Mehmed Kabûlî Efendi, Borç Komisyonu görevinden sonra 26 Kasım 1855'te Mehmed Efendi'nin yerine Ticaret Nezâreti Muavinliğine tayin edilmiştir.²⁰¹ 2 Eylül 1845'te ihdas edilen Ticaret Nezâreti'nde nazıra işlerinde yardımcı olması için bir Ticaret Nezâreti Muavinliği kurulmuştur. Muavinliğe ilk olarak 24 Aralık 1846'da Tevfik Bey atanmıştır. Bu dönemde de müsteşar ve nazırın en büyük yardımcısıydı ve önemli görevler için taşraya gönderildiği anlaşılmaktadır.²⁰²

Mehmed Kabûlî Efendi'nin, Fransızcaya da aşina olması ve önceden Hariciye Kitabeti'nde bulunduğundan meselelere vakıf olması ve tecrübesi nedeniyle "rütbe-i ûla sınıf-ı sâni" derecesinde bu göreve atanması uygun bulunmuştur.²⁰³ Ticaret Muavinliği sırasında Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı vekilliği de yapmıştır.²⁰⁴ Mehmed Kabûlî Efendi'ye 10.596,5 kuruş maaş verilmiştir. Ticaret Muavini olarak son maaşını 16 Nisan 1856'da 15 günlük toplam 5.812 kuruş olarak almıştır.²⁰⁵ Ticaret Muavinliği görevi yaklaşık olarak dört ay sürmüştür. Yerine Ticaret Nezâreti Muavin

¹⁹⁹ BOA, A.AMD., no:69/64, 1272/1855.

²⁰⁰ Besim Özcan, "Kırım Harbi Sırasında Bazı Avrupalı Devlet Adamlarının Osmanlı Ülkesini Ziyaretleri (1854-1855)", OTAM, S. 9, Ankara 1998, s. 294-300.

²⁰¹ BOA, A.DVN., no: 109/65, 19 RA 1272/29 Kasım 1855, BOA, A.MKT. MHM, no: 80/60, 25 RA 1272/5 Aralık 1855; BOA, İ.DH., no: 333/ 21776, 16 RA 1272/26 Kasım 1855.

²⁰² Aziz Tekdemir, *Ticaret Nezâreti (1839-1876)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s.63.

²⁰³ BOA, İ.DH., no: 333/ 21776, 16 RA 1272/26 Kasım 1855; BOA, A.DVN, no: 109/65, 19 RA 1272/29 Kasım 1855.

²⁰⁴ BOA, İ.DH., no: 341/22423, 17 B 1272/30 Mart 1856.

²⁰⁵ Tekdemir, *a.g.e.*, s. 291.

vekili olan Remzi Efendi asaleten atanmıştır.²⁰⁶ Ticaret Nezâreti Muavini Mehmed Kabûlî Efendi'ye 24 Şubat 1856'da dördüncü rütbeden bir "Mecidi Nişanı" verilmiştir.²⁰⁷ İngiltere Devleti tarafından içlerinde Mehmed Kabûlî Efendi'nin de bulunduğu devlet adamlarına 10 Mart 1856'da nişan ve rütbeler verilmiştir.²⁰⁸

3.6. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı

Divan-ı Hümayûn Tercüman Vekili olan Mehmed Kabûlî Efendi, Nurettin Efendi'nin yerine Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na asaleten 24 Mart 1856'da atanmıştır.²⁰⁹ Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na 1821 yılına kadar Fenerli Rumlar seçilmekte iken bu tarihten itibaren buraya sadece Müslümanların alınması kararlaştırılmıştır.²¹⁰ Divan-ı Hümayûn Tercümanlarının görevleri arasında, Osmanlı sefaret heyetlerinde bulunmak, Osmanlı Devleti'nin ulusları arası ilişkilerini takip etmek ve Reisülküttab'ın yabancı elçilerle toplantılarında hazır bulunmak gibi görevleri vardı.²¹¹

Mehmed Kabûlî Efendi, tıpkı Hariciye Kâtipliği yaptığı yıllardaki gibi Divan-ı Hümayûn Tercümanı olarak görev yaptığı süreçte de çok önemli görevlerde bulunmuştur. Romanya ve Sırbistan sorunlarının araştırılması için Mehmed Kabûlî Efendi görevlendirilmiştir.

Mehmed Kabûlî Efendi Divan-ı Hümayûn Tercümanı iken yaptığı en önemli çalışmalardan biri de Kırım Savaşı'ndan sonra Babîali Tercüme Odası'nı reforme etmesidir.

Onun döneminde Babîali Tercüme Odası'nda verilmekte olan eğitim müfredatı gayet düzgün bir şekilde belli bir plana sokulmuştur. Babîali Tercüme Odası'nın Kırım Savaşı'ndan hemen sonra yeniden ıslah edilmesi düşünülmüştür. Bu görüşün

²⁰⁶ BOA, A.DVN., no:112/58, 28 B 1272/4 Nisan 1856; BOA, İ.DH., no: 341/22423, 17 B 1272/30 Mart 1856.

²⁰⁷ BOA, A.MKT. MHM., no: 84/84, 17 C 1272/24 Şubat 1856.

²⁰⁸ BOA, A.DVN., no:111/90, 3 B 1272/10 Mart 1856.

²⁰⁹ BOA, A.DVN., no:112/58, 23 B 1272/30 Mart 1856; BOA, İ.DH., no: 341/ 22423, 17 B 1272/24 Mart 1856; BOA, A.MKT. NZD., no: 180/ 41, 23 B 1272/30 Mart 1856.

²¹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Başhoca İshak Efendi (Türkiye'de Modern Bilimin Öncüsü)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s.16.

²¹¹ Balcı, a.g.e., s. 123.

mimarları ise Babiâli Tercüme Odası'ndan Ahmet Arifi Efendi ile Divân-ı Hümâyûn Tercümanı Mehmet Kabûlî idi. Mehmet Kabûlî Efendi'nin 7 Ağustos 1856'da kaleme aldığı ve 26 Ağustos 1856'da da bir irade ile tasdik edilen nizâmnâmede Babiâli Tercüme Odası memurlarının daha donanımlı yetiştirilmeleri hedeflenmişti. Çünkü Kırım Savaşı'nın başlamasıyla kalemde verilen Fransızca dersleri kesintiye uğramıştı. Nizâmnâme ile öncelikle kalem personeli dördü Fransızca ve biri İngilizce olmak üzere 5 sınıfa ayrılmıştı. Buna göre sınıfların ders programı ve okutulacak kitaplar şu şekilde düzenlenmiştir:

Birinci Sınıflar: Her gün saat 9.00'da olmak üzere; Fransızca inşa ile Hüsni Hatt, Le Klar'ın eserlerinden *İlm-i Ma'na-yı Fransevi*, İşbah (Aşbah)'ın *Medhal-i İlm-i Hukuk-ı Fransevi (Fransız Hukuk İlmine Giriş)*, Vatel'in *Hukuk-ı Milel (Milletler Hukuku)* kitabı, gazetelerde bulunan haberlerin şifahen takriri, bütün bilim ve fenlerin (ulûm ve fûnûnun) şifahen tahriri ile önemli kitapların (kütüb-i mutebere) fihristi.

İkinci Sınıflar: Her gün saat 8.00'de olmak üzere; Şabsal'ın eserlerinden *İlm-i Nahv (sentaks)* ve ef'al-i gayr-i salimenin (?) kâmilin talimi, Racine'in eserleri, Fransızca hüsni hatt, Türkçe'den Fransızca'ya çeviri ve konuşma, coğrafya, tarih-i umumi, ilm-i hesap.

Üçüncü Sınıflar: Her gün saat 6.30'da olmak üzere; Şabsal gramerinin özeti, Türkçe'ye tercüme edilmek üzere Vatel'in eseri, Voltaire'in eserlerinden *XIV. Louis Zamanının Tarihi*, Fransızca'ya çeviri, Konuşma Risalesi, Fransa Atlası üzerinde coğrafya, Jevanet'in *Tarih-i Osmanî* hulasası.

Dördüncü Sınıflar: Her gün saat 5.30'da olmak üzere; Şabsal gramerinin özeti, Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme olunmak üzere *Robinson* adlı kitap, Fransızca hüsni hatt, Türkçe'den Fransızca'ya çeviri ve Konuşma Risalesi, Fransızca Atlas'tan coğrafya derslerini takip edeceklerdi.

İngilizce Sınıfı: İngiliz sarfı, İngilizce'den Türkçe'ye çeviri ve Türkçe'den İngilizce'ye tercüme ile konuşma dersleri. Bu dersleri okutmak için ise "ashab-ı malumatdan" Prusyalı Mehmet Emin Efendi, Tiryaki Bogos Efendi 250 kuruş maaşla Babiâli Tercüme Odası'na öğretmen olarak atanmışlardır. Tiryaki Bogos Efendi'nin görevi ise Babiâli Tercüme Odası'nda işe yeni başlayacaklara ders vermektir.

Babîali Tercüme Odası'nda verilecek derslerde uygulanacak esaslara dair ise 9 maddelik bir nizâmnâme hazırlanmıştır. Nizâmnâmeye göre kalemdeki memurlar kendi seviyelerine göre istedikleri sınıflara kayıt olabileceklerdi. Fransızca'da yeterli olanlar ile yazı işleriyle uğraşanlar derslere girmek zorunda olmayacaklar ancak tercümede “liyakat ve iktidarları” olmayanlar ise mecbur tutulacaktı. İkinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki memurların hepsi ilgili sınıfların derslerinin tamamını almak zorundaydılar. Birinci sınıftaki memurlar ise istedikleri dersi seçmekte serbest olacaktı. Dersleri hakkıyla tamamlayıp dil öğrenenlerin maaşları yükseltileceği gibi kendilerine de rütbe tahsis edilecekti. Derslerin bitiminde ise sınavları yapılacaktı.²¹²

Mehmed Kabûlî Efendi'nin de üyesi olduğu, 30 Aralık 1856'da Edirne-Aleksinaç Telgraf hattının yapılması için bir komisyon kurulmuştur. Telgraf Komisyonunda görev yapan kişiler; Mehmed Emin Efendi, Kamil Efendi, Mehmed Kabûlî Efendi ile Afif Efendi idi.²¹³

İki seneye yakın Divan-ı Hümayun Tercümanlığı görevini sürdüren Mehmed Kabûlî Efendi'ye 6 Temmuz 1856'da Sardunya Devleti tarafından “Moris Nişanı” verilmiştir.²¹⁴

3.6.1. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Romanya'ya Gönderilmesi

Paris Antlaşmasından sonra Avrupalı Devletler tarafından 8 Nisan 1856'da gerçekleştiren toplantıda Eflak ve Boğdan'da ıslahatlar yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, yapılacak ıslahat konusunda Eflak-Boğdan halkının görüşünün alınması taraftarıydı. Bu ıslahatların içinde idari ıslahat da vardı. Yani iki prensliğin birleşme meselesiydi. Eflak ve Boğdan halkı da birleşme karşıtıydı. Divan konusunun çözüme kavuşturulması için büyük devletler temsilcilerini İstanbul'a göndermişlerdir. Bir komisyon oluşturulmuştur. Burada bir taslak üzerinde anlaşılmıştır. Ocak 1856'da yayımlanan bir fermanla divanlar birleştirilmiş ve söz konusu fermanlar Bükreş ve Yaş'a gönderilmiştir.²¹⁵

²¹² Balcı, *a.g.e.*, s. 188-191.

²¹³ Diren Çakılcı, “Osmanlı-Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emareti'nin Rolü”, *OTAM*, S.34, Ankara 2013, s.67-70.

²¹⁴ *BOA, HR. MKT.*, no: 151/29, 3 ZA 1272/6 Temmuz 1856.

²¹⁵ Togay Seçkin Birbudak, *Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 73-74.

15 Şubat 1857’de söz konusu fermanları Eflak ve Boğdan Kaymakamlarına iletmek amacıyla Divan-ı Hümayûn Tercümanı Mehmed Kabûlî Efendi görevlendirilmiştir. Maiyetine ise Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey, Antuvan Manas ile Timistokli Efendiler görevlendirilmiştir. Heyete gidiş-dönüş masrafları için 30 bin kuruş harcırah verilmiştir.²¹⁶ Ancak bir süre sonra görev dağılımı yapılmış, 23 Şubat 1857’de Mehmed Kabûlî Efendi Boğdan’a (Yaş), Hariciye Teşrifatçısı Mehmed Kamil Bey ise Eflak’a tayin edilmişler ve 23 Şubat 1857’de İstanbul’dan yola çıkmışlardır.²¹⁷

Bu gelişmeler sonucunda Paris Antlaşması gereği Eflak ve Boğdan’da 1857 Haziran ayında seçim sandıkları kurulmuş, seçimi iki eyaletin birleşmesine karşı çıkanlar kazanmıştır. Ancak batılı güçlerin Osmanlı Devleti’ni diplomatik yollardan sıkıştırmaları üzerine seçimlerin tekrarına karar verilmiştir. Boğdan’da seçimler Ağustos ayında, Eflak’ta ise Eylül ayında yapılmış ve seçimi birleşme taraftarları kazanmıştır. 1857 Ekim ayında Eflak ve Boğdan’ın “Romanya” adı altında birleştikleri ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti bu durumun Paris Antlaşması’na aykırı olduğunu ileri sürerek buna itiraz etmiştir.²¹⁸

Osmanlı Devleti, her iki eyalet meclisinde de seçilmiş olan Aleksandr Cuza’yı,²¹⁹ 24 Eylül 1859’da resmen tanımak zorunda kalmıştır. Hatta Cuza İstanbul’u ziyaretinde prenlere değil krallara özgü teşrifatla ağırlandı. Cuza, iki meclisle çalışmanın zorluğunu dile getirmiş bunun üzerine Rusya ve Osmanlı Devleti 2 Aralık 1861 tarihli bir fermanla bu isteği kabul etmiştir.²²⁰ Bütün bu olanlara rağmen Babıâli, 1862 Fermanında fiili durumu kabul etmiş olmakla birlikte mevcut statünün sadece Cuza’dan sonra eski statüye döneceğini deklare etmiştir. Ancak gelişmeler

---

²¹⁶ BOA, A.AMD., no: 72/26, 14 C 1273/15 Şubat 1857.

²¹⁷ BOA, HR. MKT., no: 178/65, 14 C 1273/15 Şubat 1857; Mehmed Kabûlî Efendi, Divanlarla ilgili fermanı Yaş’a taşımasına dair. (*La Presse*, 23 Şubat 1857); Mehmed Kabûlî Efendi, Eflak’ta 33.480 kuruş masrafta bulunmuştur. Göreve gitmeden önce 15 bin kuruş peşin almıştır. (*BOA, HR. MKT.*, no: 187/12, 25 Ş 1273/20 Nisan 1857.

²¹⁸ *Tarihte Türk-Rumen İlişkileri*, ATESE, Ankara 2006, s. 106-107.

²¹⁹ Boğdanlı zengin bir aileden gelen Aleksandra Cuza (1820-1873) Paris’te okumuştur. O yıllarda Fransız Koleji grubuyla ilişki kurmuştur. 1848 Yaş İsyanına katılmış ve kısa süreli bir sürgüne gönderilmiş, daha sonra geri dönmüştür. 1858’de albay ünvanıyla Hospodar’ın ordusunda hizmet vermiştir. Yedi yıllık hükümdarlık süresinde bütün alanlarda modern Romanya’nın temellerini atmaya başarmıştır. (Castellan, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, s. 321).

²²⁰ Cezmi Karasu, “Bağımsızlıktan I. Dünya Savaşına Romanya”, c.I, *Balkanlar El Kitabı*, KaraM&Vadi Yay., Ankara 2006, s. 516 ; *Türk Rumen İlişkileri*, a.g.e., s. 106-107.

Babiâli'nin arzuladığı yönde gitmemiştir. Mevcut durum Eflak-Boğdan'ın artık fiilen bağımsızlığını kazandığını göstermektedir.²²¹

Divan-ı Hümayûn Tercümanı Mehmed Kabûlî Efendi'ye 1857 yılında İsveç Kralı tarafından İsveç Maslahatgüzarı vasıtasıyla bir nişan verilmiştir.²²² Bunun yanısıra 9 Mayıs 1857'de Divan-ı Hümayûn Tercümanı Mehmed Kabûlî Efendi ve Babiâli Tercüme Odası çalışanlarından Franko Efendi'ye İstanbul'daki Rusya Orta Elçisi Botniyef vasıtasıyla Rusya İmparatoru tarafından birer yüzük hediye edilmiştir.²²³

3.6.2. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Sırbistan'a Gidişi

Sırbistan'da başlayan olaylar, Başknez Aleksandr'ın devlet kademelerine akrabalarını getirmesiyle başlamış, bunun sonucunda 1857 yılında Aleksandr'a bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Miloş taraftarlarının amacı ise ittifak yaparak, Başknez Aleksandr'ı ortadan kaldırıp yerine önce Köko'yu sonra da Miloş Obrenoviç'i başa getirmektir.²²⁴

Kendisine yönelik suikast girişiminden sonra Başknez Aleksandr'ın tavırlarında değişiklikler olmuştur. Başknez Aleksandr, mevkiisini korumak için Sırbistan konseyini tamamen kendine bağlı olanlardan oluşturmuştur. Konsey dışında kalanlarla ve eski konsey üyeleri muhalefete başlamışlardır. Toma Vuçiç Perişiç, İlija Garaşanin ve Tüccar Mişo, Başknez Aleksandr'ın uygulamaları kanunlara aykırı olduğunu ileri sürerek İstanbul'dan bir memur gelmesini istemişlerdir.²²⁵

Bu durum üzerine Osmanlı Devleti bu meselenin araştırılması için Fuat Paşa'nın Hariciye Nazırlığı döneminde 26 Ocak 1858'de İbrahim Ethem Paşa²²⁶ ve Divan-ı Hümayûn Tercümanı olup Hariciye Müsteşarlığı yetkisiyle Mehmed Kabûlî

---

²²¹ Karasu, *a.g.e.*, s. 516.

²²² BOA, A.AMD., no: 75/46, 1273/1857.

²²³ Bu hediyelerin verilme sebebi; İstanbul'da bulunan Rusya Sefarethanesi'nin Mehmed Kabûlî Efendi ve Franko Efendi tarafından dikkatle muhafaza edilmesiydi. (BOA, İ.HR., no: 142/7432, 8 N 1273/9 Mayıs 1857).

²²⁴ Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011, s. 129-130; Sırbistan: Prens Aleksandr'a hayatına suikast; Ethem Paşa ve Mehmed Kabûlî Efendi'nin, suikasttan sorumlu tutulan senatörler meselesinde, Babiâli ile Prenslik arasında yeniden uzlaşma sağlamak üzere, Belgrat'taki özel görevi. (BOA, HR. SYS., no: 1394/1, 6 Ocak 1857).

²²⁵ Özkan, *a.g.e.*, s 130.

²²⁶ İbrahim Ethem Paşa, için bkz. Mahir Aydın, "Edhem Paşa, İbrahim", *DİA*, c.X, İstanbul 1994, s. 418-420.

Efendi görevlendirilmiştir.²²⁷ Ethem Paşa'ya 250 bin kuruş harcırah ve 40 bin kuruş maaş verilirken Mehmed Kabûlî Efendi'ye ise 75 bin kuruş harcırah ve 15 bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.²²⁸ Ayrıca Ethem Paşa'nın maiyetine Miralay Osman Efendi ve kâtiplik işleri için Hariciye çalışanlarından Tahir Efendi görevlendirilmiştir.²²⁹

Öncelikle Aleksandr'ın yapmış olduğu yargılamalarının neticeleri Osmanlı Devleti'ne sunulması ve hapiste tutulanların devletin başka bölgelerine yerleştirilmesi maddeleri Ethem Paşa'ya verilen talimatlardandı. Bunun yanında Ethem Paşa'nın görevleri arasında Başknez Aleksandr ile ona muhalefet edenleri barıştırılma görevi de vardı.²³⁰

Osmanlı Devleti, Sırbistan olaylarının büyümesini istemiyor ve başka devletlerin bu olaya müdahil olmasından çekiniyordu. Hapistekiler çıkarılmış Niş'e getirilmişlerdir. İstekleri neticesinde Rusçuk'a nakil edilmişlerdi. Başknez ve ona muhalif olanlar da barışmışlar ve konseye geri dönmüşlerdi. Haziran 1858'de Ethem Paşa ve Mehmed Kabûlî Efendi, Sırbistan'dan İstanbul'a dönmüşlerdir.²³¹ Bu şekilde mesele Osmanlı Devleti'nin istediği şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

Bunun yanı sıra 15 Mart 1858'de Divan-ı Hümayûn Tercümanı olan Mehmed Kabûlî Efendi'ye ikinci defa 15 bin kuruş maaşla Hariciye Kâtipliği verilmiştir.²³² Mehmed Kabûlî Efendi, İstanbul'a geldikten sonra Hariciye Kâtibi olarak görevini sürdürmüştür. Sırbistan'da gösterdiği başarılarından dolayı 25 Nisan 1858'de üçüncü rütbeden bir "Mecidi Nişanı" verilmiştir.²³³ Bu yıllarda bir de Girit'te meydana gelen

---

²²⁷ Özel görevle Sırbistan taraflarına tayin edilen Ethem Paşa'nın harcırahının verilerek maaş tahsisi ve Divan-ı Hümayun Tercümanı olup müsteşarlıkla Ethem Paşa'nın refakatine tayin edilen Mehmed Kabûlî Efendi'ye harcırah ve maaş tahsisi ve maaşlarının İstanbul'dan ayrıldıkları günden itibaren ve Hazinece ödenmesi. (BOA, HR. MKT., no: 228/10, 7 B 1274/21 Şubat 1858).

²²⁸ BOA, HR. SYS., no: 1394/2, 26 Ocak 1858; BOA, HR. MKT., no: 228/10, 7 B 1274/21 Şubat 1858; BOA, A.MKT. UM., no: 309/14, 20 B 1274/ 6 Mart 1858.

²²⁹ BOA, İ.HR., no: 332/21373, 1 B 1274/15 Şubat 1858.

²³⁰ Özkan, a.g.e., s.131.

²³¹ *Journal Des Débats*, 4 Mayıs 1858; BOA, HR. MKT., no: 241/6, 25 L 1274/8 Haziran 1858 ; Özkan, a.g.e., s. 131.

²³² BOA, C.DH, no: 119/5914, 29 B 1274/15 Mart 1858; BOA, A.DVN., no:131/69, 29 N 1274/13 Mayıs 1858; 22 Haziran 1858'de Rauf Bey Efendi, Meclis-i Vâlâ âzalığına, Refik Bey Efendi Amedciliğe, Mehmed Kabûlî Efendi, Hariciye Kitabetine atanmıştır. Ayrıca Arifi Efendi, Divân-ı Hümayun Tercümanlığı'na, Server Efendi, Hariciye Mektupçuluğu'na atanmışlardır. (BOA, A.MKT. MHM., no: 133/2, 10 ZA 1274/22 Haziran 1858).

²³³ BOA, İ.HR., no: 154/8195, 11 N 1274/25 Nisan 1858; BOA, HR. MKT., no: 237/96, 26 N 1274/10 Mayıs 1858 ; BOA, A.DVN., no: 131/89, 12 L 1274/26 Mayıs 1858; BOA, A.DVN. MHM., no:25/52, Evasıt N, Nisan 1858.

isyanlar vardı. Bu politika ile Mehmed Kabûlî Efendi ilgilenmiştir. Meclis-i Vâlâ'dan Ahmet Paşa, Girit'e düzenin sağlanması için gönderilmiştir. Girit'te düzeni sağlamak amacıyla en son Sırbistan memuriyetinde bulunan ve yaptığı hizmetlerle takdir kazanmış olan Hariciye Kâtibi Mehmed Kabûlî Efendi, bu göreve uygun görülmesi ise de kendisi sağlık açısından iyi durumda olmadığından onun yerine bu göreve Ticaret Nezâreti Muavini Remzi Efendi tayin edilmiştir. Remzi Efendi 50 bin kuruş harcırah ve 15 bin kuruş maaşla memur olarak gönderilmiştir.²³⁴ Ayrıca Remzi Efendi'nin refakatine Kostaki Efendi,²³⁵ kâtiplik hizmetine Kadri Bey, tercüman olarak Penayot, Girit'e gönderilmiştir.²³⁶

Sırbistan'da kurulan konseyin çalışmalarını takip etmek için Hariciye Kâtibi Mehmed Kabûlî Efendi, müsteşarlık yetkisi ile bir kez daha Ekim 1858 başında Sırbistan'a yollanmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Ethem Paşa ile birlikte bölgeye gönderilmesi ve Sırbistan'ın durumuna vakıf olması etkili olmuştur. Bu sefer tam yetkili olarak görevlendirilmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi, 7 Ekim 1858'de 50 bin kuruş harcırah ve 20 bin kuruş maaşla Sırbistan'a memur tayin edilmiştir.²³⁷ Mehmed Kabûlî Efendi'nin refakatine 10 bin kuruş harcırah ve 3 bin kuruş maaşla Babiâli Tercüme Odası memurlarından Arzuman Efendi verilmiştir.²³⁸ Sırp Beyi'ne gönderilen yazıda Mehmed Kabûlî Efendi'nin Sırbistan'da görev yaptığı sırada ona gereken kolaylığın sağlanması istenmiştir.²³⁹ Mehmed Kabûlî Efendi'ye Sırbistan'da konaklaması için bir de konak tahsis edilmiştir.²⁴⁰

28 Ekim 1858 tarihli Sırbistan'a gitmiş olan Mehmed Kabûlî Efendi'ye verilen talimatta şu hususlar dikkat çekmektedir; Devlet-i Aliyye tarafından Sırbistan'a

---

²³⁴ BOA, A.AMD., no: 82/86, 15 L 1274/29 Mayıs 1858; BOA, A.MKT. MHM, no: 758/36, 16 L 1274/30 Mayıs 1858; BOA, İ.MTZ. GR, no:7/145, 15 L 1274/29 Mayıs 1858.

²³⁵ Kostaki Efendi, Rum milletinden olması hem de Rumca bilmesi nedeniyle 20 bin kuruş harcırah ve 5 bin kuruş maaşla Remzi Efendi'nin refakatine verilmiştir. (BOA, İ.MTZ. GR, no: 7/146, 16 L 1274/30 Mayıs 1858).

²³⁶ BOA, HR. MKT., no:240/18, 17 L 1276/31 Mayıs 1858.

²³⁷ BOA, A.AMD., no: 90/13, 28 S 1275/7 Ekim 1858; BOA, HR. MKT., no: 264/41, 3 R 1275/10 Kasım 1858; BOA, A.AMD., no: 90/19, 10 RA 1275/18 Ekim 1858; BOA, A.AMD., no: 90/21, 12 RA 1275/20 Ekim 1858.

²³⁸ BOA, İ.HR., no: 161/8624, 20 RA 1275/28 Ekim 1858; BOA, HR. MKT., no: 263/46, 26 RA 1275/3 Kasım 1858.

²³⁹ BOA, HR. MKT., no: 263/58, 27 RA 1275/4 Kasım 1858; BOA, HR. MKT., no: 263/59, 27 RA 1275/4 Kasım 1858); BOA, İ.MMS., no: 132/5667, 13 RA 1275/21 Ekim 1858.

²⁴⁰ Fatma Erten, *Vaka-i Hayret-nüma Belgradi Raşid Paşa*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 204.

tanınan imtiyazla Sırbistan halkının kurmak istedikleri Millet Cemiyeti'nin eskiden olduğu gibi halk tarafından seçilmiş vekillerden oluşacaktı. Konseyin görüşeceği hususlar mümkün mertebe sınırlanmış olacaktı. Sırbistan'a sınır olan bazı Osmanlı yerleşimlerinde Müslümanlar ile Sırlar arasında bir anlaşmazlık yaşanması halinde durum derhal telgrafla Bâbîâlî'ye bildirilecekti. Keza Sırların ileri gelenlerinin de fesat çıkarmak için çalışacakları da değerlendirilerek dikkatli olunması ve gelişmelerden anında haber vermesi Mehmed Kabûlî Efendi'den istenmiştir.²⁴¹

Mehmed Kabûlî Efendi; Sırbistan'a ulaşınca Belgrad Muhafızı Osman Paşa, Başknez Aleksandr, Sırp önde gelenleri ve yabancı devlet temsilcileri ile bir görüşme yapmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi'nin gelmesiyle Sırbistan Konseyi'nin Belgrad'ta toplanması için gerekli duyuru yapılmıştır. Sava'da bir meclis tesis edilmiştir. Bu meclisin görevi dışında bir faaliyette bulunmaması ve meclisce yapılmış ve başknez tarafından onaylanan kanunlara riayet edilmesi yönünde karar alınmıştır.²⁴²

Kurulan Sırbistan Meclisin başkanı olarak Misa Anastasijeviç belirlendi. Milletvekillerinin çoğunluğu, Miloş Obrenoviç'in tarafında ve Başknez Aleksandr'a ise muhalifti. Fakat Başknez Aleksandr'dan sonra kimin başa geçeceğine dair bir kararsızlık vardı. Toma Vuçiç Perişiç ve İlija Garaşanin askeri gücü ise Miloş Obrenoviç'in dönmesini istemiyordu.²⁴³ Mehmed Kabûlî Efendi'nin, ifadesine göre: Aleksandr'ın başta duramazdı. Başknezliği arzulayanlardan Toma Vuçiç Perişiç'in Rusya tarafından, İlija Garaşanin'in ise Fransa tarafından desteklenmekteydi. Mehmed Kabûlî Efendi'ye göre Aleksandr'ın iktidarını devam ettirmesi için Osmanlı Devleti'nin desteğine bağlıydı. Öte yandan Başknez Aleksandr'ın iktidarını kaybetmesi halinde Toma Vuçiç Perişiç'in başknezliğe seçilmesi düşüncesindeydi. Aynı zamanda İlija Garaşanin'in başknez seçilmesi muhtemeldi. Mehmed Kabûlî Efendi'ye göre Aleksandr'ın iktidarda kalması devlet menfaatlerine daha uygundu. Bununla birlikte Sırbistan ileri gelenleri de Başknez Aleksandr'a muhalifti.²⁴⁴

---

²⁴¹ BOA, İ.HR., no:161/8624, 20 RA 1275/28 Ekim 1858; William Duckett, *Dictionnaire De La Conversation Et De La Lecture*, Firmin-Didot Frères, Paris 1864, s. 572.

²⁴² Özkan, a.g.e., s. 133-134.

²⁴³ Özkan, a.g.e., s. 134-135.

²⁴⁴ Özkan, a.g.e., s. 135.

Aralık 1858’de toplanan Sırbistan Millet Meclisi’nin toplantısında ülkenin güvenliği ve huzuru için Başknez Aleksandr’ın istifası önerilmiştir. Bu amaçla bir yazı Aleksandr’a gönderilmiştir.²⁴⁵ Aleksandr’ın istifası için yazılan yazı Aleksandr’a gönderilmiştir. Aleksandr: Ben beyliği Miloş ailesinden aldım yine onlara verebilirim. diyerek bir gün süre istemiştir. Ardında Aleksandr, yanına İlija Garaşani olarak Osmanlı garnizonlarından birine sığındı.²⁴⁶ Mehmed Kabûlî Efendi, Başknez Aleksandr ile görüştü. Aleksandr’a *Suikast düzenlendi mi ?* diye sordu bunun üzerine *Bunların olmadığını ancak Sırbistan meclisinin istifasını istemesi üzerine Osmanlı Devleti’ne sığındığını* ifade etmiştir. Ardından Osmanlı Devleti, Sırbistan knezliğinin geçici idaresini Misa Anastasijević’e vermiş ancak Millet Meclisi’nde karar değişikliği yapılmıştır. Ardından Aleksandr’ın iktidardan indirildiğini, başknezliğe 11 Aralık 1858’de Miloş Obrenović’in başa geçirilmesine karar verilmiştir. Hükümet, Millet Meclisi’nin eline geçmiştir. Başkan ve bazı ileri gelenler bunu engellemeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. 11 Aralık 1858’de Aleksandr düşürülmüş, yerine ise Miloş Obrenović getirilmiştir.²⁴⁷

Mehmed Kabûlî Efendi, bu gelişmeler üzerine Toma Vuçiç Perisiç, İlija Garaşanin ve Misa Anastasijaviç’i kaleye çağırmıştır. Öte yandan İstanbul’dan yeni bir emir gelinceye kadar Sırbistan meclisini feshetmiştir. Asayiş ve güveni yeniden tesis etmek için üç kişiden oluşan yeni bir meclis kurulmuştur.²⁴⁸

Başknez Aleksandr’ın istifa etmesinde sonra, Miloş Obrenović’in knezliğe seçim hükmü 11 Ocak 1859’da Osmanlı Devleti tarafından onaylanmıştır. Miloş Obrenović’in Sırp başknezi olarak onaylanması ile ilgili yazı 14 Ocak 1859 yılında çıkarılmıştır. Bu yazı, Miralay Mustafa Bey tarafından Bükreş’te bulunan Miloş Obrenović’e götürülmüştür. Tuna’dan yola çıkan Miloş Obrenović ile Mustafa Bey, Belgrad’a ulaşmışlardır. Miloş Obrenović’i Pasarofça’da karşılamak üzere Mehmed Kabûlî Efendi tarafından Arzuman Efendi görevlendirilmiştir. Belgrad’a ulaşan Miloş Obrenović’i Muhafız Paşa ve Mehmed Kabûlî Efendi birlikte karşılamışlardır. Dost

---

²⁴⁵ BOA, A.DVN., no: 137/48, 5 C 1275/10 Ocak 1859.

²⁴⁶ Erten, a.g.e., s. 180-181.

²⁴⁷ Özkan, a.g.e., s.136;

²⁴⁸ Özkan, a.g.e., s.143-144.

devlet konsoloslarının katılımı ile Kale Meydanı'nda Mehmed Kabûlî Efendi tarafından berat okunmuştur. Miloş Obrenoviç resmen başknez olmuştur.²⁴⁹

Sırbistan'da knez seçim işleminin yoluna girmesinin ardından Mehmed Kabûlî Efendi, Babiâli tarafından 22 Şubat 1859'da geri çağırılmıştır.²⁵⁰ Mehmed Kabûlî Efendi, gerekli hazırlıklarını yaparken Miloş Obrenoviç, Mehmed Kabûlî Efendi'ye yol harcırahı için birkaç bin altın teklif etmiş ancak Mehmed Kabûlî Efendi bu teklifi kabul etmemiştir.²⁵¹ Mehmed Kabûlî Efendi, ikinci Sırbistan görevinde devlet harcamaları için 5584 kuruş, kişisel ihtiyaçları için de 273 Macar altını harcamıştır.²⁵²

Hariciye Kâtibi olarak görevini sürdüren Mehmed Kabûlî Efendi, Sırbistan'dan İstanbul'a döndükten sonra çeşitli konularla ilgilenmiştir. Samatya ve Yedikule iskelelerine gelen İngiliz vapurları ile ilgili Babiâli'de toplanacak komisyon üyeliği ile²⁵³ İranlı Mehmed Bakır Ağa'nın Ticaret Mahkemesi'ndeki davasıyla da ilgilenmiştir.²⁵⁴

3.7. Hariciye Kâtibi Mehmed Kabûlî Efendi'nin Girit Görevi

Hariciye Kâtibi Mehmed Kabûlî Efendi'nin bir başka memuriyeti ise 1858-1859 yıllarında Girit'te meydana gelen karışıklıkları bastırmak, Adada güven ve asayişini temin etmek için Girit'e gönderilmesidir. Fuat Paşa'nın Hariciye Nazırı bulunduğu bu sırada Mehmed Kabûlî Efendi'ye Girit görevinde Hariciye Müsteşarı yetkisi verilmiştir.

Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden isyan ederek bağımsızlığını elde eden ilk devlet olmuştur. Şubat 1830'da İngiltere, Rusya ve Fransa devletleri tarafından

²⁴⁹ Özkan, *a.g.e.*, s.143-144; *BOA, İ.MMS.*, no: 132/5668, 6 C 1275/ 11 Ocak 1859; Prens Miloş Obrenoviç'in Belgrat'a girişi. Görevlendirme beratının Mehmed Kabûlî Efendi tarafından ilan edilmesi. Aynı gün veraset sorununu sessizce geçen berat sahibinin Sırbistan Meclisi'nde protesto edilmesi. (<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb32686676p>. Erişim Tarihi: 19/1/2017).

²⁵⁰ *BOA, İ.HR.*, no: 165/8834, 19 B 1275/22 Şubat 1859.

²⁵¹ Erten, *a.g.e.*, s. 209.

²⁵² Mehmed Kabûlî Efendi'nin 273 Macar altını harcaması da Banker Alleon aracılığı ile ödenmiştir. (*BOA, İ.HR.*, no: 169/9127, 4 Z 1275/ 5 Temmuz 1859; *BOA, HR.SYS.*, no: 1487/30, 22 Haziran 1859).

²⁵³ *BOA, HR. MKT.*, no: 286/64, 4 L 1275/ 7 Mayıs 1859.

²⁵⁴ *BOA, HR. MKT.*, no: 290/67, 29 L 1275, 1 Haziran 1859.

imzalanan Londra Protokolü'nde Yunanistan'ın sınırları çizilmiştir. Fakat Girit, bu tarihte sınırların içinde değildi.²⁵⁵

Yunan İsyanı'nın ardından Girit'te Osmanlı İdaresi yeniden tesis edilmiştir. Ada sakinlerinin çoğu Yunanistan'a ilhakını istememişlerdir. 1856'da Islahat Fermanı'nın yayınlanmasının ardından 1858'de Girit'te bir takım isyanlar meydana gelmiştir. Girit Olayları, Eteryia Cemiyeti üyeleri tarafından yapılmıştır. Adaya memur tayin edilen Meclis-i Vâlâ'dan Ahmet Paşa'ya verilen talimatta meselenin kan dökülmeden halledilmesi ve isyancıların itaat altına alınması istenmiştir. Öte yandan adaya dışardan silah sokulmaması için adanın çevresinin kontrol altına alınması gerektiği söylenmiştir. Olaylar sırasında, Girit nahiyelerinin ileri gelenleri toplanarak Vali'ye ve Osmanlı memurlarına huzur ve asayişin sağlanması için bir dizi öneriler sunmuşlardır. Girit'te isyana yol açan sebeplerden biri de hububat ürünlerinden alınan vergilerdi. Hristiyan köylüler Girit'te bulunan Osmanlı idarecilerinin ekonomik politikalarından şikâyet etmekteydiler. Bunun üzerine Babîâli, 26 Mayıs 1858'de alınan kararları halka duyurmuştur. Bu kararlarda; şarap ve ağnam vergisinin istenmeyeceği, saman öşrünün kaldırıldığı şeklindeydi. Öte yandan askerlik bedelinin toplanmasında haksızlık yapılmayacağı, yolsuzluk yapan memurların yargınacağını da halka duyurulmuştur. Bu hükümler, 7 Temmuz 1858'de yayınlanarak uygulamaya konmuştur.²⁵⁶ Öncesinde de Girit Valisi Veliyüddin Paşa'nın²⁵⁷ yerine Haziran 1858'de Maarif-i Umumiye Nazırı Sami Paşa atanmıştı.²⁵⁸

Mehmed Kabûlî Efendi'ye Girit'e gitmeden önce kendisine bir talimat verilmiştir. Bu talimatta şunlar geçmektedir:

Girit Adası'ndaki gayrimüslimlerin tavırlarında devamlı olarak devlete karşı bir olumsuzluk ve isyan hali bulunduğundan olayların büyümesini engellemek için

---

²⁵⁵ Emin Ünsal, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009, s. 33.

²⁵⁶ Ayşe Nûkhet Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK Yay., Ankara 1999, s.16-20; *BOA, A.AMD.*, no: 82/86, 15 L 1274/18 Mayıs 1858.

²⁵⁷ Veliyüddin Paşa, 12 Şubat 1855'te Mehmet Paşa'nın yerine Girit Valisi olarak tayin edilmiştir. (*BOA, A.MKT. UM.*, no: 182/7, 24 CA 1271/12 Şubat 1855).

²⁵⁸ *BOA, A.AMD.*, 82/90, 24 L 1274/7 Haziran 1858; *BOA, A.MKT. UM.*, no: 315/70, 1 ZA 1274/13 Haziran 1858); *BOA, A.MKT. UM.*, no: 317/46, 17 ZA 1274/29 Haziran 1858 ; Pınar Şenışık, *The Transformation Of Ottoman Crete*, İ.B.Tauris Yay., New York 2011, s. 75; Mahir Aydın, *Girit: Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 16.

meseleye yumuşaklıkla yaklaşılması ve dikkatli olunmalıydı. Zira Giritli gayrimüslimler isyancı reislerinin de kışkırtmasıyla en küçük bir vergi tahsili olayını bile suistimal ederek ortamı gerginleştirebilmektedirler. Bu nedenle çok dikkatli olup ve kışkırtmalara fırsat verilmemesi gerekmektedir. Bu yüzden adanın ileri gelenleri ve dini kanaat önderlerinin de içinde bulunduğu bir komisyon kurulması planlanmıştır. Adaya ait işlerin komisyonda görüşülerek açıklanmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Bu şekilde alınan kararların Patrikhane'nin de desteği sağlanabileceği düşünülmektedir.²⁵⁹

Bu talimatı alan Hariciye Müsteşarı Mehmed Kabûlî Efendi, İbrahim Paşa komutasında dört tabur askerle 5 Eylül 1859'da Girit'e memur olarak görevlendirilmiştir.²⁶⁰ Mehmed Kabûlî Efendi, Girit Valisi Hüsnü Paşa'ya²⁶¹ asayiş, sevk ve idarede konularında yardımcı olmak için gönderilmiştir.²⁶² Mehmed Kabûlî Efendi'ye 5 bin kuruş harcırah ve 30 bin kuruş maaş tahsis edildi.²⁶³ Maiyetine daha önce beraber çalıştığı Babîâli Tercüme Odası'ndan Arzuman Efendi ile Ali Efendi'yi aldı. Bunlara da 5 bin kuruş maaş ve 15 bin kuruş harcırah ödendi. Sırbistan'da birlikte görev yaptığı Arzuman Efendi'yi yanına almasının nedeni ise onun Rumca bilmesidir.²⁶⁴

Girit Valisi Hüsnü Paşa, merkeze gönderdiği yazıda, Mehmed Kabûlî Efendi'ye gereken hürmetin ve riayetinin gösterildiğini belirtmiştir.²⁶⁵ Eylül 1859'da maiyeti ile birlikte Girit'e ulaşan Mehmed Kabûlî Efendi, Girit İsyanı'nın sebeplerini tahkik etmeye başlamıştır. Özellikle Eteryâ Cemiyeti'nin isyandaki rolünü anlamak için Mehmed Kabûlî Efendi'nin maiyetine hafiyeler verilmiştir.²⁶⁶

---

²⁵⁹ *BOA, İ.MTZ. GR*, no: 8/172, 16 S 1276/14 Eylül 1859.

²⁶⁰ *BOA, A.MKT. NZD.*, no: 290/17, 7 S 1276/5 Eylül 1859; *BOA, A.MKT. UM.*, no: 364/21, 7 S 1276/5 Eylül 1859; *BOA, İ.MTZ. GR*, no: 8/172, 16 S 1276/14 Eylül 1859.

²⁶¹ Sami Paşa'nın yerine Hüsnü Paşa, Ocak 1859'da Girit Valiliği'ne tayin edilmiştir. (*BOA, A.AMD.*, no: 90/53, 15 C 1275/20 Ocak 1859).

²⁶² *BOA, A.MKT. UM.*, no: 364/21, 7 S 1276/5 Eylül 1859.

²⁶³ *BOA, HR. MKT.*, no: 303/60, 5 S 1276/3 Eylül 1859.

²⁶⁴ *BOA, İ.HR.*, no:170/9239, 13 S 1276/11 Eylül 1859; *BOA, A.MKT. UM.*, no: 366/92, 21 S 1276/19 Eylül 1859.

²⁶⁵ *BOA, A.MKT. UM.*, no: 366/92, 21 S 1276/19 Eylül 1859.

²⁶⁶ *BOA, İ.HR.*, no:172/9404, 19 CA 1276/14 Aralık 1859.

Girit olaylarını tetikleyenlerin başında merkezi Atina’da bulunan Filiki Eterya Cemiyeti²⁶⁷ ve Girit firarileri gelmekteydi. Girit’te de bu örgütle bağlantılı çeşitli meslek dallarından kimseler vardı. Şıra Adası Başşehbenderi Mösyö Rober, Babiâli’ye gönderdiği raporda bu kişilerin adını ve mesleklerini ayrıntılarıyla vermiştir. Bunlar arasında en önemlileri Kandiye’de Karantina Kâtibi Yanni Movaçu, Handiye’de tüccar olan Hazi Movaçu ile Doktor Penali Ligori’dir.²⁶⁸

Mehmed Kabûlî Efendi, Girit’te bulunduğu sırada Rumların şikâyetine yol açan 1855-1857 yılları arasında toplanan aşar vergisini tahkik etmiştir. Girit’te 1856 yılında yaşanan deprem, üreticileri de büyük bir sıkıntıya sokmuştu. Bu yüzden adanın vergileri de toplanmamıştı.²⁶⁹

3.8. Mehmed Kabûlî Efendi’nin Girit Lâyihası

Mehmed Kabûlî Efendi, Girit’te iki ay kaldıktan sonra faaliyetlerini ve Girit’in istikrara kavuşturulması için yapılması gerekenleri 27 Kasım 1859 tarihli bir lâhiyada özetlemiştir. Mehmed Kabûlî Efendi’ye göre ilk önce Adada geniş katımlı bir meclis oluşturmalıdır. Bu meclise Girit’in Hanya, Kesimo, Selene, Akburun ve İsfakiye nahilerinden biri Müslüman diğeri Hristiyan olmak üzere ikişer âza seçilmelidir. Meclise seçilecek âzaların güvenilir ve halkın itimadını kazanmış olmalarına dikkat edilmelidir.

Âza olmanın kriterleri ise, 30 yaşını doldurmamış olmak, emlâk ve arazi sahibi olmak, hapse girememiş olmak, devlete karşı suça ve isyana katılmamış olmak temel şarttı. Nahiyelerden seçilecek âzalar, nahiyelerden olacaklar ve köylerinin oyuyla seçilecektiler. Seçimler 3 yılda bir yapılacaktı. Seçilen âzalar kanunlara aykırı davranmadığı sürece görevden alınmayacaktı.

Hanya Dimo Perondiya Meclisi’ne uygunsuz kişilerin girmesi sebebiyle yeni bir nizamname yapılması gerekmektedir. Çünkü Dimo Perondiya Meclisi, Adanın her işine müdahaleye başlaması, hükümeti protesto etmesi, protestoya katılmayan halktan

---

²⁶⁷ Rusya ve Avrupa Devletleri’nden seçkin kişilerin de üye olduğu Filiki Eterya ise Osmanlı Devleti içinde yaşayan Rumların bağımsızlığını sağlamak amacıyla gizli çalışmalara başlamıştır. (Adıyeke, *a.g.e.*, s.14).

²⁶⁸ *BOA, HR. MKT.*, no: 305/69, 21 S 1276/19 Eylül 1859.

²⁶⁹ A.Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, “1856 Girit Depremi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 31, S. 51, Ankara 2012, s. 22.

vergi alması gibi sebepler yüzünden feshedilmiştir. Dimo Perondiya Meclisi'nin idari yapısında da değişikliğe gidilmelidir. Hanya, Resmo ve Kandiye nahiyelerinin temsilcilerinden oluşmalıdır. Âzaların 30 yaşından büyük olması, okuma-yazma bilmeleri esas alınmalıdır. Hanya Dimo Perondiyası Hanya Metropoliti'nin, Kandiye Dimo Perondiyası ise Girit Metropoliti'ne bağlı olacaktır. Resmo Dimo Perondiyası da Resmo Metropoliti'nin idaresi altında bulunacaktır.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin lâhiyasının ikinci kısmı ise Akburun Nahiyesi'nin Vafis Karyesi'nde çıkan asayiş olaylarını özetlemektedir.

Buna göre; Akburun Nahiyesi'nin Vafis Köyü'nün mültezimi Konstandi Yorgaki topladığı vergiyi ödemedi firar etmiştir. Bunun üzerine Akburun Nahiyeye Müdürü, Zabtiye Başçavuşu Çamlı Hüseyin Ağa'yı altı askerle birlikte köye yollamış ve Kostandi Yorgaki'yi tutuklanmalarını istemiştir. Vafis Köyü'ne gelen Çamlı Hüseyin Ağa, Kostandi Yorgaki'yi tutuklayacakken köylülerce zabtiye askerine saldırı düzenlenmiştir. Çıkan kargaşa sırasında Çamlı Hüseyin Ağa elinden yaralanmış, köylülerden Kostaro öldürülmüştür. Bu olay duyulunca diğer köylüler de askerlere saldırmıştır. Köyün rahibi, ortalığı yatıştırmaya çalışsa da başarılı olamadı. Çıkan olaylar sonucu zaptiyelerden Zekeriya Onbaşı, Abdi, Çamlı Hüseyin Ağa ve birkaç kişi öldürülmüştür. Köylülerden ise iki kişi öldürülmüştür. Mehmed Kabûlî Efendi, Girit'te bulunduğu sırada bu olayı tahkik etmiştir.

Mehmed Kabûlî Efendi, Vafis Olayı'nın tahkiki, katillerin muhakemesi ve katillere yardım ve yataklık edenlerin cezalandırılması için bir dizi sorgulama yapmıştır. Mehmed Kabûlî Efendi'nin ifadesine göre Vafis Olayı, Girit'teki Türk ve Rum toplumunu yakından etkilemiştir. Bu olayın araştırılması için Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Katillerden bazıları Yunanistan'a kaçmıştır. Katledilen 5 askerin diyet parası 65.625 kuruş olarak belirlenmiştir.²⁷⁰

Girit memuriyeti iki ay kadar süren Mehmed Kabûlî Efendi, Handiye Posta Vapuru ile Kasım 1859'da İstanbul'a dönmüştür.²⁷¹ İstanbul'a döndüğünde Girit'te

²⁷⁰ BOA, İ.MTZ. GR, no: 8/174, 2 CA 1276/27 Kasım 1859.

²⁷¹ BOA, A.MKT. UM., no: 375/72, 7 R 1276/3 Kasım 1859; BOA, A.MKT. UM., no: 374/65, 3 R 1276/30 Ekim 1859.

meydana gelen Vafis Olayı'nın çözülmesinde katkıları olan kişileri Babîlî'ye bildirmiştir. Bu kişilere nişanlar verilmiştir.²⁷²

3.9. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Hariciye Müsteşarlığı

Hariciye Müsteşarı doğrudan doğruya Hariciye Nazırına bağlıydı. Görev ve sorumlulukları ise Hariciye Nazırının görmesi gereken evrakı sunar ve yürütülmesi gereken işleri yürütürdü.²⁷³ Hariciye Müsteşarlığı, 1836 yılında nazıra işlerinde yardım etmek üzere tesis edilmiş, fakat birkaç sene sonra kaldırılmıştır. Kırım Savaşı sırasında dış ilişkilerin artması üzerine Hariciye Nezâreti'nde yapılan yeni bir düzenleme ile müsteşarlık 27 Haziran 1854'te yeniden kurulmuştur.²⁷⁴

Müsteşarlar, nazırın yardımcısı olan önemli memurlardandı. Müsteşarlık kurumu ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış, sonra diğer ülkelere yayılmıştır. Müsteşarlar, Nezâretin işlerinde nazırların görevlerini kolaylaştırarak yüklerini azaltmıştır. Osmanlı Devleti'nde müsteşarlar Fransa ve İngiltere'de olduğu gibi, nazırlarla beraber çalışmıştır. Müsteşar, nazırla müzakerelerde bulunarak Nezâretin idaresinin düzenli bir şekilde işlemesine yardımcı olarak görevlendirilmiştir.²⁷⁵

Arif Mehmet Efendi'nin²⁷⁶ 16 Aralık 1859'da Meclis-i Vâlâ âzâlığına atanmasıyla hâlihazırda Hariciye Kâtibi olarak görev yapan Mehmed Kabûlî Efendi, Hariciye Müsteşarlığına²⁷⁷ 18 bin kuruş maaşla atanmıştır.²⁷⁸ Mehmed Kabûlî Efendi,

²⁷² Deyotisyoş, Hamid Bey, İbrahim Hilmi Bey ile Nikola Bolonaki adlı kişilere çeşitli rütbe ve nişanlar verilmiştir. (BOA, HR. MKT., no: 317/56, 13 CA 1276/8 Aralık 1859).

²⁷³ Girgin, a.g.e., s. 48.

²⁷⁴ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yay., İstanbul 1993, s. 88.

²⁷⁵ Tekdemir, a.g.e., s.61.

²⁷⁶ Arif Mehmet Efendi, Ankaralı Hacı Hüseyin Efendi'nin oğludur. Şubat 1841'de Tophane Müdürlüğüne getirilen Arif Efendi, Temmuz 1843'te üla derecesine yükseltilerek Hassa Müsteşarlığı'na getirilmiş daha sonra ise Serasker Müsteşarı olarak atanmıştır. Şubat 1846 tarihinde Meclis-i Vâlâ'ya âza olarak atanmış, Eylül 1850'de de Viyana Büyükelçisi olmuştur. Eylül 1855'te "Bâlâ" derecesine yükseltilen Arif Efendi, Ekim 1855'de Tersane Müsteşarlığına atanmıştır. 1 Eylül 1858'de de Ticaret Nezâreti'ne vekâleten atanmıştır. Aralık 1859'da tekrar Meclis-i Vâlâ âzâlığına getirilmiş, daha sonra Mayıs 1860'da Refia Sultan'a Kethüda, Haziran 1864'te de Deavi Nazırı olmuştur. Haziran 1867'de tekrar Meclis-i Vâlâ âzâlığına getirilen Arif Efendi, 30 Ekim 1870'te Evkaf Nazırı Vekillığıne, 25 Ocak 1871'de İcra Reisliğine, 20 Kasım 1871'de de Şura-yı Devlet âzâlığına getirilmiş yaklaşık 5 yıl sonra Ağustos 1876'da Şura-yı Devlet âzâlığından ayrılmıştır. Arif Mehmet Efendi, 12 Nisan 1878'de vefat etmiştir. (Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani.*, I, s. 314).

²⁷⁷ BOA, A.DVN., no: 148/84, 21 CA 1276/16 Aralık 1859; Ziyaoğlu, a.g.e., s. 99.

²⁷⁸ BOA, HR. MKT., no: 319/48, 27 CA 1276/22 Aralık 1859; BOA, HR. SFR (03), no: 47/29, 21 Aralık 1859.

Hariciye Nezâreti Müsteşarı olmasına rağmen görev ve yetkileri Hariciye Nazırına denk tutulmuştur. Öyle ki 22 Aralık 1859'da Petersburg Sefareti'ne gönderilen bir yazıda, Mehmed Kabûlî Efendi imzalı talimatların Hariciye Nazırı'ndan gelmiş gibi tutulması ve ona riayet edilmesi istenmiştir.²⁷⁹ Bu dönemde Hariciye Nazırı Fuat Paşa'dır.²⁸⁰ Ancak Hariciye Nazırı Fuat Paşa'nın Lübnan'a görevli olarak gitmesiyle vekâleten Hariciye Nazırlığına 11 Temmuz 1860'ta Mehmet Esat Safvet Paşa getirilmiştir.²⁸¹ Mehmed Kabûlî Efendi, Hariciye Müsteşarlığı döneminde Cebel-i Lübnan'a gönderilmiş, 3 Şubat 1862'de Hariciye Müsteşarlığı'na vekâleten Sait Efendi getirilmiştir.²⁸²

Mehmed Kabûlî Efendi, Hariciye Nezâretinin ikinci adamı olduğu sırada ele aldığı meselelerden biri de Tuna Komisyonu'dur. Tuna Komisyonu; Osmanlı Devleti, Avusturya, Piymonte, İngiltere, Rusya, Fransa ve Prusya tarafından birer memur tayin edilerek kurulmuştur. Bu komisyonla gemi işletmeciliği, nehir ile ilgili sorunları, gemilerin güvenliğini ve vergi meselesini çözmek için kurulmuştur.²⁸³

Islahat Fermanı'nın ilanından sonra Cebel-i Lübnan'da İngiltere'nin etkisiyle Dürziler, Fransa'nın etkisiyle de Marunîler arasında 1860'da "Sayda, Matn, Havran, Hasbeya, Raşeya, Zahle, Dayrül-kamer'de" birtakım olaylar meydana gelmiştir. İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerindeki rekabeti çatışmaları daha da şiddetlendirmiştir. Bu olaylar daha sonra Şam'a sirayet etmiştir. Osmanlı Devleti, isyanın bastırılması ve sebeplerin araştırılması için Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı 17 Temmuz 1860'ta bölgeye göndermiştir. 27 Temmuz'da Şam'a ulaşan Fuat Paşa'nın maiyetinde bulunanlardan biri de Sahak Abro Efendi idi.²⁸⁴ Fuat Paşa, bölgeye geldikten sonra isyanı sert yöntemlerle bastırıp Avrupa devletlerinin de katılımıyla bir komisyon kurarak Cebel-i Lübnan Nizamnamesi hazırlandı. "Avrupa Komisyonu" adı

²⁷⁹ BOA, HR. SFR (1), 2/58, 22 Aralık 1859.

²⁸⁰ BOA, HR. MKT., no: 260/74, 5 RA 1275/13 Ekim 1858; BOA, A.DVN., no:154/41, 4 M 1277/23 Temmuz 1860.

²⁸¹ BOA, A. DVN., no: 153/80, 12 Z 1276/11 Temmuz 1860.

²⁸² BOA, A.DVN., no: 175/95, 3 Ş 1278/3 Şubat 1862.

²⁸³ Tuna Komisyonu için bkz. İlhan Ekinci, *Tuna Komisyonu ve Tuna'da Ticaret (1856-1883)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1998.

²⁸⁴ Sezai Balcı, "Bir Osmanlı-Ermeni Aydın ve Bürokrati: Sahak Abro (1825-1900)", *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler*, (Ed. İbrahim Erdal-Ahmet Karaçavuş), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 115-117; Caesar E. Farah, *The Politics of Interventionism in Ottoman Lebanon 1830-1861*, İ.B. Tauris, London 2000, s. 608-610 ; Uçarol, a.g.e., s. 177.

verilen bu komisyona Avrupa devletlerinin temsilcilerinin yanında Osmanlı Devleti'ni Sahak Abro temsil etmiştir. Bu komisyon 8 maddelik bir taslak hazırlamıştır. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ve Cebel-i Lübnan'da Islahat Fermanı'ndan sonra reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır.²⁸⁵

Mehmed Kabûlî Efendi, Hariciye Müsteşarlığı yaptığı süre içinde çeşitli meselelerle ilgilenmiştir. Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla bu meseleler şunlardır: Tiflis Şehbenderliğine Zuhreb'in atama işlemi ve Tekirdağ'da Protestanlara haksızlık yapıldığına dair şikâyetlerin tahkikiyle ilgilenmiştir.²⁸⁶ 10 Mayıs 1861'de Mehmed Kabûlî Efendi, Papas İlyarion ile Efsendiyos adlı kişilerin sürgün meselesi²⁸⁷ İzmir Gümrük memurlarıyla Fransa tebaası ve İzmir Fransa Konsolosluğu arasında anlaşmazlığın çözümü²⁸⁸ gibi Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasını ilgilendiren birçok olaya müdahale etmiştir.

Mehmed Kabûlî Efendi'ye, 23 Mayıs 1860'da Fransa Devleti tarafından üçüncü rütbe nişanı²⁸⁹ ve 24 Haziran 1860'da Bavyera Kralı tarafından "Komandörlük Nişanı" verilmiştir.²⁹⁰

3.10. Mehmed Kabûlî Efendi'nin Cebel-i Lübnan Politika Memurluğu

Mehmed Kabûlî Efendi, müsteşarlık yaptığı sıralarda Tuna Komisyonu, Cebel-i Lübnan ve Girit Meselesi gibi konularla ilgilenmiştir. Gerek müsteşarlık yaptığı

²⁸⁵ Balcı, *a.g.m.*, s.117-118; Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Yay., Ankara 2007, s. 223.

²⁸⁶ *BOA, HR. MKT.*, no: 368/9, 9 Ş 1277/20 Şubat 1861; *BOA, A.MKT. MHM*, no: 202/13, 25 CA 1277/9 Aralık 1860.

²⁸⁷ Sürgün edilenlerden biri İzmir'e, biri de Gelibolu'ya gönderilmiştir. (*BOA, A.MKT. NZD.*, no:351/86, 29 L 1277/10 Mayıs 1861).

²⁸⁸ Mehmed Kabûlî Efendi, oradan Midilli Adası Kaymakamı İsmail Paşa'nın hem Kurban Bayramı'nı kutlamak hem de bazı hususların halletmek için Midilli'ye gitmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi'nin bu yıllardaki başka bir görevi de suçluların affedilmesi meselesi olmuştur. (*BOA, HR. MKT.*, no: 381/88, 15 Z 1277/24 Haziran 1861; *BOA, HR. MKT.*, no: 383/24, 28 Z 1277/7 Temmuz 1861; *BOA, HR. SYS.*, no: 477/1, 22 Ağustos 1861; *BOA, HR. MKT.*, no: 379/44, 18 ZA 1277/28 Mayıs 1861).

²⁸⁹ Mehmed Kabûlî Efendi dışında, Amedi Divân-ı Hümayûn Refik Bey Efendi'ye dördüncü dereceden, Mirliya İzzetli Yaver ve Vartan Paşaya dahi beşinci rütbelerden nişan verilmiştir. (*BOA, İ.HR.*, no:176/9638, 3 ZA 1276/23 Mayıs 1860).

²⁹⁰ Komandörlük Nişanı alan diğer bir isim de Hariciye Teşrifatçısı Mehmet Kamil Bey idi. (*BOA, İ.HR.*, no: 176/9685, 5 Z 1276/24 Haziran 1860).

dönemde merkezden verdiği talimatlarla gerekse Cebel-i Lübnan Memuriyeti döneminde Lübnan'da asayiş ve güvenliğin sağlanmasında etkin rol oynamıştır.

Hariciye Müsteşarı iken Girit olayı ile ilgilenmeye devam etmiştir.²⁹¹ Mehmed Kabûlî Efendi'nin Hariciye Müsteşarlığı döneminde ilgilendiği bir başka konu da Cebel-i Lübnan meselesidir. Cebel-i Lübnan, Osmanlı toprakları üzerinde üstünlük kurmak isteyen Avrupa devletlerinin nüfuz mücadelesine sahne olmuştu.²⁹² Avrupa'da bu bölge ile yakından ilgilenen iki devlet vardı. Bunlar: İngiltere ve Fransa idi.²⁹³ Bir tarafta Fransa desteği ile Marunîler öte tarafta ise İngiliz kontrolü altında birleşen Dürziler, inanç faktörü kullanılarak Avrupa devletlerinin bölgede kendi çıkarlarını gözetme adına faaliyetlere başlamışlardır.²⁹⁴

Olayların gittikçe artması üzerine tam yetkilerle Cebel-i Lübnan'a gönderilen Hariciye Nazırı Fuat Paşa'nın Cebel-i Lübnan'dan ayrılmasının ardından burada karışıklıklar belirmeye başlamıştı. Ordunun başında Abdülhalim Paşa vardı. Bu arada hem askere alma işlemleri hem de vergiler yüzünden sık sık olaylar meydana gelmekteydi. Ayrıca Havran'da bulunan Dürziler ve Bedeviler ticaret yollarına sürekli saldırılarda bulunmaktaydılar. Amaçları hükümeti yıpratmaktı.²⁹⁵

Bunun üzerine Cebel-i Lübnan'da bozulmaya başlayan devlet otoritesinin yeniden tesisi, isyancıların temizlenmesi, tazminat maddesi²⁹⁶ ve ıslahat için "Balâ"²⁹⁷

---

²⁹¹ Mehmed Kabûlî Efendi, İstanbul'a döndüğünde Girit olayı ile ilgilenmeye devam etti. Girit meselesi halen devam etmekteydi. Girit Valisi Hüsnü Paşa tarafından yazılan yazıda Hanya ve Efron ahalisinden iki yüz kadar Hristiyan Katolik mezhebine girdiklerini ve bunların amacı fitne ve fesat çıkarmak olduğunu ve bunlara karşı gereken önlemlerin alındığını ifade etmiştir. (BOA, HR. MKT., no: 324/24, 4 B 1276/19 Şubat 1860).

²⁹² Haluk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Olay*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Sevinç Matbası, Ankara 1966, s. 8.

²⁹³ Uçaroğlu, *a.g.e.*, s. 175.

²⁹⁴ Olcay Özkaya Duman, "Lübnan'da Marunî Dürzi Çatışmaları ve Osmanlı'nın 19. Yüzyıl Orta-Doğu Siyaseti", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. IV, S. 8, 2007, s. 1-10.

²⁹⁵ L. Schatkovski Schilcher, "The Hauran Conflicts of the 1860s: A Chapter in the Rural History of Modern Syria", *International Journal Middle East Studies*, 1981, s.159-167; Firro Kais, "The Ottoman Reform and Jabal al-Duruz (1860-1914)", in *Ottoman Reform and Müslim Regeneration*, (Ed. Itzhak Weismann and Fruma Zachs), London, *I.B. Tauris*, s. 150-157; Firro Kais, *A History of Druzes*, E.J. Brill, Handbuch Der Orientalistik Erste Abteilung Der Nahe Und Mittlere Osten, Leiden 1992, s. 142-147.

²⁹⁶ Tazminat maddesi; Avrupa Komisyonunca Suriye olaylarında zarar gören Hristiyan ve Marunîlerin zararlarını karşılamak için kabul edilmiştir. (Balci, *a.g.m.*, s.115-116; L'abbe Jobin, *Syrie en 1860 et 1861*, Paris 1862, s. 62).

²⁹⁷ 1846'da ihdas olunan mülki rütbelere biridir. Vezaret, Müşirlik, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği ve birinci Feriklikten sonra gelirdi. (Zeki Mehmet Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.I, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1993, s. 149).

rütbesi ile Mehmed Kabûlî Efendi, görevlendirilmiştir. Hariciye Müsteşarı olan Mehmed Kabûlî Efendi, İstanbul'a çağrılan Sahak Abro'nun yerine 30 Ocak 1862'de 30 bin kuruş maaş ve 50 bin kuruş harcırahla Cebel-i Lübnan Politika Memuru olarak tayin edilmiştir. Hariciye Müsteşarlığına ise vekâlen Meclis-i Vâlâ Âzası Sait Efendi getirildiğini ifade etmiştir.²⁹⁸ Cebel-i Lübnan'a gidecek olan Mehmed Kabûlî Efendi'nin maiyetine Babiâli Tercüme Odası memurlarından Daniş ve Behzat Efendiler verilmiştir.²⁹⁹ Şam'a vali olarak ise eski Zaptiye Müşiri Mehmet Paşa atanmıştır. Zaptiye Müşiri Mehmet Paşa'nın refakatine ise Hasan ve Musa Efendiler verilmiştir.³⁰⁰ Mehmed Kabûlî Efendi ve Mehmet Paşa, Şam'a hareket etmeden önce 16 Şubat'ta Padişah Abdülaziz'in huzuruna çıkmaları Padişahın da meseleyi yakından takip ettiğini göstermektedir.³⁰¹ Mehmed Kabûlî Efendi ve beraberindekiler İstanbul'dan vapur ile ayrılmışlardır. 26 Şubat 1862'de İzmir'e varıp oradan Şam'a hareket etmişlerdir.³⁰²

Mehmed Kabûlî Efendi'ye verilen talimat şöyleydi: Halkın hukukunun korunması için kanunlar eksiksiz uygulanacak ve kanuna karşı gelenlerin cezası da hukukun ön gördüğü şekilde verilecektir.³⁰³

Mehmed Kabûlî Efendi, Şam'da olduğu süre zarfında kendi ifadesiyle: *Ayaklarını üzengiye koyuncaya dek geceyi gündüze katıp ve rahatını terk edip görevini yapmıştır.*³⁰⁴ Mehmed Kabûlî Efendi, Cebel-i Lübnan'da gezilmedik yer bırakmamış ve bunun yanında üç kez Şam'a, bir kez de Halep'e gitmiştir.³⁰⁵ Şam'da yerel tazminat komisyonlarının faaliyetleri ve Fellahlar ile şeyhlerinin barıştırılması gibi meselelerde Mehmed Kabûlî Efendi görevlendirilmiştir.³⁰⁶

---

²⁹⁸ Balcı, *a.g.m.*, s. 118; *BOA, A.DVN.*, no: 175/ 95, 3 Ş 1278/3 Şubat 1862; *BOA, A.DVN.*, no: 175/97, 4 Ş 1278/4 Şubat 1862; *BOA, A.MKT.NZD.*, no:398/18, 7 Ş 1278/7 Şubat 1862; *Aris's Birmingham Gazette*, 1 Şubat 1862; *Le Constitutionnel*, 1 Şubat 1862.

²⁹⁹ Mehmed Kabûlî Efendi'nin maiyetine verilen Daniş Efendi'ye 7.500 ve Behzad Efendi'ye 5 bin kuruş harcırah tahsis edilmiştir. (*BOA, İ.DH.*, no: 190/10678, 14 Ş 1862/14 Şubat 1862).

³⁰⁰ *BOA, A.MKT. NZD.*, no: 398/18, 7 Ş 1278/7 Şubat 1862; *BOA, İ.DH.*, no: 486/32832, 25 Ş 1278/ 25 Şubat 1862.

³⁰¹ *BOA, İ.DH.*, no: 485/ 32766, 16 Ş 1278/16 Şubat 1862.

³⁰² *BOA, A.DVN.*, no: 177/18, 26 Ş 1278/26 Şubat 1862; *London Evening Standard*, 8 Mart 1862.

³⁰³ *BOA, İ.DH.*, no: 485/32746, 12 Ş 1278/12 Şubat 1862.

³⁰⁴ *BOA, A.MKT.UM.*, no:555/65, 17 L 1278/17 Nisan 1862.

³⁰⁵ *BOA, İ.MMS.*, no: 27/1163, 23 ZA 1279/12 Mayıs 1863.

³⁰⁶ *BOA, A.MKT.UM.*, no:542/60, 21 Ş 1278/21 Şubat 1862; *BOA, A.MKT. UM.*, no: 542/18, 19 Ş 1278/19 Şubat 1862.

Mehmed Kabûlî Efendi, Cebel-i Lübnan'da bulunduğu süre içinde mesaisini isyana sebep olanları cezalandırmaya ve olaylarda zarar görenlerin zararlarını tazmin etmeye ayırmıştır. Yine kendisinin bölgede bulunduğu sırada ortaya çıkan meselelerin tahkiki ile ilgilenmiştir. Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla Mehmed Kabûlî Efendi'nin ilgilendiği olaylar şunlardır:

Mart 1862 başlarında Adana'dan Halep'e giden Amerikalı bir papaz, bir uşak, iki katırcı ve iki Türk askerinden oluşan bir grup yola çıkmıştır. Tarsus-İskenderun yolunda eşkıyanın saldırısına uğramışlardır. Papaz ve uşak ölürken katırcılar yaralanmıştır. Bu olay Mehmed Kabûlî Efendi'ye bildirilmiş ve olayla ilgili hemen tahkikat başlatılmıştır.³⁰⁷

Bu sıralarda Şam'da da olaylar devam etmektedir. Şam'a üç saat mesafede bulunan Kisova'da Dürzilerin el koyduğu hayvanlar geri alınmıştır.³⁰⁸ Şam, Salihyye'de birtakım olaylara karışan Müslim ve gayrimüslim on kişi Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir.³⁰⁹ Mehmed Kabûlî Efendi, Şam'dan ayrılmadan önce Babıâli'den gelen yazıda Şam hadisesinin kalıntılarının temizlenmesi istenmiştir.³¹⁰ Mehmed Kabûlî Efendi, gecesini gündüzüne katmış; Şam'daki çalışmalarını tamamlayarak Şam'dan Mayıs 1862'de Beyrut'a ulaşmıştır.³¹¹ Beyrut'a ulaşmış ve ilk iş olarak matbuatı denetlemiştir. Ayrıca Zahle Kazasındaki anlaşmazlığın halledilmesi için Koytu Nahiyesinin köyleri idari taksimatla ayrılmış, nahiyelerde bulunan kiralık hizmet binalarının kira kontratlarını yenilemiştir.³¹² İstanbul'dan Şam Valisi Mehmed Paşa'ya gönderilen yazıda Mehmed Kabûlî Efendi'nin Şam'a gelişinden itibaren meselelerin süratle çözülmesinden memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir.³¹³

Mehmed Kabûlî Efendi, Havran'daki karışıklıkların önünün alınması için Havran'ın idari taksimatında değişikliğe gitmiştir. Bu amaçla Havran kazadan sancak

---

³⁰⁷ BOA, A.MKT. UM., no:547/33, 9 N 1278/10 Mart 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 554/ 74, 15 L 1278/15 Nisan 1862.

³⁰⁸ BOA, A.MKT. UM., no: 557/ 77, 23 L 1278/23 Nisan 1862.

³⁰⁹ BOA, A.MKT. NZD., no: 417/7, 8 ZA 1278/7 Mayıs 1862.

³¹⁰ BOA, A.MKT. UM., no: 559/84, 1 ZA 1278/30 Nisan 1862.

³¹¹ BOA, A.MKT. UM., no:555/65, 17 L 1278/17 Nisan 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 561/64, 6 ZA 1278/5 Mayıs 1862.

³¹² BOA, A.MKT. UM., no: 561/82, 6 ZA 1278/5 Mayıs 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 561/64, 5 ZA 1278/4 Mayıs 1862.

³¹³ BOA, A.MKT. UM., no: 563/97, 13 ZA 1278/12 Mayıs 1862.

statüsüne çıkarılmıştır. Havran'da daha önce ayrılmış olan kazalar³¹⁴ tekrar Havran'a bağlanmıştır. Yine bu sırada Havran'a uygulanan askere alma işlemleri için kura usulü terk edilmiştir. Bunun yerine bedelli askerlik uygulamasına geçilmiştir. Havran kazadan sancağa dönüşürken Ferik Halil Paşa'nın yerine Çöl Muhafızı Ahmet Yusuf Ağa atanmıştır.

Havran'da olaylara sebep olan Dürzilerin mallarına el konulmuştur.³¹⁵ Havran'da çalışmalara bu şekilde devam eden Mehmed Kabûlî Efendi, Cebel-i Lübnan'da bulunduğu süre içinde bölgedeki gelişmeleri de sık sık merkeze rapor etmiştir. Bu raporlardan biri de Nisan-Mayıs aylarında Filistin'i ziyaret eden İngiltere Kralının oğlu Prens de Gal hakkında Mehmed Kabûlî Efendi'nin raporuna göre; Prens de Gal Nisan ayının sonunda Yafa'ya gelmiştir. Yafa'da biraz dolaştıktan sonra Rum kilisesini ziyaret etmiştir. Sonra Kudüs'ü ziyaret ederek Şam yoluyla Beyrut'a uğramıştır. Burada Beyrut, İngiltere konsolosunun evine misafir olmuştur. Prens, şehri dolaştıktan sonra Sayda ve Trablusşam'a daha sonra Rodos-İzmir yoluyla İstanbul'a hareket etmiştir.³¹⁶

İskenderun ile Beyrut arasındaki yolda devamlı olarak haydutluk olaylarının görülmesi Mehmed Kabûlî Efendi'yi yeni önlemler almaya sevk etti. Mehmed Kabûlî Efendi, bölgede iken daha önce bahsettiğimiz Amerikalı bir papaz da öldürülmüştü. Mehmed Kabûlî Efendi'ye göre; İskenderun-Beyrut yolundaki en önemli mütegalibelerden biri de Payas, Belen ve Kilis taraflarında etkin olan Küçük Ali Oğulları idi. Küçük Ali Oğullarından Dede Bey'in yakalanıp idam edildiği sırada Mustafa Bey yaşının küçüklüğünden dolayı affedilmişti. 1860'larda Küçük Ali Oğullarının başında Mustafa Bey bulunuyordu. Sekiz sene sonra Mustafa Bey'in Payas'tan çıkarılması ile ilgilenen Babiâli, 1860'ta Lübnan ıslahatı esnasında İskenderun-Beyrut arasındaki yolun teftiş edilmesini istedi. Payas civarını teftiş eden

---

³¹⁴ Şam eyaletinin idâri taksimatı değişikliğe uğrayarak 1863'te kaza sayısı 29'a yükselmiştir. Buna göre Şam Sancağı 18, Hıms Sancağı 1, Hama Sancağı 3, Havran Sancağı 7 kazaya ayrıldı. Aclun Sancağı ise lağvedilerek Havran ile birleştirilmiştir. (Sabahattin Samur, *Suriye Vilâyeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840- 1908)*, Ankara Üniversitesi İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989, s.18); Havran Sancağı; Havran Merkez, Cebel-i Dürüz, Kuneytra, İrbid, Aclun, Kerek ve Belka'dan oluşmaktaydı. (*Devlet Salnamesi*, 1279/1862, s. 163; *Devlet Salnamesi*, 1280/1863, s. 162).

³¹⁵ BOA, A.MKT. UM., no: 562/81, 8 ZA 1278/7 Mayıs 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 562/90, 9 ZA 1278/8 Mayıs 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 565/18, 15 ZA 1278/14 Mayıs 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 566/66, 20 ZA 1278/19 Mayıs 1862; BOA, A.MKT. UM., no: 573/11, 21 Z 1278/19 Haziran 1862.

³¹⁶ BOA, İ.HR., 193/10856, 30 ZA 1278/29 Mayıs 1862.

Mehmed Kabûlî Efendi, Mustafa Bey'in yolun güvenliği için kesinlikle ailesi ile birlikte sürgün edilmesi görüşündeydi. Bu görüşte ısrar etmiştir. En nihayetinde Mustafa Bey ve ailesi İstanbul'a sürgün edilmiştir. Böylece uzun seneler İskenderun-Beyrut yolunu tehdit eden Küçük Ali Oğulları sorunu bertaraf edilmiştir.³¹⁷

Cebel-i Lübnan olaylarında Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran Dürzi İsmail Atraş'dır. İsmail Atraş, Mayıs 1862'de bazı Bedevilerle birlikte Osmanlıya karşı ittifak ederek saldırıda bulunmuştu. İsmail Atraş, Havran'a bağlı eski Şam'a saldırıda bulunmuştur. Atraş'ın oğlu Mehmed, Şeyh Kasım Miktat'tan haraç alma bahanesiyle saldırmıştır. Bu sırada bir çatışma çıkmış ve İsmail Atraş, şeyhin oğlunu öldürerek firar etmiştir. Bunun üzerine Araplar, Mehmet Atraş'ın kardeşinin bulunduğu köye giderek diyet olarak develerine el koymuşlardır. Mehmed Atraş da Şeyh Kasım Miktat'ı öldürmüştür. Dolayısıyla olaylar daha da büyümeden Mehmed Kabûlî Efendi, düzenin sağlanması için gerekli askeri tedbirlerin alınması gerektiğini rapor etmiştir. İsmail Atraş'ın başlattığı olaylar yüzünden sorun Ekim 1862'de Dürziler ve Bedevilerin katılımıyla Ekim 1862'de yapılan bir anlaşma ile son bulmuştur.³¹⁸ Antlaşma ile Atraş ailesi Dürziler arasında güçlerini ve prestijleri arttırırken Osmanlı Devleti de bölgede doğrudan hâkimiyetlerini tesis etmeyi başarmıştır. Antlaşma yine aynı şekilde hem Osmanlı Devleti hem de Dürziler arasında bir dönüm noktası olmuştur.³¹⁹

Görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışan Mehmed Kabûlî Efendi, 12 Ekim 1862'de Baalbek ve Beka kazalarını ziyaret etmiştir. Halka musallat olan Mir Süleyman ve Esad'ın ölü veya diri olarak ele geçirilmesi için mücadele etmiştir. Mir Süleyman ve Esad 300 kadar atıyla Şamtar, Hermel ve Baalbek taraflarında halkın can ve mallarına kastetmekteydiler. Bu yüzden halk Zahle'ye göç etmek zorunda kalmıştır.³²⁰

Mehmed Kabûlî Efendi, 1863 kışını Şam'da geçirmiştir. Şam'da bulunduğu sırada 1860 yılında kurulan komisyon kaldırılmıştır. Yerine ise yeni bir komisyon

---

³¹⁷ Mahmut Şakiroğlu, "Çukurova Tarihinden Sayfalar, Payas Ayamı Küçük Ali Oğulları", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/ 26 (1991), 103-136.

³¹⁸ *BOA, A.MKT. NZD.*, no: 422/55, 3 Z 1278/1 Haziran 1862; Firro, *a.g.e.*, s.143.

³¹⁹ Schilcher, *a.g.m.*, s. 154; Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 191.

³²⁰ *BOA, HR. SFR.*, no: 83/1, 12 Ekim 1862.

kurulmuştur. Bu komisyon üç hükümet, üç de Hristiyanlardan oluşmaktaydı. Bu yeni komisyonun görevi de Cebel-i Lübnan olayları sırasında zarar görenlerin zararlarını tazmin etmektir.³²¹ Mehmed Kabûlî Efendi, yaklaşık olarak bir sene Cebel-i Lübnan Politika Memurluğu görevinde bulunmuştur.

3.11. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Sayda Valiliği (1863-1864)

Mehmed Kabûlî Paşa, 16 Mart 1863'te Kayserili Ahmet Paşa'nın yerine Sayda Valiliğine atandı.³²² Bir sene valilik görevinde bulunmuştur. Sayda'ya vali olarak atanmasındaki en büyük etken şüphesiz bölgeyi iyi bilmesiydi. Bunun yanında böyle zor görevlerin üstesinden her zaman başarıyla gelmiştir. Mehmed Kabûlî Efendi, Valiliği sırasında çeşitli dinlere mensup halk tarafından çok sevilmiştir. Kendi tabiriyle görev yaptığı bölgede gezilmedik hiç bir yer bırakmamıştır. Valiliği çoğunlukla yine asayiş ve bölgede devam eden isyanlara ilgilenmekle geçmiştir.

Mehmed Kabûlî Paşa'nın, takdirlerle dolu başarılı hizmetleri arasında onu paşalığa yükselten olaylar önemlidir. Kırım Savaşı sırasında yürütmüş olduğu komiserlik görevi, gerek Osmanlı yönetimi gerek dost devlet temsilcileri tarafından takdirle karşılanmıştır.³²³ Mehmed Kabûlî Paşa için Sayda Valiliği görevi, onun hayatında dönüm noktası olmuştur. Mehmed Kabûlî Paşa, 25 Mayıs 1863'te vezaret (paşalık) rütbesi aldı.³²⁴ Bu tarihten itibaren artık "Mehmed Kabûlî Paşa" olarak anılmaya başlanacaktır. Mehmed Kabûlî Paşa, bölgede zaten çok popüler bir devlet adamı olmuştur.³²⁵ Mehmed Kabûlî Paşa'nın Sayda Valisi olmasını Beyrut halkı ve Rum Piskoposları memnuniyetle karşılamışlardır. Müslim ve gayrimüslimler tarafından yazılan bu mektuplarda; Kayserili Ahmet Paşa'nın doğru ve adaletli olduğunu ve aynı zamanda Mehmed Kabûlî Paşa'nın da gece gündüz durmadan devlete hizmet ettiğinden bahsetmektedirler.³²⁶ Mehmed Kabûlî Paşa, vali atanır atanmaz hemen göreve başlamış ve Beyrut'ta bulundurulması için İstanbul'dan bir

³²¹ *North Devon Journal*, 18 Aralık 1862.

³²² Ömer Faruk Akün, "Şinasi'nin Fatih Tezkeresi Baskısındaki Yeni Biyografik Bilgiler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XI, 1961, s. 283.

³²³ Toros, *a.g.m.*, s. 266.

³²⁴ *BOA, İ.DH.*, no: 507/34524, 6 Z 1279/25 Mayıs 1863.

³²⁵ *Morning Post*, 14 Nisan 1863.

³²⁶ *BOA, A.MKT, MHM*, no: 260/70, 25 L 1279/15 Nisan 1863; *BOA, İ.DH.*, no: 506/34453, 22 ZA 1279/11 Mayıs 1863.

veya iki adet vapur istemiştir. Bu istek üzerine İstanbul'dan Beyrut'a "Eser-i Cedid" adlı bir vapur gönderilmiştir.³²⁷ İstanbul'dan gelen yazılarda Cebel-i Lübnan'ın asayişine önem verildiği görülmektedir. Ayrıca Mehmed Kabûlî Paşa'nın emrindeki memurların görev ve sorumlulukları belirtilerek çıkması muhtemel karışıklıkların önü alınmak istenmiştir.

Sayda eyaleti; 1831 yılında Sayda, Beyrut, Safed, Akkâ ve Sur sancaklarından oluşmaktaydı. Beyrut, 1840 yılında, Sayda eyaletinin merkezi konumundadır. 1849 yılında Sayda eyaletinin sınırları genişlemiş ve daha önce Şam'a tabi bulunan Lazkîye ve Trablus sancakları da Sayda eyaletine bağlanmıştır. 1849'da Sayda eyaleti idari olarak yedi sancağa ayrıldı. Bunlar; Sayda, Trablus, Lazkiye, Nablus, Akka, Kudüs ve Beyrut'tur.³²⁸ 1863 yılında Ali ve Fuat Paşalar taşra yönetiminde reform uygulamasına girişmişlerdir.³²⁹ Hariciye Nazırı Fuat Paşa'nın emri altında çalışan Mehmed Kabûlî Efendi de bu reformun öncülerinden olmuştur.

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Sayda'ya atanmasındaki en önemli etmenlerden biri de bölgede görev yapan yöneticilerin bilgi ve tecrübelerinden faydalanılmak istenilmesidir. Bölge halkının dini inanç ve mezheplerini de yakından bilen Mehmed Kabûlî Efendi, Sayda için iyi bir tercih olduğu kanaatindeyiz.

Bu bölgede sık sık idareci değişikliğine gidilmesinin sonucu Sayda ve mülhakatında devlet otoritesi zayıflamıştı.³³⁰

---

³²⁷ BOA, A.MKT, MHM, no: 261/12, 29 L 1279/19 Nisan 1863; BOA, A.MKT, MHM, no: 264/22, 2 Z 1279/21 Mayıs 1863; BOA, A.MKT, MHM, no: 261/12, 29 L 1279/19 Nisan 1863.

³²⁸ Kürşat Çelik, *Osmanlı İdaresinde Beyrut (1839-1918)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2010, s. 22.

³²⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 53.

³³⁰ Çelik, *a.g.e.*, s. 39; Gardey Louis, *Voyage du Sultan Abd-ul-Aziz de Stamboul au Caire*, Paris 1865, s.379.

Sayda'da 1855-1864 yılları arasında görev yapmış bazı valiler:

Göreve Atandığı Tarih	Vali'nin İsmi
1855	Mahmut Nedim Paşa
1857	Salih Vamık Paşa
1857	Hurşit Paşa
1860	Mehmet Paşa
1861	Kayserili Ahmet Paşa
1863	Mehmed Kabûlî Paşa
1864	Hurşit Paşa

Kaynak: Çelik, *a.g.e.*, s. 36.

Mehmed Kabûlî Efendi, Sayda Valiliğine atandıktan sonra ilk iş olarak Sayda ve Beriyyetüşşam'ın asayişine önem vermiştir. Daha sonra Şam, Halep, Urfa ve Adana'nın yöneticileriyle temas kurarak onlardan bilgi almıştır.³³¹

Mehmed Kabûlî Efendi'nin valilik yaptığı dönemde Sayda Vilâyetinde yapılan reformalardan birisi de Beyrut Belediye Teşkilatının kurulmasıydı. Beyrut Belediyesi 7 Ekim 1863'te kurulmuştur. Belediye teşkilâtının işleyişi, yirmi bir maddeden oluşan Beyrut Belediye Nizamnâmesi ile belirlenmişti. Bu nizamnamede yer alan ilk 11 madde belediye meclisinin tesisi, üyelerin seçilmesi, görev süreleri ve görevleri hakkında bilgi verilirken, 12. maddeden başlayarak belediye meclisinin görev ve sorumlulukları anlatılmıştır.³³²

Mehmed Kabûlî Paşa, Sayda Valiliği'ne atandıktan sonra vilâyette daha rahat çalışmak için öncelikle kendi kendi yönetim kadrosunu oluşturdu. Kapı Kethüdalığına Telgraf Müdürü Arif Efendi atanmıştır.³³³ Sayda Meclis-i Kebir Başkanlığına daha önce birlikte çalıştığı Babîali Tercüme Odası memurlarından Agâh Efendi tayin

³³¹ BOA, *İ.MMS.*, no:27/1163, 23 ZA 1279/12 Mayıs 1863.

³³² Çelik, *a.g.e.*, s.71-72.

³³³ BOA, *A.MKT, MHM*, no: 264/96, 16 Z 1279/4 Haziran 1863; BOA, *A.MKT, MHM*, no: 270/26, 2 S 1280/19 Temmuz 1863.

edilmiştir.³³⁴ Ancak bir süre sonra Meclis-i Kebir Başkanlığı, Muhasebecilik ile birleştirildi. Başkanlığa 10 bin kuruş maaşla Cebel-i Lübnan Kalem Müdürü olan İzzet Efendi, Muhasebeci Hamit Bey'in Trablusşam Kaymakamlığına, Meclis-i Kebir Başkanı olan Ağâh Efendi de Kalem Müdürlüğüne nakledildi.³³⁵ Mehmed Kabûlî Paşa tarafından, Meclis Tercümanı iken ölen Şükrü Efendi'nin yerine Meclisin Arapça Kâtibi Halil Eyüp Efendi, meclis tercümanlığına atandı.³³⁶ Ayrıca İstanbul'dan bir tapu memuru istendi.³³⁷ Akka Muhafızı olan Akil Ağa'nın istifasıyla yerine kardeşi Mehmed Ali Ağa³³⁸, Bekâü-l Aziz Sancağı Kaymakamı Mustafa Paşa'nın yerine de Maraş Hanedanı'ndan Ahmet Paşa,³³⁹ Lazkiye Kaymakamlığına da İsmail Bey tayin edildi.³⁴⁰

Bu şekilde Sayda Vilâyeti ve mülhakatında beraberce çalışacağı kadroyu oluşturan Mehmed Kabûlî Paşa, bundan sonra enerjisini asayiş olaylarını çözmeye adanmıştı. Özellikle Beyrut ve Şam'da huzur ve güvenliğin artmasında Mehmed Kabûlî Paşa'nın payı büyüktür.³⁴¹

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Cebel-i Lübnan memuriyeti ile başlayan Sayda Valiliği büyük ölçüde bölgede bitmek tükenmek bilmeyen asayiş ve güvenlik sorunlarını çözmekle geçti. Sayda'da yaklaşık olarak 1 sene görev yapan Mehmed Kabûlî Paşa, 15 Şubat 1864'te Kayserili Ahmet Paşa'nın yerine Aydın Valiliği'ne atanmasıyla Sayda Valiliği son bulmuştur.³⁴²

3.12. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Aydın Valiliği (1864)

Yönetim açısından önce voyvodalık, sonra da sancak merkezi olan İzmir, 1841-1843 yılları arasında Aydın Vilâyeti'nin merkezi konumundadır. 1846'da ikinci

³³⁴ BOA, MVL., no: 766/60, 6 ZA 1279/25 Nisan 1863.

³³⁵ BOA, İMVL., no: 485/21989, 21 Z 1279/9 Haziran 1863; BOA, A.MKT, MHM., no: 266/14, 18 Z 1279/6 Haziran 1863.

³³⁶ BOA, MVL., no: 767/46, 11 M 1280/28 Haziran 1863.

³³⁷ BOA, A.MKT. MHM., 285/41, 16 C 1280/28 Kasım 1863.

³³⁸ Mehmed Ali Ağa'ya 300 süvari verilerek Akka'nın muhafazası için görevlendirilmiştir. (BOA, A.MKT. MHM., no: 293/52, 20 N 1280/28 Şubat 1864).

³³⁹ BOA, A.MKT. MHM., 277/7, 1 R 1280/15 Eylül 1863.

³⁴⁰ BOA, A.MKT. MHM., 286/82, 27 C 1280/9 Aralık 1863; İsmail Bey'den önce Lazkiye Kaymakamı Nazif Efendi idi. Bkz. BOA, MVL., 763/30, 24 RA 1279/19 Eylül 1862.

³⁴¹ Saunders's News-Letter, 3 Nisan 1863.

³⁴² BOA, A.MKT, MHM., no: 293/1, 11 L 1280/20 Mart 1864.

kez, eyalet merkezi buraya taşınmış, 1864 düzenlemesinden sonra vilâyetin merkezi olarak kalmıştır.³⁴³ 7 Kasım 1864 tarihli “Vilâyet Nizamnamesi”nin Tuna Vilâyeti örnek alınarak bütün vilâyetleri kapsayacak şekilde 1867’de yeniden düzenlenmesiyle 23 Mayıs 1867’de merkezi İzmir olan Aydın Vilâyeti kurulmuştur.³⁴⁴ 1864 tarihli *Devlet Salnamesine* göre Aydın Vilâyeti; Saruhan, Sığla, Aydın, Menteşe ile Denizli kazalarından oluşmaktaydı.³⁴⁵

Aydın’da valilik yapmış ilk isim Yakup Paşa’dır. Mehmed Kabûlî Paşa’dan önce Aydın’da Kayserili Ahmed Paşa görev yapmaktaydı. Son vali ise 1920 yılında Aydın’da valilik yapan Macit Bey’dir.³⁴⁶

Mehmed Kabûlî Paşa, Sayda Valiliği görevi bitince İstanbul’a döndü. Aydın Valisi Ahmed Paşa’nın Yanya Valiliği’ne atanmasıyla ondan boşalan göreve 15 Şubat 1864’te Mehmed Kabûlî Paşa tayin edilmiştir.³⁴⁷ Mehmed Kabûlî Paşa, göreve başlayana kadar valilik görevini vekâleten Aydın Kaymakamı Neşet Bey yürütmüştür.³⁴⁸ Mehmed Kabûlî Paşa, 28 Mart 1864’te İzmir’e ulaşmıştır.³⁴⁹ Mehmed Kabûlî Paşa, 11 Mayıs 1864’de geçici olarak İzmir’den İstanbul’a dönmüş ve Sadabat Kasrı’nda Sultan Abdülaziz ile görüşmüştür.³⁵⁰

Mehmed Kabûlî Paşa, altı ay İzmir’de valilik yapmıştır. Görevde bulunduğu yıllarda İzmir’de afet, ulaşım ve asayiş olayları ile yakından ilgilenmiştir. Valiliği esnasında bölgeye yerleştirilen muhacirlerin iskânı konusunda muhacir komisyonu memurluğu yapmıştır.

Mehmed Kabûlî Paşa’nın valiliği sırasında, İzmir’de bulunan gümrük binasına yeni kısımlar eklenerek genişletilmiştir. İzmir gümrüğüne ait demiryolu hattı

---

³⁴³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Dönemide Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 361.

³⁴⁴ Kamer Yıldırım, *Halil Rifat Paşa’nın Aydın Valiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008, s. 1

³⁴⁵ *Devlet Salnamesi*, 1281/1864, 160-162.

³⁴⁶ Kunalp, *a.g.e.*, s.26.

³⁴⁷ *Akün*, *a.g.m.*, s. 283.

³⁴⁸ Neşet Bey, 1863 yılında Mehmet Bey’in yerine Aydın Kaymakamı olarak atanmıştır. 1866 yılına kadar Aydın Kaymakamlığı yapmıştır. (Asaf Gökbel-Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, c. I, Ahmed İhsan Basımevi, Aydın 1936, s. 142; *BOA, A.MKT, MHM*, no: 294/7, 6 L 1280/15 Mart 1864).

³⁴⁹ Hayta, *a.g.e.*, s. 138.

³⁵⁰ *BOA, İ.DH.*, no: 525/36220, 4 Z 1280/11 Mayıs 1864.

ve kordon inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. İzmir’de Kışla-yı Hümayûn tamir edildiği gibi; vergilerinin toplanması için bir heyet-i mahsusa meydana getirilmiştir. Bu sırada şehirde bir yangın çıkmıştır.³⁵¹

3.12.2. Mehmed Kabûlî Paşa’nın Muhacir Komisyonu Üyeliği

1864’te Ruslar tüm Kafkasya’yı ele geçirerek bölgeyi Hristiyanlaştırmaya başlamıştır.³⁵² 1864 yılında Çerkezlerin Ruslara yenilmesinden sonra 1865’te tarihe “Büyük Çerkez Göçü” olarak geçen göçler başlamıştır. Başlangıçta göçmen sayısı 40-50 bin civarında iken 21 Mayıs 1864’te Kbaada Savaşı’nın ardından bu sayı 400 bine varmıştı.³⁵³ Devlet ekonomisinin bozuk olmasına rağmen Çerkez muhacirler için büyük masrafta bulunuldu. Göç işlemleri 1865 yılı kış aylarında son bulmuştur.³⁵⁴ İzmir’e bu göç kapsamında 4.895 kişi gelmiştir.³⁵⁵

Türkiye’ye gelen muhacirlerle yakından ilgilenmek ve birimler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla 5 Ocak 1860’ta Muhacir Komisyonu kurulmuştur.³⁵⁶ Muhacir Komisyonu, sayısı artan göçmenlerin iskân işleriyle ilgilenecek yeni düzenlemeye gitmiştir. Meclis-i Vâlâ’da yapılan küçük değişikliklerle bu durum 11 Nisan 1864’te onaylamıştır. Böylece Anadolu, yedi iskân bölgesine ayrılmıştır. Bu kapsamda Mehmed Kabûlî Paşa da İzmir Muhacir Komisyonu bünyesinde faaliyet göstermiştir.³⁵⁷

3.12.3. Demiryolu İnşa Faaliyetleri

Mehmed Kabûlî Paşa’nın valiliği sırasında daha önce yapılması için adım atılan İzmir-Kasaba (Turgutlu) arası demiryolunun inşasına başlandı.

³⁵¹ Serap Tabak, *İzmir Şehri’nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, s. 8-35.

³⁵² Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev. Bilge Umar), İnkılâp Yay., İstanbul 1995, s. 34.

³⁵³ Abdullah Saydam, “Soykırım’dan Kaçış, Cebel-i Elsine’den Memalik-i Mahrusaya”, *1864 Kafkas Tehciri*, (Ed. Mehmet Hacısalıhoğlu), Balkar&İrcica, İstanbul 2014, s.78-115.

³⁵⁴ Bedri Habiçoğlu, *Kafkasya’dan Andolu’ya Göçler*, Nart Yay., İstanbul 1993, s. 78-79.

³⁵⁵ Ufuk Erdem, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 85-86. s.85-87; Nazan Çiçek, “Talihsiz Çerkezlere İngiliz Peksimeti: İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkez Göçü”, c.I, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 2009, s.76.

³⁵⁶ Saydam, *a.g.m.*, s.84.

³⁵⁷ Erdem, *a.g.e.*, s. 87-88; Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 1999, s. 112.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kara ve deniz ulaşımında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Batı Anadolu’da, 1860’lı yıllardan itibaren İngiliz ve Fransız şirketleri tarafından gerçekleştirilen demiryolu ulaşımı başlamıştır. Böylelikle İzmir’in iç bölgelere bağlantısı kolaylaşırken, yük ve yolcu taşımacılığında büyük artışlar yaşanmıştır.³⁵⁸

İzmir; İstanbul, Trabzon, Beyrut ve Selanik’le birlikte XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin en hareketli limanlardan biri olmuştur. Bunun yanında zengin bir hinterlanda sahip olması, İzmir’i hem ithalat hem de ihracat merkezi yapmaya yetmekteydi. Bölgede nakliyat aracı olarak develer ve iki tekerlekli öküz veya arabalar tercih edilmekteydi. Şehirlerarasında posta ve eşya nakli ise katırlar vasıtasıyla gerçekleştirilmekteydi.³⁵⁹ İzmir-Aydın demiryolunun ilk kısmı 1861’de açılırken İzmir-Kasaba demiryolu ise 1866’da işletmeye açılmıştır.³⁶⁰

Kasaba Demiryolu ihalesini alan İngilizler inşası için lazım olan araç gereçlerin bir kısmı 1864 yılı mart ayı sonlarında Londra’dan gemi ile İzmir’e getirdiler ve inşaat da birkaç hafta içerisinde başladı. Edward Price vasıtasıyla. Ayrıca demiryolu inşası sırasında şirkete lazım olacak arazi ve arsa sahipleri arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıklar konusunda bir komisyon oluşturuldu. Bir komiser tayin edildi. Bunun yanında bir komisyon kuruldu. Bu komisyonda Mehmed Kabûlî Paşa ve eyalet muhasebecisi de bulunacaktı.³⁶¹

İzmir-Bornova ve Menemen arasında yaklaşık otuz beş kilometre mesafelik demiryolu için plân ve haritaların teslim edilmesi, komiserlik ve arazi satışlarıyla ilgili komisyon işlerinin halledilmesinden sonra inşaat çalışmalarına başlanılacaktı. Konu ile ilgili 19 Nisan 1864’te hattın geçeceği güzergâhta çalışmalara başlandı. Bir taraftan da inşasına başlanan demiryolu için Avrupa’dan araç ve gereçlerin getirilmesine devam ediliyordu. 19 Nisan 1864’te yapım çalışmalarına başlanan demiryolu inşaatı çok hızlı bir şekilde devam ediyordu. 1864 yılının Ekim ayına gelindiğinde Menemen’e kadar olan yaklaşık 32 kilometrelik mesafe ile 4750 metrelik Bornova yoluna raylar döşenmeye başlandı. 1865 yılı Haziran ayında İzmir-Bornova arası ile

³⁵⁸ Abdullah Martal, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yay., İzmir 2007, s. 26.

³⁵⁹ Ali Akyıldız, *Anka’nın Sonbaharı*, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 15-16.

³⁶⁰ Bülent Şenocak, *Levanti’nin Yıldızı İzmir*, Şenocak Kültür Yayını, İzmir 2003, s. 40.

³⁶¹ Arif Kolay, *İzmir-Kasaba ve Uzantısı Demiryolu Hatları (1863-1897)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s.19.

İzmir-Menemen arasındaki demiryolu inşası tamamlanmıştı. İzmir-Menemen arasındaki demiryolu hattının tamamlanmasından sonra yaklaşık üç ay gibi kısa bir süre içerisinde Menemen-Manisa demiryolunun inşası da bitirildi.³⁶²

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Aydın Valiliği sırasında şehircilik tarihi bakımından bir başka gelişme ise, İzmir'in havagazı ile aydınlatılmasıdır. İzmir'de 1860 yılında bir gaz şirketi havagazı fabrikası kurularak 25 Haziran 1864'ten itibaren sokakları havagazı ile aydınlatmaya başlamıştı. Şehrin ayrıca kenar sokaklarına da petrole yakılan fenerler konulmuştu. Şirketle yapılan mukavele 1890 tarihlerinde bittiğinden şehrin elektrikle aydınlatılması düşünülmüştü. Fakat, bu proje 1905'lerde gerçekleştirilmiştir.³⁶³

3.12.4. Çekirge ile Mücadele

Mehmed Kabûlî Paşa, Aydın Valisi olmadan önce bölgede çekirge istilâsı meydana gelmişti. Aynı istilâ Mehmed Kabûlî Paşa'nın görev yaptığı 1864 yılında da devam etmiş, çekirge mahsullere zarar vermişti. Çekirge sürülerinin kente gelmeleri hemen hemen o yıllarda her sene görülen bir olaydı.³⁶⁴

Çekirge afeti nedeniyle Aydın Vilâyeti dâhilindeki mahsül zarar görmüştü. Ayrıca buradan Avrupa'ya yapılan ihracat da neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bunların yanı sıra çekirge afetinin yaşanmaması için topyekün mücadele verilmiştir. Çekirge afeti hem bölge halkını hem de idarecileri uzun zaman uğraştırmıştır. Aynı zamanda büyük işgücü kaybına sebep olmuştur.³⁶⁵ Mehmed Kabûlî Paşa, İzmir'e geldiği günden beri bu konu ile ilgilenmiştir.³⁶⁶

Mehmed Kabûlî Paşa, çekirgenin yol açtığı zararı tespit etmek için önce bir komisyon kurdurdu. Aydın Vilâyeti'nin büyük kısmında çekirgeye karşı önceki yıllara nazaran çok daha büyük bir mücadele verilmiştir. Bu mücadelenin büyüklüğü toplam çekirge yavrularının miktarının fazlalığından da anlaşılmaktadır. 9 Nisan 1864 tarihi

³⁶² Kolay, *a.g.e.*, s. 19-29.

³⁶³ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974, s. 89.

³⁶⁴ Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Doğal Afetler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2011, s. 173.

³⁶⁵ Selahattin Satılmış, *Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850-1900)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2012, s.205-213.

³⁶⁶ *BOA, MVL.*, no: 672/53, 9 ZA 1280/16 Nisan 1864.

itibariyle Aydın genelinde 2.564 tona yakın çekirge yavrusu toplanmıştır. 24 Nisan 1864'e kadar 2.331 ton çekirge yavrusu toplanmıştır. Saruhan Sancağında ise 18 Nisan 1864'e kadar karasinekten ufak olduğu bildirilen 641 ton çekirge yavrusu toplanmıştır. Sonuç olarak toplanan çekirge yavruları ve alınan tedbirler ve verilen büyük mücadele neticesinde 1864 yılı yazında çekirge afeti yaşanmamıştır.³⁶⁷

Bu şekilde İzmir'de mesaisine devam eden Mehmed Kabûlî Paşa, İzmir'in havasının sağlığına uygun gelmemesinin dolaylı olarak yaklaşık dokuz ay sürdürdüğü valilik görevinden 11 Aralık 1864'te istifa etmiştir. Onun yerine Vidin eski Mutasarrıfı Mehmed Raşit Paşa, Aydın Valiliği'ne tayin edilmiştir.³⁶⁸

31 Mart 1864'te Yunan Hükümeti tarafından Mehmed Kabûlî Paşa'ya "Sour Nişanı" verilmiştir.³⁶⁹ 13 Nisan 1864'te Mehmed Kabûlî Paşa'nın ikinci dereceden olan "Mecidi Nişanı" birinci dereceye çıkartılmıştır.³⁷⁰ Öte yandan Amerika Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln tarafından Mehmed Kabûlî Paşa'ya bir çift tabanca hediye edilmiştir.³⁷¹

3.13. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Meclis-i Vâlâ Üyeliği

Mehmed Kabûlî Paşa, Aydın Valiliği'nden istifa ettikten sonra yaklaşık 10 ay İstanbul'da açıkta kalmıştır. Ardından Mehmed Kabûlî Paşa, 7 Eylül 1865'te 20 bin kuruş maaşla Meclis-i Vâlâ âzası olarak atanmıştır.³⁷²

"Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye", Mustafa Reşit Paşa'nın çabalarıyla 24 Mart 1838'de kurulmuştur. Bu meclisle birlikte kurulan Dar-ı Şûra-yı Bâb-ı Ali bir "Ministro Meclisi" gibi başvekile danışma kurulu olarak çalışacaktı. "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye" ise Tanzimat-ı Hayriyye'nin müzakeresine mübaşeret etmek üzere kurulan bir reform meclisi olmuştur. Meclis-i Vâlâ'nın 1839'dan itibaren üstlendiği iş yükü "Meclis-i Ali-i Tanzimat"ın kurulmasıyla azaltıldı. 1856'da ilan edilmiş olan Islahat Fermanı'nın uygulanmasında karşılaşılan güçlükler iki meclisin

³⁶⁷ Satılmış, *a.g.e.*, s.213.

³⁶⁸ Tabak, *a.g.e.*, s.35.

³⁶⁹ BOA, HR. SYS., no: 1726/10, 31 Mart 1864.

³⁷⁰ BOA, İ.HR., no: 524/ 36129, 6 ZA 1280/13 Nisan 1864.

³⁷¹ BOA, İ.HR., no: 207/11934, 25 Z 1280/1 Haziran 1864.

³⁷² BOA, İ.DH., no: 540/37546, 15 R 1282/7 Eylül 1865; BOA, A.MKT, MHM, no:341/51, 20 R 1282/12 Eylül 1865.

birleştirilmesini gündeme getirdi. Bütün bu nedenlerle iki meclisin birleştirilmesine karar verildi.

Meclis-i Vâlâ, 1861’de yapılan bu yeni düzenlemeyle üç daireden oluşmaktaydı. Kapatılan Meclis-i Tanzimat’ın yasama görevi, yeni kanun ve nizamnameleri hazırlama görevi Kanun ve Nizamât Dairesi’ne devredildi. “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, 1861-1868 yılları arasında yoğun bir şekilde çalışmalarını sürdürdü. Tanzimat’ın uygulanmasındaki merkezi konum ve işlevlerini yürüttü.³⁷³

Öte yandan Meclis’e tayin edilecek kişilerden aranılan en temel nitelikler, Tanzimat’a inanmış olmak, dürüstlük, dirayet, sır tutma, ehliyet ve liyakat ve önceki memuriyetlerinde iyi halinin görülmesi gibi hususiyetler idi.³⁷⁴

3.14. Mehmed Kabûlî Paşa’nın Meclis-i Ali-i Hazain Üyeliği

Kırım Savaşı sonrası ortaya çıkan malî sorunlardan dolayı Osmanlı maliyesi büyük ölçüde sıkıntılı dönemler yaşamaktaydı. Osmanlı hazinesi açıklar vermekteydi. Bunun sonucunda bazı tedbirler alınmak zorunda kalındı. 1859 yılında Islahat-ı Maliye Komisyonu kuruldu. Ancak bu komisyon bir sene sonra isim değiştirerek “Meclis-i Ali-i Hazain” adını aldı. Osmanlı Devleti’nin malî durumu hiç de iyi değildi. Meclisin çalışmaları aralıksız devam ettiği bu dönemde Meclis Başkanı Mehmet Rüştü Paşa hastalığından dolayı istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa getirildi. Bu meclise bir bina tahsis edildi.³⁷⁵ “Meclis-i Ali-i Hazain” esas itibarıyla malî işlerin düzenlemesi için kuruldu. Bu meclis 1867 yılında kaldırılmıştır.

Komisyon üyeliklerine ise malî konulara vâkıf kendi alanlarında uzman Müslim ve gayrimüslim devlet görevlileri atandı. Bunlar; Meclis-i Vâlâ âzasından Cemil Bey, Mehmed Kabûlî Paşa ile Cevdet Efendi idi. Ayrıca Divan-ı Muhasebat âzasından Aristidi Bey ve Telgraf Müdürü Agaton Efendi adlı kişiler komisyon üyesi idiler. Bu kişiler, mevcut görevleri için almakta oldukları maaşlarla Meclis-i Ali-i Hazain’e daimi üye olarak tayin edilmişlerdi. Meclis başkanına 450, üyelere 250’şer,

³⁷³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 35-54.

³⁷⁴ Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, s. 210.

³⁷⁵ Salih Kış, *Divan-ı Muhasebat: Osmanlı Devleti’nde Mali Denetim (1862-1908)*, TTK Yay., Ankara 2016, s. 19-25.

başkâtibe 100 ve kalem müdürüne 50 lira maaş bağlandı. Meclis; devlet gelirlerini en uygun yöntemleri kullanarak tahsil etmekle ve hazinenin nakdi varlığının arttırımı yolunda yeni gelir kaynaklarını ortaya çıkarmakla yükümlüydü. Bunun yanı sıra meclis, kurumlara devlet gelirlerinin altında harcama kabiliyeti kazandırıp tasarruf politikalarını yönetmekti. Yine meclisin diğer bir görevi de hazinenin gelir ve gider dengesini göz önünde bulundurup bunu bir düzene koymaktı.³⁷⁶ Meclis-i Hazain'in fesh edilmesiyle Mehmed Kabûlî Paşa, eski memuriyeti olan Meclis-i Vâlâ âzâlığına geri döndü.³⁷⁷

3.15. Mehmed Kabûlî Paşa'nın I. Ticaret Nazırlığı ve Kırım'a Gidişi

Daha önce Kırım Savaşı sırasında İstikraz Komisyonu üyeliği yapmış olan Mehmed Kabûlî Paşa, Halil İbrahim Paşa'nın³⁷⁸ yerine Haziran 1867'de Ticaret Nazırlığına 10 bin kuruş maaşla vekâleten atanmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa 9 ay vekâletle Ticaret Nazırlığı görevini sürdürmüştür.³⁷⁹ Öte yandan Mehmed Kabûlî Paşa'nın Ticaret Nazırlığı görevi İstanbul'da değil çoğunlukla yurt dışı görevleri olan Kırım ve Girit'te geçmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, yine Fuat Paşa'nın Hariciye Nazırlığı sırasında Ağustos 1877'de Rus Çarı II. Aleksandr'ın Kırım'a gelmesi sırasında Rus Çarını karşılamak için memur tayin edilmiştir.

Rus Çarlarının yaz aylarında Petersburg'dan tatil için Kırım'a ve Türk sınırına yakın bir yere geldiklerinde Osmanlı tarafından bir heyet gönderilirdi. Bu durum Babiâli'de gelenekleşmiş bir protokol uygulamasaydı. Çar'ın Kırım, Hocabey gibi geldiği tatil beldelerine Babiâli tarafından bir çeşit siyaset ve nezaket kaidesi olarak

³⁷⁶ Ali Akyıldız, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2011, s. 405; Kış, *a.g.e.*, s.19-25.

³⁷⁷ BOA, A.MKT. MHM, no: 762/26, 9 RA 1283/22 Temmuz 1866.

³⁷⁸ Halil İbrahim Paşa, 1859-1860 Tophane Meclisi Reisi olmuş, 3 Şubat 1860'da da vezirlik verilerek Tophane Müşirliğine getirilmiştir. Mayıs 1860'da Serasker Kaymakamlığı ilave görev olarak verilmiş ve Mühimmat-ı Harbiye Nazırlığına getirilmiştir. Ağustos 1863'de de Tophane Müşirliği dışındaki görevlerinden azledilmiştir. Haziran 1865'de Tophane İmalat Nezâreti'ne ilave olarak Kaptan-ı Deryalık verilmiş ise de Mayıs 1866'da Kaptan-ı Deryalık görevinden alınmıştır. Mayıs 1866'da Tophane İmalat Nezâreti'nden istifa eden Halil Paşa, Haziran 1866'da Nafia Nazırı ve aynı hafta içerisinde de Ticaret Nazırı olmuştur. Mayıs 1867'de İmalat-ı Harbiye Nazırı ünvanı ile Tophaneye tayin edilen paşa, 4 Ekim 1871'de de Trabzon Valiliğine atanmıştır. Temmuz 1872'de Mekatib-i Sanayi Nazırı olmuş, 9 Kasım 1872'de üçüncü kez Tophane Müşirliğine getirilmiştir. 24 Mayıs 1873 tarihinde sürekli olarak tamire ihtiyacı olan evinin duvarlarını yaptırırken, üzerine çöken duvarın altında kalan paşa kurtarılamayarak vefat etmiştir. Kılıç Ali Paşa Camisinin bahçesine defnedilen paşa, Tophanenin ilerlemesine çalışmış, Mekteb-i Feyziye ve vakıflarını oluşturmuştur. (Tekdemir, *a.g.e.*, s. 290).

³⁷⁹ Tekdemir, *a.g.e.*, s.292.

“hoş amedi” heyetinin gönderilmesine neden olurdu. Osmanlı Devleti, hem bu amaç doğrultusunda hem de “Name-i Hümayûn”un takdimi için Mehmed Kabûlî Paşa'yı başkan yaptığı bir heyeti 14 Ağustos 1867'de 75 bin kuruş harcırahla Kırım'a göndermiştir.³⁸⁰ Mehmed Kabûlî Paşa, Kırım'a Rusya'nın İstanbul Elçisi İgnatief ile birlikte gitmiştir.³⁸¹

Çar II. Aleksandr'ın, Türk Heyetini kabulü sırasında Mehmed Kabûlî Paşa ile çok samimi ve uzun bir sohbette bulunması, paşanın diplomatik gücünü takdir anlamında yorumlanmıştır.³⁸²

3.16. Mehmed Kabûlî Paşa'nın İkinci Girit Görevi

İngiltere 1864'te Ege Denizindeki Yedi Ada'yı, Yunanistan'a verdi. Bu olay üzerine Rumlar, tüm meskûn toprakların birleştirilmesi yönünde harekete geçtiler. Rum memur ve din adamlarının yaptığı faaliyetler, 1866'da geniş çaplı bir isyan hareketi doğurdu. İsyân hareketi yabancı devletlerin de desteği ile olaylar iyice içinden çıkılmaz bir hal aldı. 1866 Girit İsyânının en belirgin özelliği, Avrupa devletlerinin Girit İsyânı'na fiili olarak müdahale etmesidir.³⁸³

Girit'te Türkler ve Rumlar arasında Islahat Fermanı'nın ilanından beri devam eden karışıklık ve çatışmaların ortadan kaldırılması için Ekim 1867'de Sadrazam Ali Paşa görevlendirildi. Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa'nın daha önce Girit'te bulunması nedeniyle bu sefer de Sadrazam Ali Paşa'nın maiyetinde Girit olaylarının çözümü için Girit'e gönderilmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa'nın bu memuriyete atanma gerekçesi; Ada'yı bilmesi, adada daha önce meydana gelen olayların çözümünden etkin rol oynamasıdır. *The Illustrated Times* gazetesi, 14 Aralık 1867 tarihli bir haberinde Mehmed Kabûlî Paşa'nın zor görevlerin üstesinden geldiğini, bu sefer de Girit'e vali tayin edildiğini yazmaktadır.³⁸⁴ Ancak, Mehmed Kabûlî Paşa, vali olarak değil, beraber uzun yıllar çalıştığı mesai arkadaşı olan Sadrazam Ali Paşa'nın heyetinde bulunmuştur.

³⁸⁰ BOA, İ.DH., no: 564/39322, 13 R 1284/14 Ağustos 1867; Toros, a.g.m., s. 266.

³⁸¹ L'Univers, 18 Ağustos 1867.

³⁸² Toros, a.g.m., s. 266.

³⁸³ Adıyeke, *Girit Bunalımı*, s. 21-22.

³⁸⁴ *The Illustrated Times*, 14 Aralık 1867.

1866 Girit Olaylarının adada büyük bir katliam yaşanacağı söylentisi Rumların bir kısmının iç bölgelerden sahile ve sonra da Avrupa devletlerinin gemileriyle Yunanistan'a kaçmalarına sebep olmuştur. Bu da Avrupa kamuoyunun ve ülkelerinin tepkisini çekmiş, böylelikle Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi, uluslararası bir sorun niteliği kazanmıştır.³⁸⁵

Girit'e planlanan yolculuk Girit yönetiminin yeniden organize edilmesi için yapılmıştır.³⁸⁶ Sadrazam Ali Paşa'nın başını çektiği heyet İstanbul'dan Sultaniye Vapuru ile 2 Ekim 1867'de yola çıkmıştır. Çarşamba günü başlayan yolculuk 4 Ekim Cuma günü Hanya Limanı'nda son bulmuştur. Sadrazam Ali Paşa'nın başını çektiği heyette; Aleksandr Karatodori Efendi, Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa, Ferik Rauf Paşa, Kostaki Adosidis Efendi, Doktor Sava Efendi³⁸⁷, Mahmud Celalettin Paşa, Fransız Charles Mismar³⁸⁸, Amasyalı Mecit Efendi, Selahattin Bey ile birkaç yaver yer almıştır. Bu heyet³⁸⁹ Girit'te toplam beş ay kalmıştır.³⁹⁰

Öte yandan Sadrazam Ali Paşa, gelecek vaadeden bu bürokratlar vasıtasıyla adadaki ortamı yumuşatıp Rum İsyanını teskin ederek, daha sağlıklı bir diyalog ve anlaşma ortamı oluşturmayı hedeflemiştir. Sadrazam Ali Paşa, heyet içinde yer alan bürokratlara da çeşitli görevler vermiştir. Mehmed Kabûlî Paşa'yı, Kandiye ve Resmo taraflarına teftiş için göndermiştir. Bu yerlerin geçici yönetimini de Mehmed Kabûlî Paşa'ya vermiştir. Sadrazam Ali Paşa, yaklaşık olarak beş ay kaldığı Girit'te ekibiyle birlikte yoğun bir tempoda çalışmıştır. Hem askeri kuvvetiyle hem de reformlarla sükûneti belirli bir oranda sağlayıp 24 Şubat 1868'de İstanbul'a geri dönmüştür.³⁹¹

³⁸⁵ Rüştü Çelik, *Kandiye Olayları: Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu*, KitapYay., İstanbul 2012, s. 17.

³⁸⁶ *Le Mémorial Diplomatique*, 17 Ekim 1867, s. 1138.

³⁸⁷ Sava Paşa bir doktordu. Koleranın 1865 senesinde İstanbul'a yayılarak tahrip ettiği zaman Fuat Paşa tarafından ortaya çıkarıldı. Bundan sonra meslek değiştirerek bazı mühim vazifelerde bulunduktan sonra Vali ve Hariciye Nazırı oldu. (Mismar, *a.g.e.*, s. 30).

³⁸⁸ Charles Mismar, *La Turqui* adlı gazetenin yazarı idi. (*Le Mémorial Diplomatique*, 17 Ekim 1867, s. 1138).

³⁸⁹ Bu heyette isimleri belli olmamakla birlikte üç adet Rum memur da yer almıştır. (*Le Mémorial Diplomatique*, 17 Ekim 1867, s. 1138)

³⁹⁰ Mismar, *a.g.e.*, s.19-20 ; Mehmet Ali Beyhan, "Girit'e Dair Önemli Bir Kaynak: Mahmud Celalettin Paşa'nın Girit İhtilali Tarihi", *Sosyoloji Dergisi*, 2011. s. 133-155; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, c. VI, TTK Yay., Ankara, 2011, s. 3150.

³⁹¹ Mahmut Akpınar, *Bir Tanzimat Bürokrati ve Diplomatı Olarak Aleksandr Karatodori Paşa*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010. s.73-76; Yılmaz Öztuna, *Tanzimat Paşaları Ali ve Fuâd Paşalar*, Ötüken Yay., İstanbul 2006, s. 70 ; Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*, c. III, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK Yay, Ankara 1987, s. 28.

İsyancıların bazı dilekleri kabul edilerek karışıklıklar kısmen önlenmiştir.³⁹² Girit'in yeni statüsüne dair ferman Sadrazam Ali Paşa tarafından okunmuştur. Bu fermanla; Girit Valisinin iki yardımcısından birisi de Rum olacaktı. Bunun yanısıra Girit Adası'nın beş mutasarrıfı ve ondokuz kaymakamının yarısı Müslüm yarısı da gayrimüslim devlet memurlarından oluşacaktı. 1868'den itibaren Girit Adası'nın iki senelik aşar vergisi alınmayacaktı. Üç Müslüman ve üç Hristiyandan oluşan bir meclis oluşacaktı. Resmi işlerde Türkçenin yanında Rumca da kullanılabilecekti.³⁹³ Osmanlı yönetimi, Girit yönetiminin zamanın gereklerine uydurulması gerektiğini anlamıştır.³⁹⁴

3.17. Mehmed Kabûlî Paşa'nın II. Ticaret Nazırlığı Görevi (1868-1871)

Osmanlı Devlet teşkilatında Ticaret Nezâreti ile ilgili ilk gelişme 1838 yılında Hariciye Nezâretine bağlı olan Ziraat ve Sanayi Meclisi kurulmaya başlamıştır. Bu meclisin adı daha sonra Meclisi-i Umur-ı Nafia olarak değiştirilmiş ardından tarım, ticaret ve sanayinin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapmak üzere müstakil bir Ticaret Nezâreti kurulmuştur.³⁹⁵ Ayrıca ticaret nazırlarının yabancı devletlerle yapılan ticaret anlaşmaları için kurulan komisyonlarda da yer aldığı görülmektedir. Ticaret nazırının, kurulan meclislere başkan olarak atandığı da görülmüştür.³⁹⁶

Ticaret Nezâreti; ticaret, sanayi, ziraat ve bayındır olarak ayrılmıştır. Her ne kadar Ticaret Nezâreti tanımını kullansak da Nafia ve Ziraat işleri de burada yürütülürdü. Karantina Teşkilatı'nın Ticaret Nezâreti'nin bünyesine geçmesiyle ülkede baş gösteren hastalıklarla da Ticaret Nezâreti mücadele etmiştir.

Ticaret Nezâreti makamını 1839-1868 yılları arasında Mehmed Kabûlî Paşa'nın atanmasına kadar 17 nazır işgal etmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, 7 Mart 1868'de Ticaret Nazırlığına asaleten atanmış ve kendisine 30 bin kuruş maaş bağlanmıştır. Aynı dönemde daha önce Girit'te beraber çalıştığı Aleksandr Karatodori Efendi de müsteşar olarak tayin edilmiştir. 11 Temmuz 1868'de Nafia Nazırı Davut

³⁹² Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 78.

³⁹³ Yılmaz Öztuna, *Ali Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s.58; Mehmed Salahi, *Girit Meselesi*, *Girit Meselesi (1866-1889)*, (Haz. Münir Aktepe), İ.Ü, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, s. 12-13.

³⁹⁴ *Le Mémorial Diplomatique*, 17 Ekim 1867, s.1138.

³⁹⁵ Tefik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 45.

³⁹⁶ Tekdemir, *a.g.e.*, s.58-60.

Garabet Paşa'nın³⁹⁷ 1,5-2 ay süreyle Avrupa'ya gönderilmesi sebebi ile Nafia Nezâreti de vekâletle Mehmed Kabûlî Paşa'ya ilave görev olarak verilmiştir.³⁹⁸ Mehmed Kabûlî Paşa, Rumeli Demiryollarının inşası için oluşturulan komisyonda da yer almıştır.³⁹⁹ Mehmed Kabûlî Paşa'nın da içinde bulunduğu birçok devlet adamı 1868 yılında devletten para yardımı almıştır. Mehmed Kabûlî Paşa'ya da yardım olarak 30 lira verilmiştir.⁴⁰⁰

Bu dönemde 1870 yılında İstanbul'un Kasımpaşa, Galata, Fatih, Beyoğlu⁴⁰¹, Samatya, Edirnekapı, Aksaray, Üsküdar, Balat, Fener gibi semtlerinde çeşitli yangınlar çıkmıştır. Mayıs 1870 yılı başlarından yıl sonuna kadar İstanbul'da toplamda 13 adet yangın çıkmıştır.⁴⁰² Mısır Hidivi, Osmanlı Devleti'nde çıkan yangınlar nedeniyle devlete desteğini göstermek için 40 bin lira maddi yardımda bulundu. Bunun için bir heyet kurulurken; bu heyetin başkanı Sadık Paşa idi. Üyeler ise, Mehmed Kabûlî Paşa, Lord Hobart⁴⁰³, Zarifi Efendi ve Agop Efendi'ydi.⁴⁰⁴

Bu yıllarda var olan “The Old Fevai Iê Osmaniê Steam Navigation” adlı denizcilik şirketi Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz'e ithafen bu şirkete “Aziziye” adı verdi. Bu Şirket; Mehmed Kabûlî Paşa, Yaver Efendi, Postane Müdürü

³⁹⁷ Davut Garabet Paşa, ilk olarak Hariciyeye girdi. Berlin Sefareti ve Viyana Konsolosluklarında çalıştı. 1857 Matbuat Müdürü olduktan sonra Telgraf Nezâreti'nde çalışarak 1861'de Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına vezirlik rütbesi ile atandı. 1861-1871 yılları arasında Nafia Nazırlığı yaptı. (*Nafia Nezâreti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na (1848-2015)*, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Geliştirme Başkanlığı, Özel Ofset, Ankara 2015, s. 195).

³⁹⁸ *BOA, İ.DH.*, no:578/40239, 10 CA 1285/11 Temmuz 1868 ; *Le Mémorial Diplomatique*, 12 Mart 1868.

³⁹⁹ Vahdettin Ergin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yay., İstanbul 1993, s.55-57.

⁴⁰⁰ *Takvim-i Vekayi*, 4 C 1285/22 Eylül 1868.

⁴⁰¹ Maliye Nezâret-i Celilesi başkanlığında Meclis-i Meşveret'te Beyoğlu yangını ile ilgili olarak Mehmed Kabûlî Paşa, Salih Bey ile Bank-ı Osmanî Direktörü Lord Hobart'ın toplanmalarına dair 22 Haziran 1870 tarihli yapılan bir haberdir. (Muhammed Akkuş, *Tanzimat Dönemi Gazetelerinden Basiret Gazetesi (1870)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2014, s. 145); yine 25 Mart 1870 tarihli Basiret gazetesinin haber başlığında Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa'nın hasta olduğundan bahsetmektedir. (Akkuş, a.g.e., s. 52).

⁴⁰² Havane Dırağ, *1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1977, s. 205.

⁴⁰³ Hobart-Hampton, Augustos Charles (1822-1886), Hobart Paşa diye bilinir. İngiltere'nin Leicestershire şehrinde doğdu. 1835'te İngiliz Bahriyesi'ne girdi. 1841 yılında evlendi. 1853'te deniz yüzbaşı, 1863'te kaptan, 1869'da paşa, 1881'de Osmanlı Deniz Komutanı oldu. Kırım Savaşı (1853-1856) yıllarında Baltık Cephesi'nde Ruslara karşı savaştı. Amerikan İç Savaşı'nda (1861-1865), çeşitli eşyalar satarak hem ün hem de para kazandı. Türk Ordusu ile tanışması 1867'deki Girit İsyanı sırasında oldu. Bank-ı Osmani Direktörlüğü yaptı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Karadeniz Donanması komutanıydı. 1886'da İtalya'da vefat etmiştir. (William Steward, *Admirals Of Worlds: A Biographical Dictionary 1500 To The Present*, McFarland & Company, Jefferson, North Carolina, London, s. 167).

⁴⁰⁴ *The Morning Post*, 23 Temmuz 1870.

ve Vasıf Efendi'den oluşan bir konsey tarafından yönetildi. Mr. Bonnal da şirket personelinin başına getirildi.⁴⁰⁵

Sultan Abdülaziz devrinde Osmanlı Donanmasının dünyanın üçüncü büyük donanması olduğu bilinen bir gerçektir. 1871 başında Osmanlı deniz kuvvetlerine dahil edilen bir savaş gemisi ile 20 mitralyoz ve 50 topun İstanbul'a getirilmesi düşünüldü. Bu gemi Trieste'de inşa edilirken, silahlar ise Almanya'dan sipariş edildi. Siparişi veren ise Halil Paşa'ydı. Bir de bir büyük gemi sipariş verildi. Bu gemi 9 bin ton kapasiteli ve 1200 beygir gücünde olup İngiltere'de inşa edilecekti. İnşa edilecek olan gemiyi teslim almak için kurulan geçici komisyonun başkanlığını Mehmed Kabûlî Paşa üstlendi. Bu komisyondaki diğer üyeler, Yaver Efendi, Aristiridi Bey ve Fernandez Efendi adlı kişilerdi.⁴⁰⁶

Kaynaklardan öğrendiğimiz bilgilere göre verilen tüm görevleri hakkıyla yerine getiren Mehmed Kabûlî Paşa kendisini Türkiye'nin ilk istatikçisi olarak görmüştür.⁴⁰⁷ Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa, Avrupa devletlerinin gerek ticari davaları ve gerekse çeşitli maddeler hakkında istatistik usulüne son derece önem vermekteydi. Bunun için çok az külfetle ilim cemiyetleri oluşturduklarını belirtmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, ticaret davaları için hazırlanan cetvelleri yayımlamıştır.⁴⁰⁸ Yine bu dönemde Karantina Teşkilatı, Ticaret Nezâreti bünyesine alınmış, bir de ticaretle alakalı protesto, tebliğ, imza, vekâlet evraklarının tasdiki için yeni oluşturulan "Deavi Kalemi" tarafından yapılmıştır. Yurt dışına gönderilecek evrakların takibini de Hariciye Nezâreti yapmıştır.⁴⁰⁹ Görüldüğü gibi Mehmed Kabûlî Paşa, Ticaret Nezâreti bünyesinde çok önemli reformlar gerçekleştirmiştir.

Karantina Teşkilatı, Ticaret Nezâreti bünyesine alındığını yukarıda belirtmiştik. 21 Mayıs 1869'te Mehmed Kabûlî Paşa tarafından genel sağlık idaresine gönderilen yazı, ülke genelinde mezarlıkların kurulması ve mevcut mezarlıkların işleyişi hakkındadır.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ *The Morning Post*, 8 Ekim 1870.

⁴⁰⁶ *The Morning Advertiser*, 17 Şubat 1871.

⁴⁰⁷ *London Evening Standart*, 2 Ekim 1871.

⁴⁰⁸ Tekdemir, *a.g.e.*, s. 236.

⁴⁰⁹ *BOA, HR. İD.*, no: 1584/2, 9 Mart 1868; *BOA, A. MKT, MHM.*, no: 413/5, 23 RA 1285, 11 Temmuz 1868; *BOA, A. MKT, MHM.*, no: 416/101, 21 R 1285, 14 Ağustos 1868.

⁴¹⁰ İmparatorluk emriyle, İstanbul için resmi olarak yayımlanan ve ölümlerin toprağa verilmesi ile bahsi geçen düzenlemeye karşı gelenlerin bir aydan bir yıla kadar hapsi ve bir liradan on liraya kadar para

1864 yılında oluşturulan Ticaret Nezâreti bünyesinde Islah-ı Sanayi Komisyonu kuruldu. Komisyon Başkanlığına Rıza Efendi getirildi. Komisyona tüccar ve sanayicilerden oluşan komisyonun kuruluş amaçlarından birisi de, ensaf mensupları arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamaktı. Komisyon Mehmed Kabûlî Paşa'nın nazırlığı döneminde 13 Kasım 1868 yılında çalışmalarına yeniden başladı. Komisyon 8 Ağustos 1874'te lağvedilmiş yerine ise Ticaret ve Ziraat Meclisi kurulmuştur.⁴¹¹

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Ticaret Nazırlığı sırasında ilgilendiği bir başka konu ise *Takvim-i Ticaret* gazetesinin yayın hayatına devam edilmesine yönelik girişimde bulunmasıdır. *Takvim-i Ticaret* gazetesi, 20 Eylül 1865'te Berlin Sefiri Aristarki, Mösyö Kalyari, Garaçino ve Aleksandr Karatodori, Hariciye Nezâreti'ne bir dilekçe yazıp, *Takvim-i Ticaret* isminde bir gazete çıkarmak istediklerini bildirerek izin istemişlerdi. Bu dilekçede İstanbul ve sanayi, ticaret ve seyr-i sefain ile ilgili özel bir gazetenin olmadığını beyan etmişlerdir.⁴¹²

Takvim-i Ticaret 3 Şubat 1866'da haftada bir kere olmak üzere cumartesi günleri Galata'da Kigork Bey'in hanında çıkarılmaya başlanmıştır. *Takvim-i Ticaret*'te ziraat ile ilgili yazılara yer verilmiştir. Örneğin, pamuk ve zeytin üretiminin artırılması ve bu ürünlerin değerlendirilmesi ile ilgili yazılar yayınlanmıştır. Ziraat ürünlerin ve yolcuların taşınması için yapılacak olan demiryolları ve karayolları hakkında bilgi verilmiştir. Şirketlerle yapılan anlaşmalar ile anlaşmalarda verilen imtiyazlarda yapılan değişiklikler hakkında açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca kişi veya devlete ait olan ya da devlete kalmış olan şahıs mallarının satımı ve kiralanması için

---

cezasıyla cezalandırılmasına ilişkin düzenleme hükümlerini vilâyetlerde genelleştirmeliyiz. Bununla birlikte, bu düzenleme vilâyetlerde ancak düzenlemede bahsedilen şekilde mezarlıklar kurulduğunda uygulanacaktır. Ama bazı yerlerde bulunan mezarlıklar yönetmeliğin emrettiği uygunluğa çok uzaktırlar. Mezarlıkların düzenlenmesi için gerekli emirleri iletmesi rica edilmiştir. Bu şu anlama gelir, yeni mezarlıkların kurulacağı noktalar sağlık ofisleri doktorlarının eğer onlar olmazsa sivil doktorların onayları ile seçilecektir. Bu şekilde gelen bir emrin etkisiz olacağını düşündüğümüz için, bütün bunlar ortaya çıktıktan sonra, kamu sağlığı yönetimi, bize her sağlık ofisine bahsi geçen yönetmeliğin iki kopyasının gönderilmesi gerektiğini ve otoritenin öngörüsü üzerine bizim mezarlık yapmaya elverişli yerleri seçmek ve bunun dışında yönetmeliğin gereklerinin uygulanmasını sağlamak zorunda olduğumuzu bildirdi. (Aristarchi Bey, *Législation Ottomane*, Bureau du Journal Thraky, İstanbul 1874, s. 159).

⁴¹¹ Rifat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1988, s. 95-101.

⁴¹² Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını: Takvim-i Ticaret", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Kasım 1989, s. 60.

ilanlar verilmiştir. *Takvim-i Ticaret*'in bir sene kadar yayınlandığı, sonra da bazı sebeplerden dolayı kesintiye uğradığı, gazetelerin çıkan nüshalarından ve 21 Ocak 1870'de Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa'nın Nafia Nezâreti'ne yazmış olduğu tezkireden anlaşılmaktadır. Mehmed Kabûlî Paşa'nın tezkiresinin yanında gazete hakkında bir de rapor gönderilmiştir.⁴¹³

Mehmed Kabûlî Paşa, Ticaret Nazırlığı yaptığı dönemde mahkemelerde uygulanacak kanunların hazırlanması sürecinde Bakanlar Kurulunda, "Mecelle" görüşmelerine de katılmıştır. Fakat bu görüşmelerde iki farklı taraf görüş ortaya çıkmış, iki taraf arasında hararetli bir tartışma yaşanmıştı. Fuat Paşa, Ahmet Cevdet Paşa ve Şirvanizâde Rüştü Paşa'nın olduğu grup mahkemelerde uygulanacak kanunların fikhin esaslarına göre olmasını savunmuşlardı. Mehmed Kabûlî Paşa'nın başını çektiği öteki grup ise Fransa Kanunlarının (Code Civil) tercüme edilip mahkemelerde uygulanması gerektiğini savunmuştu. Sonuçta Fuat Paşa, Ahmet Cevdet Paşa ile Şirvanizâde Rüştü Paşa'nın savundukları kanunların uygulanması görüşü kabul edilerek ilk medeni kanun hazırlanmaya başlandı.⁴¹⁴

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Ticaret Nazırlığı sırasında ilgilendiği bir başka gelişme ise İstanbul'da tramvayla toplu taşıma konusunda atılan adımlardır. Tramvayla ilk yolcu taşımacılığı dünyada ilk kez 1832'de Amerika'nın New York ile Haarlem şehri arasında gerçekleşmiştir.⁴¹⁵ XIX. yüzyıl ortalarında İstanbul'da ulaşım, öküz veya atların çektiği koçular, kupalar ve faytonlarla yapılmaktaydı.⁴¹⁶ Tramvayla toplu taşıma yapılması konusunda ilk teşebbüs Meclis-i Maabir âzası Rüstem Bey'den gelmiştir.⁴¹⁷

İstanbul'da Tramvay ulaşımı ile ilgili ilk çalışmalar 1869'da başlamıştır. Şehir içi toplu kara ulaşım tesisi ile ilgili olarak gerçekleştirilecek olan mukavele 1869 yılında Mehmed Kabûlî Paşa tarafından imzalanmıştır. Böylece İstanbul sokaklarında

---

⁴¹³ Tekdemir, *a.g.e.*, s. 190-198.

⁴¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, s.218-219; Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts*, Palgrave Macmillan, New York 2011, s. 30.

⁴¹⁵ Vahdettin Ergin, "İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramwayları", *Osmanlı'da Ulaşım*, (Ed. Vahdettin Ergin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Osman Doğan, Çamlıca Yay., s. 343.

⁴¹⁶ R.Sertaç Kayserilioğlu, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, c. I, İ.E.T.T Yay., Mayıs 1998, s. 19.

⁴¹⁷ Ergin, *a.g.m.*, s. 344.

taşımacılık için demiryolu üzerinde atlar tarafından çekilen araba işletilme imtiyazı kırk yıl süre ile Krepano Efendi'nin kuracağı Dersaadet Tramvay Şirketi'ne verilmiştir. Bu şirket ilk olarak nüfusun en yoğun olduğu bölgelere hat döşemeye karar vermiştir. Yapılan araştırmalar sonucu dört hattın açılması uygun görülmüştür. 1870 yılı başlarından itibaren dört güzergâhta ray döşeme süreci başlamıştır.⁴¹⁸

Mehmed Kabûlî Paşa, Fuat Paşa'nın 1869'daki ölümünden 2 sene sonra 2 Eylül 1871'de Ticaret Nazırlığı'ndan azledilerek nazırlık görevi Ethem Paşa'ya verilmiştir.⁴¹⁹ Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana Büyükelçiliği'ne atanana kadar 24 Nisan 1873'te 10 bin kuruş mazuliyet⁴²⁰ maaşı almıştır.⁴²¹

---

⁴¹⁸ Kayserilioğlu, *a.g.e.*, s.40-63; Zikrullah Kırmızı-Fehime Tunalı Çalışkan, *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, Cinius Yay., İstanbul 2012, s.112 ; Melek Çolak, “XX Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Trafik ve Tranway”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. XXII, 2003, s. 177-179 ; Ergin, *a.g.m.*, s. 344-345.

⁴¹⁹ 1871'de görevinden azledilen bir diğer isim de Fuat Paşa ailesinden Hariciye Teşrifatçısı Mehmet Kamil Bey idi. (Tekdemir, *a.g.e.*, s. 292; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III, s. 861).

⁴²⁰ Tanzîmat'tan sonra, işten çıkarılan veya memuriyeti lağvedildiği için açıkta kalan memurlara açıkta kaldıkları sürece devlet tarafından ödenen maaştır. Memurun maaşına göre dörde biri, üçte biri veya yarısı verilirdi. (Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 424).

⁴²¹ BOA, A.MKT. MHM, no: 452/92, 25 S 1290/24 Nisan 1873.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEHMED KABÛLÎ PAŞA’NIN VİYANA VE PETERSBURG BÜYÜKELÇİLİKLERİ VE BÜROKRASİDE SON DÖNEMLERİ

Sultan Abdülaziz’in devrini, yeni tahta çıktığı günden itibaren başlayan ölümüne kadar da devam eden saltanatını iki döneme ayırabiliriz. İlk dönemi kapsayan 1861-1871 yılları devletin iç ve dış siyaseti Ali ve Fuat Paşalar tarafından idare edilmiştir. Bu iki devlet adamı kötü gidişatı durdurmak için gayret sarf etmişlerdir. Bunda da başarılı olmuşlardır. Fakat 1869’da Fuat Paşa’nın ardından iki sene sonra 1871’de Ali Paşa’nın da vefatıyla devletin üst kademesinde boşluk meydana gelmiştir.⁴²² Bu boşluk Türk siyasi hayatında “kaht-ı rical” olarak anılmaktadır.

İki başarılı devlet adamını kaybeden Osmanlı Devleti’ni bu tarihten sonra sıkıntılı günler beklemekteydi. Kırım Savaşı ile başlayan dış borçlanma hadisesi sonucunda Osmanlı Devleti borcunu ödeyemez konuma düştü. Ardından yayınlanan Ramazan Kararnamesi ile Osmanlı Devleti mali olarak iflasını açıkladı. Rusya’nın Osmanlı toprakları üzerinde öteden beri var olan emelleri neticesinde önce Bosna Hersek’te bir isyan hareketi başlamış ve isyan diğer Balkan devletlerine de sirayet etmiştir.

Öte yandan devlet, isyan hareketleri ile uğraşırken Sultan Abdülaziz vefat etmiş; yerine önce V. Murat geçmişti.⁴²³ Ancak V. Murat’ın akıl sağlığı yerinde olmadığı için bu dönemde taht II. Abdülhamit’e kalmıştır. Bu devirde hem Rusların Balkanlar devletlerini desteklemesi hem de Avrupalı devletlerin Balkanlarda meydana gelen karışıklıkları fırsat bilerek Osmanlı Devleti’ni baskı altına aldıkları bir dönemde Balkanlarda zuhur eden bu isyan hareketletlerini yakından takip etmesi gerektiğinden, çözüm sunan, Osmanlı Büyükelçilerine büyük işler düşmüştür. Bunların başında bu

---

⁴²² Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. XII, Zuhuri Danişman Yay., İstanbul 1966, s.183-184.

⁴²³ Rus Telgraf Ajansı, 8 Haziran’da V. Murat’ın iktidara gelişine dair bildirim mektuplarının ve Mehmed Kabûlî Paşa’yı Petersburg’da akredite eden mektubun İstanbul’dan çıktığını haber almıştır. (*Le Rappel*, 11 Haziran 1876).

sıkıntılı süreçte Viyana ve Petersburg'ta Büyükelçilik görevini sürdüren Mehmed Kabûlî Paşa gelmektedir.

Mehmed Kabûlî Paşa'nın bir sene kadar sürdüğü Viyana Elçiliği de Viyana Sergisi, Doğu Sorunu ve malî meselelerin gölgesinde geçmiştir. Viyana Büyükelçiliği görevinden sonra Ticaret Nazırı olmuştur. Nazırlığı döneminde Osmanlı Devleti "Ramazan Kararnamesi" ile iflasını açıklamıştı. Osmanlı-Rus Savaşı öncesi gibi kritik dönemde yaptığı Petersburg Elçiliği ise Balkanlarda meydana gelen Sırp ve Karadağ isyanlarının sıkıntılı süreci altında geçmiştir. Her iki büyükelçilik görevi esnasında Mehmed Kabûlî Paşa, birçok devlet adamı ve başkanı ile yüz yüz görüşme fırsatı yakalamıştır.

4.1. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana Büyükelçiliği (1873-1874)

Mehmed Kabûlî Paşa, 2 Eylül 1871'de Ticaret Nazırlığından azledildikten sonra 2 seneye yakın boşa kalmıştır. Öte yandan Atina Orta Elçiliğinden sonra uzun bir süre elçilik yapmayan Mehmed Kabûlî Paşa, 2 Mayıs 1873'te Arifi Paşa'nın yerine Viyana'ya Büyükelçi tayin edilmiştir.⁴²⁴ Mayıs ayı içinde yola çıkmış olan Mehmed Kabûlî Paşa, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'e sunulmak üzere elmas götürmüştür. Bu yolculukta Mehmed Kabûlî Paşa'ya Şah Brindisi eşlik etmiştir.⁴²⁵ Mehmed Kabûlî Paşa'ya Viyana'ya gidişi için 500 lira tahsis edilmiştir.⁴²⁶ Mehmed Kabûlî Paşa, Temmuzun ortalarında Viyana'ya ulaşmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana Büyükelçiliği zamanında Avusturya-Macaristan Kralı Franz Joseph idi.

Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana'da bir sene kadar görev yapmıştır. Osmanlı Devleti, tarafından Avusturya İmparatorluğu'na farklı vesilelerle 1535'ten itibaren birçok defa sefir gönderilmişti. Viyana Sefâreti, daimî elçilik olarak ise 1794'te açılmıştı. Bazı inkıtalardan sonra Osmanlı diplomasisinde sefâretlerin 1835 yılında yeniden ihdasıyla birlikte Ahmet Fethi Paşa "sefâret-i mahsusa" ünvanıyla 18 Haziran

⁴²⁴ BOA, İ.DH., no:666/46376, 4 RA 1290/2 Mayıs 1873; BOA, A.MKT. MHM, no: 453/86, 8 RA 1290/6 Mayıs 1873 ; BOA, İ.HR., no: 334/21505, 11 RA 1290/9 Mayıs 1873; Azmi Süslü, " Un Aperçu Sur Les Ambassadeurs Ottoman Et Leurs Sefâretname", DTCF, S. 25,1983, s.239 ; Salname-i Devlet-i Hariciyye, a.g.e., II, , s. 71; L' Univers, 7 Mayıs 1873.

⁴²⁵ Sheffield Daily Telegraph, 7 Mayıs 1873; The Morning Post, 26 Ağustos 1873.

⁴²⁶ BOA, İ.HR., no: 259/15493, 10 RA 1290/8 Mayıs 1873; Devlet Salnamesi, 1291/1874, s. 171.

1835'te Viyana'ya gönderildi ve yaklaşık bir yıl sonra "sefir-i kebir" payesini aldı.⁴²⁷ Mehmed Kabûlî Paşa, 1835'ten sonra Viyana'ya gönderilmiş olan 12. Osmanlı büyükelçisidir.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin maiyetinde Viyana Sefareti'nde⁴²⁸ Birinci Sırkâtibi Falkon Efendi, İkinci Sırkâtibi Dominyan Efendi⁴²⁹, İkinci Sırkâtibi Fehim Efendi⁴³⁰ adlı kişiler çalışmaktaydı. Ayrıca büyükelçilikte doktor olarak Lobisch adlı biri çalışmaktaydı.⁴³¹

Avusturya'da bulunan Şehbenderlikler şunlardı:

Avusturya'nın Peşte Şehri Başşehbenderi Sermed Efendi, Ragusa ve Dalmaçya Başşehbenderi Antuan Perisiç, Dalmaçya'ya bağlı Ositore Şehbenderi Vekili Covanni Vidiliç idi. Dalmaçya'ya bağlı Syalaterode'de Şehbender Vekili Antonyo Lacic, Zare'de Şehbender Vekili Doktor Şövalye Françesko Stremiç, Viyana'da Teba-i Devleti Aliyeden Şehbender Vekili Merefli Efendi, Viyana'da Şehbender Falkon Efendi, Zemun Şehrinde Şehbender Vekili Koçyo görev almışlardır.⁴³²

Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana Büyükelçiliği sırasında mesaisini çeşitli konulara harcamıştır.⁴³³ Bunlardan birincisi, 1873 Viyana Sergisi ile Osmanlı borçlanmaları hakkındaki müzakerelerdir. Öte yandan Kırım Savaşı'ndan 1870'lere kadar Balkanlarda ufak tefek şeyler hariç pek olay yaşanmamıştı. Rusya'nın da etkisiyle Balkanlarda Slavlar gizli faaliyetlere girişmişlerdi. Mehmed Kabûlî Paşa'nın ilgilendiği bir başka konu da Avusturya gazetelerinde Osmanlı hakkında çıkan

⁴²⁷ Şafak, *a.g.e.*, s. 68.

⁴²⁸ İran Şah'ı tarafından Viyana Sefareti memurlarına verilen nişanlar. (*BOA, İ.HR.*, no: 260/15578, 28 B 1290/21 Eylül 1873).

⁴²⁹ Dominyan Efendi, 29 Mayıs 1873'te Viyana Sefâretine ikinci sırkâtibi olarak tayin edildi. Bkz. *BOA, İ.HR.*, no: 259/15509, 1 R 1290/29 Mayıs 1873; Dominyan Efendi'den önce İkinci Sırkâtibi olarak Ahmet Tevfik Efendi kâtip olarak görev yapmıştır. Hem Arifi Bey hem de Mehmed Kabûlî Paşa zamanında Viyana Sefareti'nde görev almıştır. (Necati Çavdar, *Üç Devrin Mazisi Son Osmanlı Sadrazamı: Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yay., Ankara 2016, s. 74-75).

⁴³⁰ Paris Sefareti'nde ikinci sırkâtibi olan Fehim Efendi ve Viyana Sefareti'nde ikinci sırkâtibi olan Namık Bey yer değiştirmişlerdir. (*BOA, İ.HR.*, no:264/15800, 29 C 1290/24 Ağustos 1873).

⁴³¹ Ceren Göğüş, *19. Yy. Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1873 Viyana Dünya Sergisine Katılımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 135.

⁴³² Mamak, *a.g.e.*, 135.

⁴³³ Bu konulardan biri de Viyana'da ortaya çıkan kolera hastalığıdır. Birçok kişi bu hastalığa yakalanmıştır. (*Takvim-i Vekayi*, 27 C 1290/22 Ağustos 1873).

haberlerin takibi ve bu haberlerin tercümelemleri yapılarak Babîâlî'ye sunulmasıydı. Bu sırada Hariciye Nazırı Mehmet Raşit Paşa'ydı.

Viyana Sergisi devam ederken 1873 yılında Avusturya gazetelerinde Osmanlı Devleti hakkında çıkan haberlerin özünü şu meseleler oluşturmaktaydı: Hükümet değişiklikleri, askeri durum, ekonomik problemler, demiryolları, Osmanlı-Rus ilişkileri ve Doğu Sorunu (Balkanlar) idi. Avusturya gazetelerinde sık sık bakanlık ve vezir değişiklikleri haberleri verilmeye başlanmıştı. 23 Haziran 1873 tarihli *Morgen-Post* gazetesi, "Hasta Adamdan" adlı makalesinde 1820'lerden itibaren Osmanlı Devleti'nin boğazları üzerindeki egemenliğinin tüm Avrupaca kabul edildiğini ancak son dönemlerde bu fikrin değişmeye başladığını yazmıştır. Aynı zamanda ekonominin kötü yönetildiğini ve ülke ekonomisinin kötü olduğunu yazmıştır. Başka Avusturya gazeteleri de Sultan Abdülaziz'in Avrupa gezisinin sonuçlarının Avrupaca beklendiğinin, Avrupalıların Osmanlı Devleti üzerindeki amaçlarından söz etmekteydiler.⁴³⁴

Bilindiği üzere Slavlar 1870'den itibaren Rusya'nın etkisiyle bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdi. Bu dönemde bu hareketler yoğunluk kazanmış, buna mukabil Avusturya'da 1873-1874 yıllarında Slavların bağımsızlık hareketlerine ve gizli faaliyetlerini içeren birçok yayın yapılmıştı. Avusturya Kralı Fransz Joseph'in 1874 başlarındaki Petersburg ziyareti de basını çokça meşgul etmişti.⁴³⁵ Bu gazetelerin başında *Fremdenblatt*, *Neui Frei Presee* ve *Pester Lloyd* gibi gazeteler gelmekteydi. Slavların hareketlerine yönelik Çetine'de *Glose Tzernogaritze* adlı gazete Slavcılık propagandası yapmasının yanında Slavları Osmanlı aleyhine kışkırtmaktaydı.⁴³⁶ Yine 19 Temmuz 1873'te Mehmed Kabûlî Paşa'nın Babîâlî'ye göndermiş olduğu *La Correspondance Generale Autrichienne* adlı gazetenin haber başlıklarında Avusturya ve Balkanlarda yaşayan Slavların gizli faaliyetlerini içeren bilgiler mevcuttu.⁴³⁷

---

⁴³⁴ Göğüş, *a.g.e.*, s. 31-33.

⁴³⁵ *Takvim-i Vekayi*, 16 C 1290/11 Ağustos 1873.

⁴³⁶ Avusturya'ya sokulması yasaklanan *Tzernogaritze* gazetesi yerine Çetine'de *Glose Tzernogaritze* adlı, Slavcılık ve kışkırtmacılık yapan bir gazete neşredildiği ve bunun Raguza Konsolosluğu tarafından gönderilen ilk nüshasının ilgili raporuyla beraber Hariciye Nezâreti'ne gönderilmiştir. (*BOA, HR. SYS.*, no: 182/47, 29 Mayıs 1873).

⁴³⁷ Mehmed Kabûlî Paşa, bölgedeki bir Avusturyalı generalden gelen ve Slav bölgeleri hakkında, gerek Türkiye gerekse Avusturya-Macaristan için faydalı olacak bir yazı göndermiştir. (*BOA, HR. SYS.*, 182/49, 19 Temmuz 1873).

1838 Ticaret Antlaşması sonrası hızla gelişen Osmanlı-İngiliz ilişkileri, Osmanlı ekonomisinin dış dünyaya açılmasına ve batıya kıyasla kendi ekonomisini gözden geçirmesine vesile oldu. Tanzimat'la beraber yüzünü Batı'ya biraz daha çeviren Osmanlı Devleti, Avrupa'daki sergilere de kayıtsız kalmamıştır.⁴³⁸

1873 Viyana Sergisi'ni Avrupa'dan birçok devlet adamı ve eşleri ziyaret etmeye başlamıştı.⁴³⁹ Zira Viyana Sergisi, Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana'ya ulaşmadan başlamıştı. Bunun üzerine Babîâlî, Mehmed Kabûlî Paşa'nın biran önce Viyana'ya ulaşmasını istemiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, hem sergi esnasında hem de büyükelçiliği sırasında Viyana'da birçok devlet adamı ve eşleri ile görüşme fırsatı yakalamıştır.

Osmanlı Devleti'nin katıldığı uluslararası fuarlardan biri de 1873 yılında Viyana Sergisi'ydi. Viyana Sergisi 1 Mayıs 1873'te başlamasına rağmen Osmanlı Devleti, 26 Kasım 1873'te Viyana Sergisi'nde sergilenecek eşyaları göndermeğe devam etmekteydi.⁴⁴⁰ Ayrıca Osmanlı Devleti tarafından Viyana'da kurulacak stantlar için Viyana'ya bütçe ayrılmıştır.⁴⁴¹

Mehmed Kabûlî Paşa, 24 Ağustos 1873'te Arşidük Charles Louis ile görüşmüştür. Mehmed Kabûlî Paşa, aynı tarihte Charles Louis'in eşi ile de görüşmüştür. Bu görüşmede, Charles Louis, Mehmed Kabûlî Paşa'ya büyük ilgi göstermiş ve bizzat Kral tarafından iltifatlar yapılmıştır. Aynı samimiyeti Kral Louis'in eşinden de gören Mehmed Kabûlî Paşa, bu ilgiden oldukça memnun kalmış ve teşekkürlerini sunmuştur.⁴⁴² Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana'da görüştüğü devlet adamları sadece Arşidük Charles Louis değildi. Alman İmparatoru'nun Viyana Sergisi ziyareti üzerine 13 Ekim 1873'te Babîâlî'den Viyana Sefareti'ne gönderilen talimatta, Almanya İmparatoru Guilaume'ye bir hoş geldin merasimi yapılması istenmiştir.⁴⁴³ Almanya İmparatoru 24 Eylül 1873'te Viyana'ya ulaştı. Mehmed Kabûlî Paşa, 11 Kasım 1873'te Almanya İmparatoru ile görüşmüştür. Mehmed Kabûlî Paşa, kendisinin

⁴³⁸ Gürhan Korkmaz-Halit Eken, *Türkiye'de Fuarcılığın İlk Adımlarından 1909 Bursa Sergisi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, Bursa 2013, s.6.

⁴³⁹ Viyana'yı ziyaret edenlerin başında İtalya Kralı, Saksonya Prensi ve Prensi, Yunan Kralı'nın eşi Olga, Sırp Beyi ve Eflak-Boğdan Prensi ziyaret etmiştir. (*Takvim-i Vekayi*, 16 B 1290/9 Eylül 1873).

⁴⁴⁰ *BOA, A. MKT. MHM.*, no: 469/2, 5 L 1290/ 26 Kasım 1873.

⁴⁴¹ *BOA, A. MKT. MHM.*, no: 466/10, 16 Ş 1290/ 9 Ekim 1873.

⁴⁴² *BOA, İ.HR.*, no: 260/15549, 9 C 1290/ 24 Ağustos 1873; *BOA, HR. TO.*, no: 107/90, 24 Ağustos 1873.

⁴⁴³ *BOA, İ.HR.*, no: 260/15594, 20 Ş 1290/ 13 Ekim 1873.

Viyana Büyükelçisi olduğunu Almanya İmparatoruna bildirdikten sonra, Almanya İmparatoru tarafından oldukça samimi bir karşılama görmüştür. Almanya İmparatoru, Mehmed Kabûlî Paşa'ya teşekkürlerini sunduktan sonra daha önceki senede doğuya yapmış olduğu seyahatten söz etmiştir. Ardından Almanya İmparatoru, sözü demiryollarına getirmiştir. Almanya İmparatoru, yapılacak demiryollarının doğrudan doğruya Osmanlı içinde yaşayan gayrimüslimlerin üzerinde etkili olacağını dile getirmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, söz alarak: *Devletimiz, demiryolları projesi üzerinde çalışmaktadır. Demiryollarımız son bulduğunda Avrupa ile bağlantı sağlanacaktır.* Demıştır. Görüşmenin sonunda Mehmed Kabûlî Paşa, Almanya İmparatoruna şükranlarını sunmuştur. Mehmed Kabûlî Paşa, Babîâli'ye göndermiş olduğu yazısında önceki gün Prens Bismarck'ın Viyana Sefareti'ni ziyaret ettiğini, kendisinin de iade-i ziyaret olarak Prens Bismarck'ı ziyaret ettiğini beyan etmiştir.⁴⁴⁴

1 Mayıs 1873'te Prater Park'ta açılan Viyana Sergisi'nde Osmanlı Devleti, Rus ve Mısır pavyonlarıyla birlikte kendisine tahsis edilmiş alanda yer aldı. Fuarda sergilenen Osmanlı eşyaları, Trabzon vapuruyla taşınmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa, sergi esnasında 24 Temmuz 1873'te Wrüttemberg Kralı sohbet etme imkânı bulmuştur. Samimi geçen bu görüşmeden sonra Wrüttemberg Kralı, 1867 Sergisi'nin etkisinde kaldığını ve Sultan Abdülaziz'e hürmetlerini dile getirmiştir. Wrüttemberg Kralı, Sultan Abdülaziz'e hürmet nişanesi olarak 26 Ağustos 1873'te Viyana Sefareti'ne iade-i ziyarette bulunmuştur. Bu arada serginin Genel Komiserliğini ise Osman Hamdi Bey⁴⁴⁵, mimari düzenleme işini de Montani Efendi yapmıştır. Sergide Osmanlı Devleti'ne ait Yorgi Kalfa tarafından İstanbul evlerine benzer bir Osmanlı evi de inşa edilmiştir.⁴⁴⁶ Sergi devam ederken 29 Haziran 1873'te Sergi Komiseri Osman Hamdi Bey, sergi hakkında gözlemlerini Babîâli'ye sunmuştur. Bu raporda Osman Hamdi Bey: İnceleyecekleri çeşitli ürünler hakkında etraflıca bilgi edinmektedirler. Bu sayede

⁴⁴⁴ BOA, İ.HR, no: 261/15610, 20 N 1290/ 11 Kasım 1873.

⁴⁴⁵ Osman Hamdi Bey, 1842 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müzeci ve Ressam'dır. Babası İbrahim Paşa tarafından 1857'de hukuk öğrenimi için Paris'e gönderildi. Fakat resme olan ilgisi nedeniyle birlikte yürütmeye çalıştığı hukuk öğrenimini bırakarak zamanını sanata ayırmaya karar verdi. On iki yıl Fransa'da kaldıktan sonra 1869'da İstanbul'a döndü. 1878'e kadar çeşitli devlet kademelerde devlet memurluğu ve yöneticilik yaptı. 1881'de Müze-i Hümayun'a, 1882'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne müdür olarak atandı ve bu görevlerini ölümüne kadar sürdürdü. (Belgin Demirsar Arlı, "Osman Hamdi Bey", *YYOA*, c.II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 410-411).

⁴⁴⁶ Bayram Nazır, "Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslar Arası Sergiler", *History Studies*, c. I, S.1/2009, s. 184; BOA, HR.TO., no:107/93, 24 Ağustos 1873; BOA, İ. HR, no: 260/15559, 20 C 1290/23 Ağustos 1873.

elde edilecek tecrübeler ile komisyonda olan memurlarımız askeri ve sivil alandaki yenilikler hakkında bilgi sahibi olacak ve bunların imalatına yönelik deneyim kazanacaklardı.⁴⁴⁷ Viyana Sergisiyle Türk kültürü ve Türk malları Avrupa’da tanıtılmıştır.

Mehmed Kabûlî Paşa’nın Viyana elçiliği sırasında gündemdeki bir diğer mesele ise borçlanma kanunu idi. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 50 milyon liralık bir pazarlık vardı. Bu pazarlık “Demiryolu İstikrazı” olarak anılıyordu. Osmanlı Devleti, Rumeli demiryolu ağını iki katına çıkarmayı ve Avusturya’da henüz doğmakta olan demiryolu ağını geliştirmeyi amaçlamaktaydı. Ancak bu istikraz gerçekleşmedi. 9 Mayıs 1873 yılında Viyana borsasının⁴⁴⁸ çökmesi bu istikrazı olanaksızlaştırdı.⁴⁴⁹ Osmanlı Devleti, Viyana Borsasının çökmesi üzerine 15 Aralık 1873’te Osmanlı Devleti, demiryolu tahvillerini satışa çıkarmıştır.⁴⁵⁰ Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana Büyükelçiliği sırasında borç meselesi için birkaç defa Baron Rothschild ile görüşmüştür.⁴⁵¹

Viyana Büyükelçiliği’ne 14 Mayıs 1874’te Mehmed Raşit Paşa atanmasıyla Mehmed Kabûlî Paşa’nın Viyana Büyükelçiliği son bulmuştur. Mehmed Kabûlî Paşa’ya, Viyana’dan İstanbul’a 500 lira harcırahla geri dönmüştür.⁴⁵² Mehmed Kabûlî Paşa, İstanbul’a dönünce Ahmet Şevket Bey’in yerine 3 Haziran 1874’te İstanbul Şehreminliği’ne atanmıştır.⁴⁵³ 1855’te Şehremaneti ilk kurulduğunda, şehreminleri atama ile göreve geliyordu. 1912 yılına gelindiğinde önceki kanunlar ile aynı yönde

⁴⁴⁷ BOA, HR. SYS., no: 211/42, 29 Haziran 1876.

⁴⁴⁸ Viyana borsasının çökme nedenleri arasında, Avusturya’da tıpkı Amerika’da olduğu gibi demiryolu yapımı giderek ilerlemiş ve bunun yanında 1867-1873 yılları arasında Avusturya’da toplamda 120 bankanın yanında 206 finansal yatırım kuruluşu vardı. Bu hızlı artışın sonucunda Viyana borsası 9 Mayıs 1873’te işlemlerini askıya aldığı duyurmuştur. (Özer Özçelik, *1873-1896 Depresyonu ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2013, s. 75-76).

⁴⁴⁹ Andre Autheman, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Osmanlı Bankası: Bank-ı Osmanî-i Şahane*, (Çev. Ali Berktaş), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2002, s. 53.

⁴⁵⁰ BOA, A.MKT. MHM, no: 470/36, 24 L 1290/15 Aralık 1873.

⁴⁵¹ İbnülemin, *a.g.e.*, II, s. 748.

⁴⁵² BOA, İ.HR., no: 263/15741, 27 RA 1291 (14 Mayıs 1874) ; BOA, İ.HR., no: 263/15791, 27 CA 1291/13 Temmuz 1874.

⁴⁵³ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, c. III, İ.B.B. Yay., İstanbul 1995, s. 1562.

düzenleme yapılarak şehreminlerinin Padişah'ın iradesiyle atanması yöntemi sürdürüldü.⁴⁵⁴ Mehmed Kabûlî Paşa da atama ile belediye başkanı olmuştur.

Mehmed Kabûlî Paşa 15 Temmuz 1874'te görevinden ayrılmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa'nın yerine İstanbul Şehreminliği görevine 16 Temmuz 1874'te Kadri Paşa atanmıştır.⁴⁵⁵

4.2. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Ticaret Nazırlığı Görevi (1874-1875)

Mehmed Kabûlî Paşa, yaklaşık 1,5 ay süren İstanbul Şehreminliği'nden 15 gün sonra 35 bin kuruş maaşla 31 Temmuz 1874'te Mahmut Celalettin Paşa'nın yerine üçüncü kez Ticaret Nazırlığına atanmıştır. Yine bu sırada birinci dereceden "Osmani Nişanı"na layık görülmüştür.⁴⁵⁶

Mehmed Kabûlî Paşa, Ticaret Nazırlığı döneminde yeni bir banka kurulması ve borç meseleleri ile yakından ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk banka İstanbulda 1847'de kurulmuştur.⁴⁵⁷ Şirvânizâde Mehmed Rüşdü Paşa'nın sadaretinin son zamanlarında bir devlet bankası kurulması ve bir istikraz sözleşmesi meselesini görüşmek üzere Rüşumat Emîni Sadık Paşa Paris'e gönderilmiştir. Hüseyin Avni Paşa Sadrazam olunca da Sadık Paşa buradaki çalışmalarına devam etmiştir. Ancak Sadık Paşa'nın izne bağlı olarak imzaladığı sözleşme daha sonra reddedilmiştir. Kurulması öngörülen devlet bankasının yerine Mehmed Kabûlî Paşa'nın başkanlığında bir meclis oluşturulması gerektiği kararlaştırılmıştır. Ancak bu karar, padişaha ulaştırılmamıştır. Mecliste bir banka kurulması kabul edilmiş, fakat istikraz şartlarını ağır gördüğünden bu teşebbüs sonuçsuz kalmıştır.⁴⁵⁸ Mehmed Kabûlî Paşa da yeni bir banka kurulmasına karşı çıkarak yeni bir meclis kurulması taraftarıydı.⁴⁵⁹

Mehmed Kabûlî Paşa, yukarıda kısaca özetlenen borçlanma ve banka kurma meseleleri hakkında Viyana bankerleri ile görüşmek için kısa bir süre görev yaptığı

---

⁴⁵⁴ Tarkan Oktay, *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*, Yeditepe Yay., İstanbul 2011, s. 128.

⁴⁵⁵ Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, s. 1562.

⁴⁵⁶ BOA, İ.DH, no: 687/47967, 16 C 1291/ 31 Temmuz 1874; Tekdemir, *a.g.e.*, s. 292-293.

⁴⁵⁷ Çadırcı, *Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s. 337.

⁴⁵⁸ Mustafa Ali Uysal, *Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2014, s. 99.

⁴⁵⁹ İbnülemin, *a.g.e.*, II, s. 751.

Viyana'ya gönderilmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, Ticaret Nazırlığı yaptığı bu dönemde Viyana, Köln ve Paris gibi şehirlere gitmiştir. Paşa'nın Ticaret Nazırlığı sırasında, Avrupa şehirlerine gönderilmesi de bilgi ve tecrübe dağarcığının değerini yansıtır. Paşa, Viyana'da bulunduğu sırada devlet meselelerin halledilmesi için uğraşmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa, görev yaptığı yerlerin durum ve vaziyetini analiz ettikten sonra yazdığı raporlarla hükümeti bilgilendirmiştir. Rumeli demiryolları ve banka meselesi için Viyanalı Baron Salomon Albert Anselm Rothschild ve Baron Oppenheim ile görüşmüşse de sonuç alamadığı daha sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Rumeli Demiryolları ile banka meselesi hakkında Mehmed Kabûlî Paşa, Viyana'daki Rothschildlerle bir süre daha görüşme fırsatı yakalamıştır. Paşa, 16 Nisan 1875'te kaleme aldığı yazısında: "Rothschild'in bizim işlere girip girmeyeceğini sorduğumda" Rothschild, "Bizim evlerimiz herkesle işe girmez ve daima baş olmak ister. Eğer büyük iş için bizim emniyet ve hürmetimiz olan kimseler ve taraflar bulursa zan ederim ki gireriz." Daha sonraki gelişmelerden anlayacağımız kadarıyla Rothschildler gerek demiryolları gerekse de banka kurulması teşebbüslerine katılmadıklarını anlamaktayız.⁴⁶⁰

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, ilk dış borcu Kırım Savaşı esnasında almıştı. İkinci borcu da Rothschildlerden aldığından bahsetmiştik. I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti 40'ı aşkın dış borç yapmıştır. Ticaret Nazırı Mehmed Kabûlî Paşa'nın Rothschildlerle yapmış olduğu borç görüşmesinin ardından 10 Ekim 1875'te İstanbul'da gazetelerde şu demeçler görülmüştür: *Bugünden itibaren Devlet-i Osmaniye dahili ve harici borçlarının faiz ve itfaları beş sene için yarıya indirilmiştir.*⁴⁶¹ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin malî iflası da Mehmed Kabûlî Paşa'nın Ticaret Nazırlığı zamanında gerçekleşmiştir.

Mehmed Kabûlî Paşa, 16 Mart 1875'te Sadaret'e yazmış olduğu yazısında dahili ve harici siyasetle ilgili Babıâli'yi bilgilendirme gereği duymuştur. Bu yazıda, Kont Andreşi ile görüşmesinden söz ederek ve yapmış olduğu bir takım görüşmelerden söz etmiştir. Ayrıca Prens Gorçakof ile iki kere görüştüğünü ifade etmiştir. Öte yandan dahili siyasetle ilgili işitmiş olduğu duyumları da paylaşmıştır. Bu duyumlarda; devlet

⁴⁶⁰ Balcı-Balcıoğlu, *a.g.e.*, s. 142-143.

⁴⁶¹ Balcı-Balcıoğlu, *a.g.e.*, s.143.

içindeki bakanlık atamaları, devlet içindeki çekişmeleri, sefaret düzeyindeki atamaları ve diğer meseleleri Babîâlî'ye bildirme gereği duymuştur.⁴⁶²

16 Nisan 1875'de Mehmed Kabûlî Paşa, Kont Andreşi ile yaptığı görüşme hakkında sadarete bilgi vermiştir. Görüşmede İngilizlerin ve Fransızların banka kurma meselesine yaklaşımları görüşülmüştür. Görüşmede Osmanlı'da yeni banka kurulmaktansa eskisinin korunmasının yerinde olacağı ayrıca geçici olarak İstanbul'a gelmek istediğini belirterek izin istemiştir.⁴⁶³

Baron Esberg ile Viyana'da iki kere görüştüğünü ve bugün Trieste'den Dersaadet'e gideceğini ve Kont Zıçî'nin bineceği vapura kaptan olacağını öğrenmiştir. Görüşmede Paris'te yaptıklarını ve alınan sonuçları anlattığını ifade etmiştir. Yapılan uyarıda Paris'te bulunan bir kişi; hükümetin böyle sıkıntılı bir durumda burayı terk etmesinin iyi olmayacağını nasihat etmiştir. Vaktiyle Girit'te görev yapan Ali Paşa'nın çektiği sıkıntılara karşın yılmayarak görevi başında kaldığını ve neticede muvaffak olduğunu belirterek aleyhinde yapılan propogandaya göğüs germesi gerektiğini, bunun karşılığını ahirette alacağını vurgulamıştır.

Mehmed Kabûlî Paşa, gerek görev yaptığı yerlerdeki izlenimlerini ve gerekse bulunduğu devletin erkânı ile orada bulunan diğer devlet görevlilerinin Osmanlı hakkındaki düşüncelerini sıcağı sıcağına İstanbul'a bildirmiştir. Paris'te Osmanlı aleyhine yürütülen faaliyetler ve orada katıldığı bir davette Mary Vigibi isimli bayanla uzun uzadıya yaptığı sohbette edindiği izlenimleri raporunda yazmıştır.

Mehmed Kabûlî Paşa, Avrupa'da Osmanlı'yı ilgilendiren en ufak bir detayı dahi atlamadan her konuyu İstanbul'a aktarmıştır.⁴⁶⁴ Mehmed Kabûlî Paşa'nın 25 Ekim 1875'te Ticaret Nazırlığı son ermiştir. Mehmed Kabûlî Paşa'nın yerine Mahmut Celalettin Paşa Ticaret Nazırı olarak atanmıştır.

---

⁴⁶² Mehmed Kabûlî Paşa yazısında: Mithat Paşa'nın Dâhiliye Nazırı olacağını ancak bunu kabul edemeyeğinden bahsetmektedir. Viyana'da havaların güzelliğinden, eğlenceye zaman bulamadığından ve Viyana'da Şönbrun adlı yere gittiğini anlatmaktadır. Ayrıca gazetenin haberine göre; Devlet, %50 komisyon ile 80 bin lira ile Galata'da borç almıştır. Kont Andreşi ile yaptığı mülakat, Berlin'de toplanan üç imparatorun Osmanlı'nın bekasını teyit etmeleri ve mali işlere dair Mehmed Kabûlî Paşa'dan gelen mektup. (*BOA, Y.EE.*, no:25/51, 8 S 1292/16 Mart 1875; *BOA, Y.EE.*, no:44/90, 4 Mart 1291/16 Mart 1875).

⁴⁶³ *BOA, Y.EE.*, no:25/43, 10 RA 1292/16 Nisan 1875; *BOA, Y.EE.*, no:25/45, 19 RA 1292/25 Nisan 1875.

⁴⁶⁴ *BOA, HSD. AFT.*, no: 15/296, 16 N 1291/27 Ekim 1874.

4.3. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Petersburg Büyükelçiliği (1875-1876)

Osmanlı Devleti, Rus politikasına güvenmiyordu. Bunun yanı sıra bir olumsuz durum yaşamamak için Mehmed Kabûlî Paşa, 25 Ekim 1875'te Petersburg Büyükelçisi olarak tayin edilmiştir.⁴⁶⁵ Osmanlı Devleti, ilk kez Rusya'ya 1514 yılında iyi dostluk münasebetleri kurmak için Kemal Bey'i göndermiştir.⁴⁶⁶ Mehmed Kabûlî Paşa'dan bir önceki Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kamil Paşa'dır.⁴⁶⁷ Bu sırada Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, Hariciye Nazırı ise Mehmet Safvet Paşa idi. Petersburg için kıdemli bir yönetici istendiğinde ise, özellikle barış politikasında iyi bir devlet adamı olan Mehmed Kabûlî Paşa, kendisi de bu atamayı hevesle onaylayan Çar II. Aleksandr'a karşı Osmanlı Devleti'ni temsil etmiştir. Petersburg'a tayin edilmesi barışın ve güvenliğin teminatı olarak görülmüştür.⁴⁶⁸ Mehmed Kabûlî Paşa, Kasım'da İstanbul'dan Petersburg'a hareket etmiştir.⁴⁶⁹ 26 Aralık 1875'te Rusya'ya ulaşmış, gider gitmez daha önce Kırım'da görüştüğü Rusya İmparatoru II. Aleksandr ile görüşerek görevine başlamıştır. Rusya İmparatoru II. Aleksandr ile görüşerek güven mektubunu sunduğu ve iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin ilerletilmesi hususunda hem fikir kaldıklarını belirtmiştir. Görüşmede İmparator tarafından Osmanlı Hristiyanlarının haklarını korumak adına birtakım ıslahatlar yapılması istenilmiştir. Bunun üzerine Mehmed Kabûlî Paşa verdiği cevapta; mezhep ve milliyete bakmayarak bütün halkın saadeti için gayret gösterildiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁰ Rusya İmparatoru II. Aleksandr ile bir sonraki görüşme "Yortu" münasebetiyle 19 Ocak 1876'da olmuştur.⁴⁷¹ Çeşitli vesilelerle Rusya İmparatoru II. Aleksandr ile birçok defa görüşmüştür. Bu görüşmelerde genelde Osmanlı içinde yaşayan Hristiyanlara yönelik ıslahatlar ve Balkanlarda meydana gelen isyan hareketleri konuları konuşulmuştur.

⁴⁶⁵ *Morning Post*, 1 Aralık 1875, s. 5; *BOA, İ.HR.*, nr 268/16149, 24 L 1292/24 Ekim 1875; *Salname-i Devlet-i Hariciyye, a.g.e.*, II, s. 73; *Journal Officiel De La République Française*, 25 Ekim 1875.

⁴⁶⁶ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnameleri*, TTK Yay., (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992, s. 245.

⁴⁶⁷ *Kuneralp, a.g.e.*, s. 47.

⁴⁶⁸ Mehmed Kabûlî Paşa'nın Petersburg'a tayin edilmesi hükümetin doğru bir politikası olarak görülmüştür. (*Journal Des Finances*, 30 Ekim 1875, s.418).

⁴⁶⁹ *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 20 Kasım 1875.

⁴⁷⁰ *BOA, İ.HR.*, no: 269/16190, 28 ZA 1292/26 Aralık 1875.

⁴⁷¹ Mehmed Kabûlî Paşa, "Su Yortusu" münasebetiyle Rusya Kralı II. Aleksandr ile görüşmüştür. (*BOA, İ.HR.*, no: 269/16199, 22 Z 1292/19 Ocak 1876).

Mehmed Kabûlî Paşa, Petersburg'a tayin edilmesinin ardından sefaretin birinci ve ikinci kâtipleri Ziya Bey ve Nihat Efendi idi.⁴⁷² Ancak daha sonra bir değişikliğe gidilerek birinci ve ikinci sırakâtipliğine Naum⁴⁷³ ve Stefan⁴⁷⁴ adlı kişiler tayin edilmiştir.⁴⁷⁵ Başsırkâtibi ise Feyzi Efendi idi.⁴⁷⁶ Mehmed Kabûlî Paşa'nın 14 Ağustos 1876'da Babîâlî'ye göndermiş olduğu mektupta, Feyzi Efendi'nin hasta ve tecrübesiz olduğundan söz etmektedir. 9-10 aydır işleri Kâtip Stefan'la yürütmüş olduğunu dile getirmektedir. Naum Efendi, İstanbul'a geri çağrılarak başka bir göreve atanmıştı. Paşa, Kâtip Stefan da hasta olursa telgraf çekecek kimse kalmayacağını ifade etmektedir. Muzdarip olduğu hastalığından ve yalnızlıktan söz etmektedir. Bunun yanısıra Mehmed Kabûlî Paşa, İstanbul'da çok borçlanmış, maaşına haciz gelmişti. Paşa, sıkıntılı günler geçiriyordu. Öte yandan elçiliğin memur ihtiyacı vardı. Sefaret için Fransızca yazabilen bir kâtip talep etmektedir.⁴⁷⁷ Mehmed Kabûlî Paşa, sefir tayin edilmeden önce sefârete bir ataşe tayin edildi. Bu kişi Tahrirat-ı Hariciye hulefasından Mahmud Nedim Bey'di.⁴⁷⁸ Mahmud Nedim Bey'in 20 Ağustos 1876 yılında Berlin İkinci Kâtipliği'ne atanmasıyla onun yerine Berlin Ataşeliği'nde bulunmuş olan Aristarki Efendi tayin edildi.⁴⁷⁹ Petersburg Sefareti Ateşemiliteri Rasim Efendi idi.⁴⁸⁰

Osmanlı Devleti'nin Rusya Başşehbenderlikleri şöyledir: Hocabey Başşehbenderi Halil Bey, Tiflis'de ise Behçet Bey Başşehbender olarak görev yapmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Şehbenderlikleri ise şöyleydi: Kefe'de Mösyö Goradini, Pöti'de Heryos Efendi, Kerç'te Nikolaki Efendi,

⁴⁷² BOA, İ.HR., no: 267/16023, 16 R 1292/22 Mayıs 1875.

⁴⁷³ Naum Efendi, Petersburg Sefareti'ne 14 Kasım 1875'te tayin edildikten sonra Tahrirat-ı Hariciye Odası Mümeyyizliğine 10 Aralık 1875'te tayin edilmiştir. (BOA, İ.HR., 269/16186, 23 ZA 1292/21 Aralık 1875).

⁴⁷⁴ Mehmed Kabûlî Paşa'nın 14 Ağustos 1876 tarihli kaleme aldığı mektupta; Stefan Efendi'yi önceden tanımadığını, kendisinin yapmış olduğu işi beğendiğini, babasının Rusyalı, Devlet-i Aliyye tebasından olduğundan söz etmektedir. (BOA, Y.EE., 82/02, 23 B 1293/14 Ağustos 1876).

⁴⁷⁵ Petersburg Sefareti birinci ve ikinci sırakitabetlerine Naum ve Stefan Efendilerin tayinleri. (BOA, İ.HR., no: 269/16164, 15 L 1292/14 Kasım 1875).

⁴⁷⁶ BOA, İ.HR., no: 270/16244, 31 RA 1293/16 Nisan 1876; 28 Eylül 1876'da Tevfik Bey Petersburg Sefareti'ne Maslahatgüzar olarak atanmıştır. (BOA, İ.HR., no: 271/16330, 9 N 1293/28 Eylül 1876).

⁴⁷⁷ Mehmed Kabûlî Paşa tarafından Hariciye Nazırı Safvet Paşa'ya yazılan yazıda; sefaret kâtipliği için Misak Efendi'nin işe alınmasının yarar olacağını dile getirmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa tarafından 4 Ağustos 1876'da Safvet Paşa'ya yazılan mektupta: sadece Stefan'ın hasta olmadığı, İstanbul'la yazışmaları yönettiğini yazmaktadır. (BOA, Y.EE., no: 81/01, 13 B 1293/4 Ağustos 1876; BOA, Y.EE., 82/02, 23 B 1293/14 Ağustos 1876; BOA, HR. SFR.(1)., 61/84, 25 Şubat 1876).

⁴⁷⁸ BOA, İ.HR., no: 266/15944, 3 M 1292/9 Şubat 1875.

⁴⁷⁹ BOA, İ.HR., no:271/ 16330, 29 B 1293/20 Ağustos 1876.

⁴⁸⁰ BOA, HR. TH., no: 20/71, 14 Eylül 1876.

Berdöyansk'ta Mösyö İvanisiç, Gözleve'de Mösyö Martin, Sohum'da Zare Efendi ve Taygan'da Dominyan Efendi görev almışlardır.⁴⁸¹

Mehmed Kabûlî Paşa, Petersburg Büyükelçisi iken önce Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş ardından yerine V. Murat geçmişti. Mehmed Kabûlî Paşa, Petersburg Büyükelçiliği esnasında yeni padişahın başa geçmesi sebebiyle kendisine bağlılık ve tebriklerini içeren bir mektup yazmıştır.⁴⁸² Ancak aradan kısa bir süre sonra ise V. Murat'ın hastalığı sebebiyle tahta Sultan II. Abdülhamit geçmişti. Mehmed Kabûlî Paşa, II. Abdülhamid'e sadakatini bildiren bir mektup yazmıştır.⁴⁸³ Paşa, bu dönemde Rusya'da birçok devlet adamıyla görüşme fırsatı bulmuştur. Bunların başında Rusya'da birçok defa görüştüğü Prens Gorçakof, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı M. De Giers ve Grandük ile mülakatta bulunmuştur.⁴⁸⁴

Safvet Paşa, Hariciye Nazırlığı esnasında Avrupa'da meydana gelen olaylar ve gelişmeler hakkında bilgi almak amacıyla çeşitli ülkelerde bulunan Osmanlı sefirleri ile mektuplaşmıştır. Bunlardan bir tanesi de Petersburg Büyükelçisi olan Mehmed Kabûlî Paşa'dır. Mehmed Kabûlî Paşa, Safvet Paşa'ya göndermiş olduğu bir mektupta, Osmanlı Devleti'nin dışarıdan nasıl görüldüğü ve buradaki devlet adamlarının Osmanlı Devleti ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Buna göre Avrupalı devlet adamlarının çoğu Osmanlı Devleti'nin içinde bulunmuş olduğu problemlerden dolayı ıslahatların yapılamayacağını düşünüyorlardı. Özellikle her sıkıntıda borç aranması, devletin gelirlerinin artacağına azalması Osmanlı Devleti'nin itibarının zedelenmesinde sefaretlerdeki memurların sık sık değişmesinin ve zaman zaman sefaretlerin ihtiyacı olan bazı memurların bulunmamasının da büyük rolü olmaktadır. Çünkü bu kadar sık memur değişikiçe kimseden emin olunamamaktadır. Önceden bütün devletler Osmanlı Devleti'ne borç para vermeyi teklif ederken şimdi kimse buna yanaşmamaktadır.⁴⁸⁵

---

⁴⁸¹ Mamak, *a.g.e.*, s. 368.

⁴⁸² Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa'nın Sultan V. Murad'a bağlılık ve tebriklerini sunması. (*BOA, HR. SFR.*(01)., no:64/64, 1876).

⁴⁸³ Mehmed Kabûlî Paşa, II. Abdülhamit'in tahta çıkışını Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı olan M. De Giers'e bildirmiştir. (*BOA, HR. TH.*, no:20/50, 1 Eylül 1876; *BOA, HR.TH.*, no:20/47, 31 Ağustos 1876).

⁴⁸⁴ *BOA, HR. TH.*, no: 20/46, 31 Ağustos 1876; *BOA, HR. TH.*, no: 21/24, 29 Eylül 1876; *BOA, HR. TH.*, no: 21/37, 5 Ekim 1876.

⁴⁸⁵ Pelin İskender, *Mehmed Esad Safvet Paşa (1814-1883)*,Yayımlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999, s.86-88.

4.3.1 1876 Osmanlı-Sırp-Karadağ Savaşı

1861 ayaklanmasından sonra 1875 yılına kadar Bosna'da ufak tefek anlaşmazlıklar hariç mühim bir olay yaşanmamıştı.⁴⁸⁶ 1875 Hersek İsyanı, Hersek eyaletine bağlı Nevesin kazasında vergi meselesi yüzünden çıkmıştır. Osmanlı Devleti bu hadiseyi pek önemsememiştir. Ancak daha sonra olaylar içinden çıkılmaz hal almıştır. Şark Buhranı diye adlandırılan bu isyan Berlin Kongresi ile bitmiştir. Hersek ayaklanması iç sorun olmaktan çıkıp Avrupa meselesi haline gelmiştir. Öte yandan 1856 Paris Antlaşmasını imzalayan devletler aynı antlaşmanın 9. maddesine dayanarak her biri Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatını kolluyorlardı. Sonunda 1876'nın yaz aylarında Sırp ile Karadağ Prenslikleri, başlangıçta Bosna-Hersek'teki Hristiyanları korumak bahanesiyle Rusya'dan da destek bularak Osmanlı Devleti'ne karşı hücumla geçmişlerdi. Osmanlı Hükümeti, Abdülkerim Paşa ile Ahmet Muhtar Paşa'yı memur etmiş ve gerçekten de Rusya'nın maddi ve manevi bütün yardımlarına rağmen çok kısa denebilecek bir zaman içinde Sırbistan'ı tamamen; Karadağ'ı ise kısmen mağlup etmiştir.⁴⁸⁷ Mehmed Kabûlî Paşa, Prens Gorçakof ile 2 Mart 1876'da bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede, Rusya'nın Sırp ve Karadağ üzerindeki etkisi ile Avusturyalıların Osmanlı sınırındaki faaliyetleri konuşulmuştur.⁴⁸⁸

Sırbistan'a bakacak olursak, bağımsızlık için fırsat kollayan ve bunun için uygun zaman olduğunu düşünen Sırp'lar bağımsızlık hareketi için 12 milyonluk borç almıştı. Öte yandan ordusunun başına da bir Rus general getirmiştir. Ayrıca 26 Mayıs 1876'da Karadağ ile bir ittifak anlaşması yapmıştır.⁴⁸⁹

Bu sırada Petersburg Büyükelçisi olan Mehmed Kabûlî Paşa, Hariciye Nazırı Safvet Paşa'ya göndermiş olduğu bir yazısında Sırbistan ve Karadağ meseleleri hakkında İngiliz Elçisi ile yapmış olduğu bir görüşmede İngiliz Elçisi ve Rus Çarının sulh taraftında olduğunu söylemiştir. Rusya da Slav taraftarları ile uğraşmakta

⁴⁸⁶ Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK Yay., Ankara 2010, s.122.

⁴⁸⁷ Bekir Sıtkı Baykal, "Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu Taksim Fikri", *DTCF Dergisi*, c.1/5, Ankara Temmuz 1943,s.3; Bekir Sıtkı Baykal, "Lord Salisbury'nin İstanbul'da Fevkalade Murahhaslığı", *DTCF Dergisi*, c.1/5, Ankara Temmuz 1943, s.499.

⁴⁸⁸ *BOA, İ.DUİT.*, no: 138/19, 5 S 1293/ 2 Mart 1876.

⁴⁸⁹ Özkan, *a.g.e.*, s. 267.

olduğunu söylemesi üzerine Mehmed Kabûlî Paşa, kendisinin bu görüşte olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, Karadağ Beylerini bu isyana ve savaşa sürükleyecek Ruslardan başka bir devletin olmadığını düşünmekteydi. Yine Tuna valisi Sadık Paşa, *Rusya Devleti kesinlikle harp taraftarı olmayıp, özellikle imparator tamamen harp aleyhtarıdır* şeklindeki bir söze karşılık olarak *Evet resmi bir gerçek; Rusya resmen harp etmiyor fakat gayr-ı resmi Rusya'ya bilemem.* demiştir.⁴⁹⁰

1875 Hersek İsyanı ve Bulgaristan Olayları Avrupalı büyük devletlerin ilgisini çekmişti. Zaten 1875'te Hersek'te çıkan isyan Avrupa nezdinde büyütülerek uluslararası bir sorun haline gelmiştir.⁴⁹¹ 13 Mayıs'ta Avrupalı devletlerin Osmanlı Hükümetine, kendilerinin ve Hristiyan halkın hakları güvence altına alınmazsa müdahale edeceklerine dair bir nota vermişlerdir.⁴⁹²

Bosna-Hersek isyanına bir hal şekli verilmesini isteyen Avusturya, Rusya ve Almanya bu doğrultuda çalışmalarına devam etmekteydiler. Avusturya Başvekili Kont Andreşi⁴⁹³, Rusya ve Almanya başvekillerinin de onayı ile Bâbîali'ye verilmek üzere bir nota hazırladı ve 31 Ocak 1876'da Bâbîali'ye bildirildi. Notanın başlıca hükümleri şunlardı: Hristiyan halka için din ve mezhep serbestiği sağlanması, iltizam usulünün kaldırılmasıydı. Öte yandan çiftçilerin durumunun düzeltilmesi, Müslümanlarla Hristiyanlardan oluşan "Vilâyet-i Umumi Meclis-i" adlı bir meclis kurulması, vergilerin mahallî ihtiyaçlara kullanılması idi. Bâbîali yalnızca toplanan vergilerin mahalline harcanması maddesini değiştirerek notayı kabul etti.⁴⁹⁴

15 Mayıs 1876'da Çetine'de toplanan Karadağ Meclisi, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş kararı almış ve 26 Mayıs'ta da Karadağ ile Sırbistan arasında Osmanlı

---

⁴⁹⁰ İskender, *a.g.e.*, s. 102-103.

⁴⁹¹ Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi: Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 2012, s.44.

⁴⁹² Ahmed Sahib, *Sultan II. Abdülhamid ve Saltanatının İlk Yılları*, (Haz. Adem Kara), IQ Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2006, s. 12.

⁴⁹³ Kont Andreşi tarafından sonraki zamanlarda Bosna Hersek'te yaşananlarla basında çıkan haberlerde Mehmed Kabûlî Paşa'ya cevap niteliğinde bir yazı yazılmıştır. Bu yazıda: Bosna Hersek'teki isyanların bastırılmasında büyük güçlerin de orada yardımcı olabileceğini kabul ettiniz. Böylece oluşabilecek komplikasyonları engellemiş olduk. Ben de Sultan tarafından durdurulan bu çözüm sürecinde sizin yanınızda olmak için can atıyorum. Bizim dokunuşumuz olmadan çözüm olmaz demektedir. (*Le XIXe Siècle*, 25 Şubat 1876).

⁴⁹⁴ Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)*, Alter Yay., Ankara 2009, s. 152-153.

Devleti'ne karşı Avusturya ve Rusya'nın desteğiyle bir ittifak anlaşması imzalanmıştır.⁴⁹⁵

4.3.2. Sırbistan İle Savaşın Başlaması

Rusların, Slav birliğini sağlama yönündeki Rumeli'de attıkları tohumlar önce Hersek'te daha sonra Bulgaristan'da baş göstermiştir. Ruslar, Balkan krizine müdahale etmek için hazırды. Ardından Ruslar, Sırları silahlandırarak savaşa hazır hale getirmişlerdir. Rusya'nın amacı Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hâkimiyetine son vermektir. Ardından Bulgaristan'ın bağımsız bir prenslik olması; Sırbistan'ı ise istiklaline kavuşturup Eski Güney Slav Devleti'ni canlandırmaktır.⁴⁹⁶ Sırbistan ile savaşın başlamasından sonra Avrupa gazeteleri bunun sebebinin Osmanlı Devleti'nden ziyade İngilizlere yüklemişlerdir. Buna göre İngiltere'nin uygulamış olduğu politika Sırların ayaklanmalarına yol açmış, Karadağ'ı da teşvik etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kabahati ise Avrupa'nın nasihatlerini dinlemeyerek, bunları geri çevirmiş olmasıdır. Bunda da yine İngilizlerin parmağı vardır. İngilizlere *Düşman Hristiyan, dost Müslüman* ünvanını vermişlerdir. Mehmed Kabûlî Paşa'ya göre bunun tek sorumlusu Ruslar idi. Eğer Sırlara güzel bir şekilde nasihat etmiş olsalardı şimdiye kadar isyanın izi kalmazdı. Fakat onların politikası *Tavşana kaç taziye kap* demek politikasıdır. Mehmed Kabûlî Paşa'nın yapmış olduğu araştırmalara göre bu defa Ruslar, Sırlara para olarak da yardım etmişlerdir. Sırp ordusunun başına bir Rus generali olan Çemayef getirilmiştir. Zaten isyanı yatıştırmak suretiyle meseleyi adalet ve hakkaniyete uygun bir şekilde halletmek isteyen Osmanlı Devleti'nin bütün teşebbüsleri, bu devleti parçalamaya meyilli olan Rus entrikaları ve aşırı Panslavist Başvekil Gorçakof'un Balkanlardaki Slavları tahrik ve teşvik etmesi yüzünden sonuçsuz kalmıştır.⁴⁹⁷ Ancak zaman içinde Hersek ve Bulgar İsyancıları, Osmanlı vatandaşları arasında büyük bir etki yaratmıştır. Halk hem askere gönüllü yazılmada ve maddi yardımlarda bulunmuştur. İstanbul'da yaşayan Hristiyan tebaa da bu harekete katılmışlardır. Savaşın daha ilk anlarından itibaren Sırlar, Türklerle başa çıkamayacaklarını anlamışlardır. Avrupa'daki birçok gazete de General Çemayef in

⁴⁹⁵ Özcan, *a.g.e.*, s. 44.

⁴⁹⁶ Mahmut Celaleddin, *a.g.e.*, s. 206.

⁴⁹⁷ İskender, *a.g.e.*, s.105; *BOA, Y.EE.*, no: 44/79, 10 C 1293/3 Temmuz 1876.

aleyhinde yazılar çıkmaya başlamıştı. Bunlar yazılarında: *General Çamayef, Niş tarafında bulunan askeri Taşkent yürükleri zannediyordu. Hâlbuki bunlar en âlâ askerlerdir ve topları dahi kuvvetlidir. Eğer Sırlar mağlup olmuş ise bunda Çameyef'in büyük hatası olmuştur.* Şeklinde generali suçlayıcı ifadeler bulunmaktaydı. *Golos* gazetesi de Bulgaristan'dan bir mektup yayınlayıp, Sırları yermiş ve Osmanlı askerini methederek Sırp Prens'in hareketlerini kınamıştır.⁴⁹⁸

Sırbistan, 1876'da Karadağ ile birleşerek, Osmanlı Devleti'ne saldırdıysa da mağlup olmuştu. Yapılan anlaşma sonucu Prens Milan, Belgrat, Böğürdelen, Fethül-İslam, Semendire gibi önemli kaleleri Osmanlılara verdi. Bunun yanı sıra askeri kuvvetlerini dağıtmayı, savaş tazminatı olarak vergisini arttırmayı kabul etti. Prens Milan, topraklarındaki Bulgar askerini göndermeyi aynı zamanda Rumeli Demiryolu'nun Belgrat-Niş bölümünü tamamlamayacaktı. Ancak devreye büyük devletlerin girmesiyle bu antlaşma iptal olmuş yerine eski şartlarda barış anlaşması yapıldı.⁴⁹⁹

4.3.3. Osmanlı-Karadağ Savaşı

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Hersek'te çıkan isyan daha sonra Bulgaristan'a sıçramış, 2 Temmuz 1876'da ayaklanmacılara Sırp ve Karadağlılar da eklenmişti. Bu durum Balkanlarda bir ihtilal havası estirmekteydi. Buralarda yaşayan Türklere büyük zulüm ve işkenceler yapılmış; Türkler bunun sonucunda göç etmeye başlamışlardır.⁵⁰⁰

XIX. yüzyıl başlarında Karadağ, yavaş yavaş isyanların ve Panslavist akımın ile milliyetçilik hareketinin etkisiyle bağımsızlığa doğru gitmektedir. XIX. yüzyıl Karadağ'ın bir devlet olarak ortaya çıktığı bir devirdir.⁵⁰¹ Karadağ, dağlık bir ülke olduğundan gerekli askeri teçhizatlarla donanıp topraklarını genişletme amacındaydı. Bunun için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Önce Hersek asilerine destek çıktılar.

⁴⁹⁸ Kezban Acar, *Başlangıcından 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi*, Nobel Yay., Ankara 2004, s. 212-213; İskender, *a.g.e.*, s.106-107

⁴⁹⁹ Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Sırbistan", c.I, *Balkanlar El Kitabı*, Karam&Vadi Yay., Ankara 2006, s. 357.

⁵⁰⁰ İlhan Yerlikaya, *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakit Gazetesi (1875-1884)*, Savaş Ofset, Kırıkkale 1996, s. 74.

⁵⁰¹ Özcan, *a.g.e.*, s.10-11.

Sırbistan ile ittifakta bulunmuşlardı. İlk etapta İşkodra, Hersek, Yenipazar ve Mostar kasabalarına hücum etmeye başladılar.⁵⁰² Mehmed Kabûlî Paşa'nın ifadesine göre: *İsyancıların sözüne güvenilmeyeceğini ve isyanın bitmesi için isyancıların kökünün kazınmasının gerekliliğini* dile getirmiştir.⁵⁰³

İlk etapta Osmanlı Devleti, diplomatik girişimlerde bulunarak savaşı kendisinin değil Sırp ve Karadağ Prenslüklerinin başlattığını; bu durumda kendisini savunmak durumunda kaldığını büyük devletlere bildirmişti. Karadağ'da 6'sı büyük olmak üzere 27 küçük çarpışma meydana gelmiştir.⁵⁰⁴ Mehmed Kabûlî Paşa tarafından 3 Temmuz 1876'da yazılan mektupta; Sırp ve Karadağlılara iyi bir ders verileceğini, herşeyin yoluna gireceğinden söz etmektedir.⁵⁰⁵

Osmanlı Devleti yer yer başarı kazandı ise de özellikle Bileke Bozgunu devletin moralini oldukça bozdu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu mağlubiyetin öcünü alabilmek için harekete geçti. Ancak bu durum Avrupa'da duyulur duyulmaz Avusturya hemen karşılık verdi. Hersek bölgesinin denize açılmasında kilit durumunda olan ve bazı kıyıları kendi elinde ve Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan Klik limanının açık olmasının kendisinin tarafsızlık politikasına uygun olmayacağını belirtti. Osmanlı donanmasının bu limana gelmesini men ederek Karadağlılara yardım etti. Mehmed Kabûlî Paşa, 21 Haziran 1876'da Safvet Paşa'ya yazmış olduğu bir yazısında, aldığı bilgilere göre Rus Başvekili Prens Gorçakof'un dört-beş aydan beri Klik limanı ile ilgili olarak buranın kapatılmasını Avusturya Devleti'nden talepte bulunduğunu ifade etmiştir. Bu konuda çok ısrar ettiğini, Reichstad mülakatında Avusturya Başvekili Andreşi'nin bunu kabule zorlandığını yazmıştır.⁵⁰⁶

Klik ve Storina limanları, Venedik Körfezi'nde Osmanlı Devleti'ne ait iken uzun süre kullanılmadığı için unutulmuştur. Bunun üzerine Avusturya, Dalmaçya arazisi münasebetiyle bu limanı sahiplenmiştir. Abdülaziz devrinde Ömer Paşa komutasında Karadağ'a asker gönderilirken bu limanlar akla gelip geri istendiğinde

⁵⁰² Mahmud Celaleddin, *a.g.e.*, s. 226.

⁵⁰³ *Le XIXe Siècle*, 25 Şubat 1876.

⁵⁰⁴ Özcan, *a.g.e.*, s. 51; *BOA, Y.EE.*, no: 44/79, 10 C 1293/3 Temmuz 1876.

⁵⁰⁵ *BOA, Y.EE.*, no: 44/79, 10 C 1293/3 Temmuz 1876.

⁵⁰⁶ İskender, *a.g.e.*, s.109; *BOA, Y.EE.*, 44/82, 23 B 1293/14 Ağustos 1876.

Avusturya bazı bahaneler üreterek bunu kabul etmemiştir. Ancak daha sonra yapılan anlaşmayla uzlaşma yaşanmıştır.⁵⁰⁷

Mehmed Kabûlî Paşa'nın 3 Temmuz 1876'da hastalığı iyice ağırlaşmıştır. Hatta her yeri tutularak ve yatağa düşmüştür. Hatta İngiltere Elçisini yatakta hasta vaziyette kabul etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰⁸

23 Temmuz 1876'da Mehmed Kabûlî Paşa, Petrof Sarayı'nda Rusya İmparatoru II. Aleksandr'la bir görüşme daha yapmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa, İmparator Aleksandr'dan çok samimi bir karşılama görmüştür. İki devlet arasındaki ilişkilerin seyrinden söz açılmıştır. Çar II. Aleksandr, Osmanlı Sultanı V. Murat'a övgülerini dile getirmiş, ardından Kral II. Aleksandr, Bulgaristan'da meydana gelen isyan hareketlerine dair görüşlerini ifade etmiştir. Kral II. Aleksandr, Osmanlı içinde yaşayan Hristiyanlara daha fazla yenilik yapılırsa, yaşanan olayların gidişatının da etkileneceği düşünmektedir. Mehmed Kabûlî Paşa, bu dostane düşüncelerinden dolayı II. Aleksandr'a teşekkür etmiş; Paşa, II. Aleksandr'a verdiği cevapta, ıslahat maddelerinin son zamanlarda yaşanan isyan hareketleri nedeniyle uygulanamadığını söylemiştir. Kral II. Aleksandr yine Bulgaristan'da çıkan isyan hareketlerinden söz ederek, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'nda meydana gelen isyan hareketlerini sert bir şekilde bastırmasını Avrupa devletlerinin hoş karşılamadığını ifade etmiştir. Rusya İmparatoru II. Aleksandr, Türkiye'nin durumuyla ilgili görüşlerini bildirirken, görüşmede Çar II. Aleksandr, Rusya'nın doğu politikalarını da açıklamıştır.⁵⁰⁹

29 Ağustos 1876'da Brezilya İmparatoru Rusya'ya bir seyahatte bulunmuştu. Mehmed Kabûlî Paşa, Brezilya İmparatoru ile bir görüşmede bulunmuştur. Brezilya

---

⁵⁰⁷ Mahmud Celaleddin, *a.g.e.*, s. 228.

⁵⁰⁸ *BOA, Y.EE.*, no: 44/79, 10 C 1293/3 Temmuz 1876.

⁵⁰⁹ Mehmed Kabûlî Paşa, Babiâli'ye gönderdiği yazıda, 23 Temmuz 1876 sabah saat 11'de Petro Moskof'tan arabaya binip Rusya Sarayı'na ulaşmıştır. Saat 12'de İmparator II. Aleksandr'ca Petrof Sarayı'nda teşrifatla karşılanmıştır. Gayet samimi karşılamadan sonra Mehmed Kabûlî Paşa, Çar II Aleksandr'a Babiâli tarafından gönderilen "name-i hümayun"ları takdim etmiştir. Çar II. Aleksandr, Balkanlarda meydana gelen isyan hareketlerini dair Osmanlı Devleti'nin neler yapması gerektiğini fikirlerini sunmuştur. Mehmed Kabûlî Paşa, kendisine tahsis edilen bir binada, önceden Prens Gorçakof ile Karadağ meselesini görüştüğünü ifade etmiştir. Bu görüşmede Gorçakof, Karadağlıların Mostar'a doğru ilerlediğini bildiren dair telgraf aldığını dair bilgiyi Mehmed Kabûlî Paşa ile paylaşmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa tarafından bu bilginin doğruluğuna inanılmamakla birlikte daha sonra Ali Paşa'dan gelen telgraf bu bilgi teyit edilmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa; Reichstad mülakatını, Klik ve Storina Limanları hakkında görüşlerini ifade etmiştir. (*Le Petit Journal*, 25 Temmuz 1876, s. 2; *BOA, HR. SYS.*, no: 1236/48, 23 Temmuz 1876).

İmparatoru İstanbul'a bir turist gibi gelme arzusunda olduğunu Mehmed Kabûlî Paşa'ya bildirmiştir.⁵¹⁰ Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa, 31 Ağustos 1876'da Rus basınında Türkiye'ye karşı kullanılan üsluplara dair Prens Gorçakof ile bir görüşmede bulunmuştur.⁵¹¹

20 Temmuz 1876'da *Sabah* gazetesinde Kafkasya'da Ermeniler, Çerkezler ve Çerçilerin Rusya Hükümeti aleyhinde ayaklandıklarına dair haberler çıkmıştır. Bu haberler çeşitli gazetelerde çoğalmaya başlayınca Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa, 21 Temmuz 1876'da çıkan bu haberleri yalanlamıştır. Ancak 1 Ağustos 1876'da gelen haberler Kafkasya'da bir ihtilal hareketi başladığına dairdir.⁵¹² 30 Eylül 1876'da Gürcistan'a bağlı Svanetya'da birtakım olaylar çıkmıştı. Mehmed Kabûlî Paşa, Tiflis Başşehbenderi Behçet Efendi'den bu olay hakkında bilgi almıştır. Daha sonra almış olduğu bu raporu Babiâli'ye sunmuştur.⁵¹³

Mehmed Kabûlî Paşa, Eylül 1876'da yine birtakım meselelerle uğraşmıştır. Bunların başında; Dağıstan Kumuk Kabilesi'nden Şefi Bey, Osmanlı-Rusya arasında diplomatik krize neden olmuştur. Şefi Bey, ailesini de alıp Türkiye'ye yerleşmek istiyordu. İşte bu yüzden iki devlet arasında sorun yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya'dan Şefi Bey için vize almaya uğraşmıştır. Rusya bir türlü izin vermemiştir. Babiâli "Şefi Bey" meselesinin üzerinde çokca durmuştur. Mehmed Kabûlî Paşa, bu meseleyi çözmeye çalışsa da girişimleri sonuçsuz kalmıştır.⁵¹⁴

Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı başarılı olmuştur. Ancak Sırbistan için durum böyle değildi. Karadağ, savaşa devam ederken Sırp'lar barış yolları aramaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti, 5 Eylül 1876'ya kadar ateşkes yapılmasını kabul etti. Ancak Avrupa gazetelerinde ateşkes ile asılsız haberler çıkmıştı. Mehmed Kabûlî

---

⁵¹⁰ Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa'nın, Rusya'da bulunan Brezilya İmparatoru ile görüşme talep etmesi. Bkz. *BOA, HR. TH.*, no:20/51, 1 Eylül 1876; Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa, Brezilya İmparatoru tarafından kabul edilmiş ve Brezilya İmparatoru İstanbul'a seyahat arzusunda olduğunu ifade etmiştir. (*BOA, HR. TH.*, no: 20/55, 3 Eylül 1876; *BOA, HR TH.*, no: 20/40, 29 Ağustos 1876).

⁵¹¹ *BOA, HR. TO.*, no: 20/46, 31 Ağustos 1876.

⁵¹² 2 Ağustos 1876'da *Lerakir ve Norakir* adlı Ermeni gazetelerinde Kafkasya'da meydana gelen isyan haberleri çıkmıştır. (*BOA, HR. SYS.*, no: 1306/4, 2 Ağustos 1876; Filiz Ferhatoğlu, *Sabah Gazetesinin (1876-1877), İnceleme Açıklamalı İndeks ve Seçilen Metinlerin Latin Harflerine Aktarımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s.1038-1056).

⁵¹³ *BOA, HR. TH.*, no: 20/79, 19 Eylül 1876.

⁵¹⁴ *BOA, HR. TH.*, no: 21/31, 30 Eylül 1876.

Paşa'dan 9 Ekim 1876 tarihli Hariciyeye gönderilen mektupta: Avrupada dağıtılan bazı gazetelerin son zamanlarda dile getirdikleri ses Osmanlı ordusunun barışa karşı geldiği şeklindedir. Telegrafik bilgiler sayesinde, Osmanlı Büyükelçiliği, bu hiçbir dayanağı olmayan boş gürültüyü yalanlayacak şekilde önlemini almıştır. Sırp lar bu zamana kadar boş durmamışlar ve askeri kuvvetlerini arttırmışlardır. Ateşkes süresi dolduktan sonra iki taraf arasında savaş yeniden başlamıştır. Sırp cephesinden Osmanlı adına güzel haberler geliyordu. Rus halkı Sırbistan'ın himayesi için Osmanlı Devleti ile savaşın devam etmesini istiyordu. Mehmed Kabûlî Paşa'dan Safvet Paşa'ya gönderilen mektupta: *Ander Cakon: Halk ne söyler ise söylesin gazeteler ne yazarsa yazsın devlet bildiği politikadan dönmez ve bu gürültülerin önemi olmaz* demiştir.⁵¹⁵

Mehmed Kabûlî Paşa, 26 Eylül 1876'da Rusya'da Dr. Berthenem adlı bir hekimden hastalığına dair rapor almış, bu raporu Babiâli'ya göndermiştir. Bu raporda; Mehmed Kabûlî Paşa'nın biran önce görevi bırakarak tedavi olması gerektiği yazıyordu. Paşa, bu rapora bakılarak Avrupa'ya gitmek izin istemektedir.⁵¹⁶ Rusya'da tedavi olacak doktor bulamadığından 2 Kasım 1876'da izin isteyerek hava değişikliği için iki ay süreyle Viyana ve İtalya'ya gitmiştir.⁵¹⁷ Mehmed Kabûlî Paşa'nın Viyana ve İtalya taraflarında bulunduğu için yerine maslahatgüzarlık rütbesi ile Ahmet Tevfik Bey sefaret işlerini yürütmüştür.⁵¹⁸ 20 Kasım 1876'da Viyana'da konaklamıştır. Bu tarihten sonra Viyana'dan İtalya'ya muayene olmak için gitmiştir. 8 Aralık 1876'da İtalya'da konaklamıştır. Bir hafta sonra İstanbul'a hareket etmiştir. 18 Ocak 1877'de

⁵¹⁵ İskender, *a.g.e.*, s. 110-111; *BOA, Y.EE.*, no: 44/85, 16 Ş 1293/6 Eylül 1876; *BOA, Y.EE.*, no:44/88, 20 N 1293/9 Ekim 1876.

⁵¹⁶ *BOA, HR, SFR. (1).*, no: 68/73, 24 Eylül 1876.

⁵¹⁷ *BOA, HR, SFR.(1).*, no: 68/100, 2 Kasım 1876.

⁵¹⁸ *BOA, İ.HR.*, no: 272/16392, 12 L 1293, 31 Ekim 1876; *Morning Post*, 11 Kasım 1876; *BOA, Y.EE.*, no: 44/83, 3 Ş 1294/4 Eylül 1876; 1876 yılı Petersburg Sefareti çalışanları şu şekildeydi: Birinci Ser Kâtip Sâniyeden Tevfik Bey İkinci Sirkâtip Sâniyeden Mihran Bey ve Ataşe Sâliseden Aristarki Efendi görev almıştır.(Mamak, *a.g.e.*, 371); Ahmed Tevfik Bey, 1876 yılının Eylül ayında 33 altın maaşla ve Sâniye rütbesiyle Petersburg Sefareti Baş Kâtipliğine atanmıştır. O yıl Petersburg Büyükelçisi olan Mehmed Kabûlî Paşa'nın rahatsızlığı dolayısıyla tedavi görmek için İstanbul'a dönmesinden sonra ona vekil olarak yürütmüş olduğu Petersburg Maslahatgüzarlığına tayin edilmiştir. Petersburg'da Osmanlı Devleti'nin sefirinin görev almadığı Ekim 1876-24 Nisan 1877 tarihleri arasında, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesine kadar, yedi ay müddetle Petersburg Sefareti Maslahatgüzarlığı yapmıştır. Bu görevi esnasında sefirlere belirlenen maaşın yüzde yirmi beşini almıştır (Çavdar, *a.g.e.*, s. 77).

İstanbul'da olduğunu görmekteyiz. Boşta olduğu sürece maaş bağlanmıştır.⁵¹⁹ Ondan sonra Petersburg Sefaretine Ahmet Şakir Paşa⁵²⁰ atanmıştır.⁵²¹

Mehmed Kabûlî Paşa'nın Petersburg Büyükelçiliği'ndeki bir yılı hem hastalığı hem de Balkanlar ve Kafkaslarda meydana gelen olaylarla ilgilenmekle geçmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, bir sene süren Petersburg görevi sonrası hastalanarak İstanbul'a dönmüştür. Petersburg'da bulunduğu sıralarda tedavi olmak için Avrupa'nın çeşitli şehirlerine gitmiştir. Hayatı boyunca ordan oraya sürekli koşturan Mehmed Kabûlî Paşa'nın Petersburg Büyükelçiliği Hariciyedeki son görevi olmuştur.

4.4. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Meclis-i Ayân Azalığı

Tanzimat dönemi devlet adamları 1856-1876 yılları arasında yalnızca idari alandaki suistimallerin ortadan kaldırılmasıyla değil aynı zamanda Osmanlı uyruğundaki herkesin eşitliği düşüncesini ortaya koyup Osmanlılık fikrini yaratmaya çalıştılar. Sonunda 1876'da Kanun-i Esasi'yi hazırladılar.⁵²²

1876 yılında Osmanlı İmparatorluğu artık anayasal düzene geçti ve 1922'de saltanatın ilgasına kadar, devletin son 46 yılı bu rejimle devam etti. II. Abdülhamid zamanında, Osmanlı ülkesi nasıl farklı renklerden meydana geliyorsa; rejimi ve uygulamaları da, tek düze olmayan, farklı renklerden oluşuyordu. Osmanlı Mebusan Meclisi 20 Mart 1876 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayı'nda açıldı. Mebusan Meclisi 115 Mebusan ve 32 Ayân üyesinden oluşuyordu. Açılış konuşmasını Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Vefik Efendi yaptı. Törene kabine üyeleri, Meclisi Ayân âzaları, Meclis-i Mebusan üyeleri, Şeyhülislam, Büyükelçiler, Paşalar ve Kazaskerler katıldılar.⁵²³ Mehmed Kabûlî Paşa, 19 Mart 1877'de Meclis-i Ayân üyeliğine atanmıştır.⁵²⁴ Meclis-i Ayân'ın diğer üyeleri şu kişilerdi: Server Paşa, Ahmet Arifi

⁵¹⁹ İstanbul'a dönen Mehmed Kabûlî Paşa'ya maslahatgüzarlık maaşı olarak 7.500 kuruş bağlanmıştır. (BOA, İ. HR., 272/16474, 3 M 1294/ 18 Ocak 1877).

Ferhatoğlu, a.g.e., s.935-1074.

⁵²⁰ Ahmet Şakir Paşa daha çok Şakir Paşa diye ünlüdür. Mayıs 1838'de İstanbul'da doğdu. Ailesi Bozuklu Çapanoğullarındandır. Şakir Paşa, yüksek tahsilini askeri okulda gördü. (Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yay., İstanbul 1993, s.189).

⁵²¹ Karaca, a.g.e., s. 18.

⁵²² Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, (Çev. Osman Akınhay), c.I, Papirüs Yay., İstanbul 1997, s. 19.

⁵²³ Hakkı Tarık Us, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1877-1878)*, c. I, Vakit Matbaa, İstanbul 1954, s. 5-7

⁵²⁴ *Takvim-i Vekayi*, 4 RA 1294/19 Mart 1877.

Paşa, Mustafa Nuri Paşa, Kayserili Ahmet Paşa, Moralı İbrahim Paşa, Tıbbiye Mektebi Nazırı Marko Paşa, Ankara Valisi Derviş Paşa, Amasyalı Halil Efendi, Müşir Namık Paşa, Hicaz Valisi Halet Paşa, Serasker Hasan Rıza Paşa, Uryanizâde Ahmet Esad Efendi adlı kişilerdi.⁵²⁵

Ayân Meclisi; Mebusan Meclisi milletvekili sayısının üçte birini geçmemek üzere hükümdar tarafından tayin ederdi. Meclis-i Ayân'a daha önce Padişahın takdirini kazanmış, vali, elçi, ordu müşiri, haham ve patrik gibi kişileri Padişah istediği zaman Ayân Meclisi'ne atayabiliyordu. Meclis-i Ayân'ın üyeleri aylık 10 bin kuruş maaş alırdı.⁵²⁶ Hükümdar istediği zaman bir üyeyi, eğer vatanın bütünlüğüne, din esaslarına ve memleketin iç güvenliğine zarar verecek eylemlerde bulunduğu Meclis-i Ayân'dan azledebilirdi. Meclis-i Ayân üyeleri, kanun teklifi verebilir ve mevcut kanunları düzeltme önerisi sunma haklarına sahiptiler. Ancak Meclis-i Ayân üyeleri kendi vazifeleri dışında kanun teklifi veremezdi.⁵²⁷

4.5. Mehmed Kabûlî Paşa'nın Hastalanması ve Vefatı

Mehmed Kabûlî Paşa, Ticaret Nazırlığı döneminde iken hastalığa yakalanmış, tedavi için 25 Nisan 1871'de Bursa hamamlarına ve Petersburg Büyükelçiliği sırasında da tedavi için Avrupa'nın çeşitli şehirlerine gitmiştir.⁵²⁸ Mehmed Kabûlî Paşa, Meclis-i Ayân âzası iken 65 yaşında vefat etmiştir. Ömrünün yaklaşık 40 senesi devlet memurluğunda geçmiş, ölümüne kadar emekli olmadan görevini sürdürmüştür.

Mehmed Kabûlî Paşa, geçirmiş olduğu hastalıktan dolayı 22 Mart 1877'de Beyoğlu Kabûlî Paşa Konağı'nda vefat etmiştir. Cenazesi Karacaahmet Mezarlığına defnedilmiştir. Paşa'ya İstanbul'da geniş katılımlı büyük bir cenaze töreni yapılmıştır.⁵²⁹ Zafer Hanım'dan başka varisi kalmamıştır. Maddi yönden zor günler geçiren Zafer Hanım'a 500 kuruş maaş tahsis edilmiştir.⁵³⁰ Eşi, yaşamını İstinye'de

⁵²⁵ Us, *a.g.e.*, II, s. 13.

⁵²⁶ Us, *a.g.e.*, II, s. 13; Arsel İlhan, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Tecrübesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. c. X. Sayı 2. s. 194-211.

⁵²⁷ İlhan, *a.g.m.*, s. 194-211.

⁵²⁸ BOA, *İ.DH.*, no: 631/43872, 4 S 1282/25 Nisan 1871; BOA, *İ.HR.*, no: 272/16392, 12 L 1293/31 Ekim 1876.

⁵²⁹ Haskan, *a.g.e.*, s. 122-123, Toros, *a.g.m.*, s.265; Ferhatoğlu, *a.g.e.*, s. 967; *Western Times*, 10 Nisan 1877, s. 6.

⁵³⁰ BOA, *İ.MMS.*, no: 121/5214, 25 ZA 1308/7 Temmuz 1891; BOA, ZB, no: 344/129, 13 ZA 1323/9 Ocak 1906.

Mehmed Kabûlî Paşa'dan kalan yalıda sürdürmüştür. Zafer Hanım, bir zaman sonra Azmi Bey ile evlenmiştir. Bir zaman sonra Azmi Bey'in oğlu Tevfik Bey bu yalıyı yıktırıp yerine küçük bir yalı inşa etmiştir.⁵³¹ Mehmed Kabûlî Paşa, birçok kişiye borçlu kalarak vefat etmiştir.⁵³²

---

⁵³¹ <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1635>. Erişim Tarihi: 22/02/ 2017.

⁵³² *BOA, ŞD.*, no: 29/473, 25 CA 1300/6 Nisan 1883.

SONUÇ

Görev yılları boyunca beş Padişah gören Mehmed Kabûlî Paşa, Divan-ı Hümayûn Kalemî'nden yetişip Nazırlığa kadar yükselmiş, devrinin önemli bir şahsiyetidir. İmparatorluğun en uzun yüzyılında Osmanlı coğrafyasının farklı köşelerinde hizmet etmiş bir devlet adamıdır.

Mehmed Kabûlî Paşa, XIX. yüzyılın reformcu bürokrat kadroları içinde yer almıştır. Osmanlı'nın son dönem bürokrasisinin en etkin devlet adamlarından biri olan Mehmed Kabûlî Paşa, kırk seneyi aşkın süredir devlet hizmetinde bulunmuştur. Babîali Tercüme Odası ve İkinci Ticaret Nazırlığı memuriyetleri hariç diğer görevleri kısa süreli olmuştur. Görevini büyük bir titizlikle yaptığı nakledilen Mehmed Kabûlî Paşa, görev yaptığı ülkelerin devlet adamları ile de yakın dostluklar kurmuştur. Osmanlı Padişahlarına her zaman sadık olan Mehmed Kabûlî Paşa, Osmanlı Padişahları tarafından da değer verilen bir devlet adamı olmuştur. Fransızca bilmesinin yanında çok iyi tarih bilgisine sahip, donanımlı bir diplomattı. Devletin sıkıntılı dönemlerinde Mehmed Kabûlî Paşa görevlendirilmiş, dirayeti sayesinde zor görevlerin üstesinden her zaman gelmeyi başararak “Zor görevlerin adamı” olmuştur. Çok önemli işler yapmasına rağmen maalesef yeterince tanınmamıştır.

Londra Sefareti memurluğundan sonra yerli ve yabancı arşiv belgelerinde adı geçmeye başlayan Mehmed Kabûlî Paşa, Osmanlı padişahları ve yabancı devlet adamları nezdinde her zaman takdir edilip değer görmüştür. Tanzimat yıllarında vasıflı devlet adamının sınırlı sayıda olması ve yabancı dillere vakıf devlet adamlarının pek bulunmaması, onu daha da değerli kılan etkenler olmuştu. Mehmed Kabûlî Paşa'yı “özel görevlerin özel adamı” yapan nitelikler ise devlet işlerindeki derin bilgisi, doğruluğu, aldığı eğitim ve Batı dillerine hâkim olması gelmekteydi.

Divan-ı Hümayûn Kalemî'nde başlayan memuriyet hayatı daha sonra Babîali Tercüme Odası'nda devam etmiştir. Babîali Tercüme Odası'nda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Babîali Tercüme Odası'nda kendisini yetiştirmiş olması onu doğal olarak Nazırlığa kadar yükseltmiştir. 1845 yılı Berlin Kâtipliği görevinden sonra Romanya olaylarında zarar görenler için 1848 yılında özel görevle Rusçuk'a gitmiştir. İstanbul'a dönüşüyle beraber bu sefer de Londra Sefareti Birinci Kâtipliği'ne tayin

edilmiş; daha sonra Londra Maslahatgüzarlık görevini üstlenmiştir. Londra'ya sefir atanınca İstanbul'a dönen Mehmed Kabûlî Paşa, kısa müddet sonra da bu sefer 1851 yılında Atina'ya Orta Elçi olarak tayin edilmiştir. Atina Elçiliği görevi ilk elçilik tecrübesi olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasına rağmen, Osmanlı-Yunanistan arasında birtakım sorunlar halen devam ediyordu. Osmanlı-Yunanistan arasında emlak, firariler ve eşkıyalık gibi sorunlar sıkça yaşanmaktaydı. Mehmed Kabûlî Paşa, bu sorunları yakından takip etmiş, Babîali'ye bu sorunları rapor etmiştir. Atina Elçiliği görevi sırasında 1852 yılında Hariciye Kâtipliği'ne ataması yapılmıştır.

Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) yirmi iki yıl süren saltanatında son altı yıl, Kırım Savaşı'nın çıkmasıyla oldukça zorlu geçmiştir. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'ndan sonra hem savaşın masraflarıyla uğraştı hem de değişen dünya dengeleri nedeniyle ortaya çıkan yeni siyasî sorunlarla ve isyanlarla mücadele etmiştir. Mehmed Kabûlî Paşa, tam bu sırada müttefik orduların ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlayan Harp Komisyonu ve Denetim Komisyonlarında görev almıştır. Kırım Savaşı sırasında önemli görevler üstlenmesindeki en büyük etken Fransızcaya vakıf olmasıdır. Özellikle yabancı generallerin karşılama törenlerinde Mehmed Kabûlî Paşa vazife almıştır. Deyim yerindeyse bu yıllarda Edirne-Gelibolu arasında mekik dokumuş, birçok komisyonda görev almıştır. İki kez Hariciye Kâtipliği'ne bir kez de Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na atanmıştır. Mehmed Kabûlî Paşa için bu dönem oldukça yoğun geçmiştir. Ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan isyanların çözümü için sık sık Mehmed Kabûlî Paşa görevlendirilmiştir. Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'nda Romanya ve Sırbistan, daha sonra Hariciye Kâtibi iken Girit ve Hariciye Müsteşarı iken Cebel-i Lübnan'a gönderilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Girit ve Lübnan meseleleri ile meşgul olduğu bu dönemde de olaylar içinde aktif rol almış ve sorunların Osmanlı Devleti lehine çözümü için aralıksız çalışmıştır. Tıpkı bir "dama taşı" gibi görevden göreve koşmuştur.

Bu meselelerin üstesinden gelmeyi her zaman başararak ne kadar değerli bir devlet adamı olduğunu ispatlamıştır. Sayda (1863-1864) ve Aydın Valiliği (1864) görevinde bulunmuş; Sayda Valisiyken "vezaret rütbesi" almıştır. Bu rütbe onun hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonra artık "Mehmed Kabûlî Paşa" olarak anılacaktır. Ticaret Nazırlığı ile devam eden memuriyet hayatı her dönemde olduğu gibi bu dönemde de hareketli ve başarılı geçmiştir. Bu hareketlilik onu iyice

yormuŖtur ve artık hastalıklardan Ŗikâyet etmeye baŖlayacaktır. Nazırlık görevi yaptığı dönemlerde birçok yeniliğı Nezâret bünyesine katmıŖtır. Ticaret Nazırlığı sırasında birçok komisyonda görevler yapmıŖtır. Her zaman yeniliğıe açık bir devlet adamı olmuŖtur. Osmanlı Devleti'nin en önemli Ticaret Nazırları arasındadır. Biri vekil olmak üzere üç kez Ticaret Nazırlığı yapmıŖtır. 1840-1871 arasında tam 31 sene hiç ara vermeden devlete hizmet etmiŖtir. 1871'de Ticaret Nazırlığından azledilmiŖtir. 2 sene kadar açıktaki kaldıktan sonra 1873'te Viyana Büyükelçiliğı'ne atanmıŖtır. Bir sene sürdürdüğü Viyana Büyükelçiliğı, özellikle Viyana Sergisi ve Doğı Sorunu'nu takip etmekle geçmiŖtir. Özellikle Avusturya basınında Türkiye hakkında birçok haber çıkmıŖtı. Bu haberleri tercüme ederek Babıâli'ye bildirmiŖtir. Öte yandan Viyana Sergisi sebebiyle birçok Avrupalı devlet adamı Viyana'yı ziyaret etmiŖ, bunu fırsat gören Mehmed Kabûli PaŖa bu devlet adamlarıyla bir dizi görüŖmeler yapmıŖtır. Mehmed Kabûli PaŖa, Viyana Büyükelçiliğı görevinden sonra yaklaşık 1,5 ay kadar İstanbul Ŗehreminliğı yapmıŖtır. Ardından devletin iflasın eŖiğıne geldiğı bir dönemde 1874'te üçüncü defa Ticaret Nazırı olmuŖ ve mali meseleleri görüŖmek için Avrupa'ya gönderilmiŖtir. İlk Ticaret Nazırlığı gibi Üçüncü Ticaret Nazırlığı da yurt dıŖı görevinde geçmiŖtir.

Mehmed Kabûli PaŖa'nın büyükelçi olarak görev yaptığı bir diğeri ülke de Rusya'dır. 93 Harbi öncesi Rusya'nın Balkanlarda nüfuz kurmaya çalıştığı bu dönemde Balkanlar ve Kafkasyadaki geliŖmeleri yakından takip ettiğı gibi Rusya'da bulunan diğeri devletlerin büyükelçileri ile görüŖmeler yapmıŖ ve geliŖmeleri İstanbul'a bildirmiŖtir. Rusya Kralı II. Aleksandr ve Prens Gorçakof ile yakın bir dostluk tesis etmiŖtir.

Mehmed Kabûli PaŖa, Ticaret Nazırlığı görevinden sonra bir sene mesai yaptığı Petersburg'da hastalanarak Avrupa'nın çeŖitli ülkelerine tedavi olmak için gitmiŖ daha sonra İstanbul'a dönerek Meclis-i Ayân âzalığına atanmıŖtır. Mehmed Kabûli PaŖa, 1877 yılında İstanbul'da vefat etmiŖtir. Reformcu bir Tanzimat devlet adamına iyi bir örnek teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

1- Arşiv Malzemeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

1- Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD. AFT), No: 2/50, 15/296.

2- Bâb-ı Âsafî Âmedî Kalemî (A.AMD), No: 7/58, 39/56, 41/1, 41/36, 51/32, 51/68, 69/64, 72/26, 82/86, 82/90, 90/13, 90/19, 90/21, 90/53.

3- Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Kalemî (A.DVN), No: 14/84, 109/65, 111/90, 112/58, 131/69, 131/89, 137/48, 148/84, 153/80, 154/41, 175/95.

4- Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemî (A.DVN. MHM), No: 25/52, 36/64.

5- Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A.MKT), No: 135/51.

6- Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT. MHM.), No: 80/60, 84/84, 133/2, 202/13, 239/23, 260/70, 261/12, 264/14, 264/22, 264/96, 270/26, 277/7, 285/41, 286/82, 293/52, 294/7, 341/51, 413/5, 416/101, 452/92, 453/86, 466/10, 469/2, 470/36, 758/36, 762/26.

7- Sadaret Mektûbî Kalemî Nezâret ve Devâir Evrakı (A.MKT.NZD), No: 15/89, 18/50, 48/80, 66/37, 112/49, 290/17, 351/86, 398/18, 417/7, 422/55.

8- Sadaret Umumi Vilâyet Ekrakı (A.MKT. UM), No:47/32, 182/7, 202/13, 239/23, 309/14, 315/70, 317/46, 366/92, 374/65, 375/72, 542/8, 542/60, 547/33, 554/74, 555/65, 561/64, 561/82, 562/81, 562/90, 563/97, 565/18, 566/66, 573/11.

9- Babîâli Evrak Odası Belgesi (BEO), No: 269/20132.

10- Cevdet Hariciye (C.HR), No: 57/2840, 136/6796, 150/7488.

11- Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C.MTZ), No: 9/435.

12- Hariciye Nezâreti İdare Evrakı (HR. İD), No:1584/2.

13- Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî Evrakı (HR. MKT), No: 20/77, 41/34, 45/82, 47/36, 48/38, 49/45, 49/73, 51/44, 83/74, 122/11, 144/54, 151/29, 156/26, 178/65,

228/10, 237/96, 240/18, 241/6, 260/74, 264/41, 286/64, 286/67, 290/67, 305/69, 317/56, 319/48, 324/24, 339/10, 355/15, 368/9, 379/44, 381/88, 383/24.

14- Hariciye Nezâreti Petersburg Sefareti (HR. SFR (01), No: 2/52, 61/84, 64/64, 68/73, 68/100.

15- Hariciye Nezâreti Paris Sefareti (HR. SFR(03), No: 83/1.

16- Hâriciye Nezâreti Siyasî Kısmı Evrakı (HR.SYS), No: 182/47, 182/49, 211/42, 477/1, 1236/48, 1306/4, 1394/1, 1394/2, 1487/30, 1726/10, 2927/77.

17- Hariciye Nezâreti Tahrirat (HR. TH), No: 20/40, 20/46, 20/47, 20/50, 20/51, 20/55, 20/71, 20/79, 21/24, 21/31, 21/37.

18- Hâriciye Nezâreti Babîâli Tercüme Odası Evrakı (HR. TO), No: 107/90.

19- Hariciye Nezâreti Umur-ı Hukuk-ı Muhtelite Müdüriyeti (HR. UHM), No: 86/2.

20- İrade Dâhiliye (İ.DH), No: 42/2073, 190/10678, 235,21141, 261/16155, 227/13593, 317/20516, 325/21141, 333/21776, 341/22423, 485/32746, 486/32832, 506/ 344/53, 507/34524, 525/36220, 540/37546, 564/39322, 578/40239, 631/43872, 666/46376, 687/47967, 1287/101293.

21- Dosya Usulü İrâdeler (İ.DUİT), No: 138/2, 149/16, 149/38.

22- İrade Hariciye (İ.HR), No: 40/188, 49/2331, 73/3526, 74/3605, 75/3647, 83/4036, 83/4080, 84/4113, 85/4145, 86/4203, 87/4259, 93/4537, 124/6205, 142/7432, 154/8195, 161/8624, 165/8834, 169/9127, 170/9239, 172/9404, 176/9638, 176/9685, 193/10856, 259/15493, 259/15509, 207/11934, 260/15546, 260/15559, 260/15578, 260/15594, 261/15610, 261/16155, 263/15741, 263/15791, 264/15800, 266/15944, 267/16023, 268/16149, 269/16164, 269/16186, 269/16190, 270/16244, 271/16330, 272/16474, 272/16392, 332/21373, 524/36129.

23- İrade Eyalet-i Mümtaze Girid (İ. MTZ. GR), No: 7/145, 7/146,8/172.

24- İrade Eyalet-i Mümtaze Yunanistan (İ.MTZ (01), No: 8/197, 8/199, 8/202, 8/203.

25- İrade Meclis-i Mahsus (İ. MMS), No: 1/13, 6/213, 121/5214, 132/5667, 132/5668.

26- İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), No: 65/1851.

27- İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), No: 485/21989.

28- Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL), No: 672/53, 763/30, 766/60, 767/46.

29- Şura-yı Devlet (ŞD), No: 29/473.

30- Yıldız Esas Evrak (Y.EE), No: 25/43, 25/45, 25/51, 44/79, 44/82, 44/83, 44/85, 44/88, 44/90, 82/01, 82/02.

31- Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB), No: 344/129.

2- Gazeteler ve Salnameler

Aris's Birmingham Gazette

Journal De Constantinople

Journal Des Débats

Journal Des Finances

Journal Officiel De La République Française

L'orient Illustre

L' Univers

Le Constitutionnel

Le Figaro

Le Mémorial Diplomatique

Le Petit Journal

Le Rappel

Le XIXe Siècle

London Evening Standard

North Devon Journal

Saunders's News-Letter

Sheffield Daily Telegraph

Takvim-i Vekayi

The Illustrated London News

The Morning Advertiser

The Morning Post

Sabah Gazetesi

The Western Times; Exeter

Weekly Supplement To The Sheffield Daily Telegraph

Yorkshire Post and Leeds Intelligencer

Salnameler

Devlet Salnameleri, 1266/1850, 1268/1852, 1279/1862, 1280/1863, 1291/1874.

Suriye Vilâyet Salnamesi, 1285/1868.

3- İnternet Kaynakları

https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jump-full&object_id=3726995&siilo_library=GEN01. Erişim Tarihi: 04/02/2017.

<http://atina.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>. Erişim Tarihi: 25/12/2016.

<http://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>. Erişim Tarihi: 20/10/2016.

<http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb32686676p>. Erişim Tarihi: 19/01/2017.

<http://collections.vam.ac.uk/item/O139223/portrait-of-Kabûlî-mehmed-pasha-miniature-rupen-manas/>. Erişim Tarihi: 01/01/2017.

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/17174>. Erişim Tarihi: 10/02/2017.

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1635>. Erişim Tarihi: 22/02/2017.

<http://www.ebay.com.sg>. Erişim Tarihi: 13/03/2017.

gallica.bnf.fr. Erişim Tarihi: 04/11/2016.

<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>. Erişim Tarihi: 10/06/2016.

4- Kitap ve Makaleler

ACAR, K. Şevket-AL,Hüseyin, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854-1856*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 2003.

ACAR, Kezban, Başlangıcından 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi, Nobel Yay., Ankara 2004.

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, TTK Yay., Ankara 1999.

-----, Ayşe Nükhet-ADIYEKE, Nuri, "1856 Girit Depremi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.31, S.51, Ankara 2012. ss.1-38.

AFYONCU, Erhan, "Osmanlı İdaresinde Sırbistan", c. I, *Balkanlar El Kitabı*, Karam&Vadi Yay., Ankara 2006, ss. 350-358.

Ahmet Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'ruzat)*, (Haz. Yusuf Halaçoğlu), Babıâli Kültür Yay., İstanbul 2010,

AKÜN, Ömer Faruk, "Şinasi'nin Fatin Tezkeresi Baskısındaki Yeni Biyografik Bilgiler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XI, 1961, ss. 277-336.

AKKUŞ, Muhammed, *Tanzimat Dönemi Gazetelerinden Basiret Gazetesi (1870)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2014.

AKPINAR, Mahmut, *Bir Tanzimat Bürokrati ve Diplomati Olarak Aleksandır Karatodori Paşa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010.

AKYAY, Bülent, *Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830-1866)*, Yayınlanmamış, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010.

AKYILDIZ, Ali, *Anka'nın Sonbaharı*, İletişim Yay., İstanbul 2005.

-----, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s.45.

-----, Ali, "Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nı Finansmanı: İç ve Dış Borçlanmalar", *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2009, ss.11-18.

-----, Ali, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2011.

-----, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yay., İstanbul 1993.

-----, Ali, “Tercüme Odası”, *DİA*, c.40. Ankara 2001, ss.504-506.

AKYÜZ, Fatih, *Kırım Savaşı'nın Lojistiğinde İstanbul'un Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2006.

Aristarchi Bey, *Législation Ottomane*, Bureau du Journal Thraky, İstanbul 1874.

ARLI, Demirsar Belgin, “Osman Hamdi Bey”, *YYOA*, c. II, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, ss. 410-411.

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2015.

AUTHEMAN, Andre, *Tanzimat'yan Cumhuriyete Osmanlı Bankası: Bank-ı Osmanî-i Şahane*, (Çev. Ali Berktaş), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2002.

AYDIN, Mahir, “Edhem Paşa, İbrahim”, *DİA*, c.X, İstanbul 1994, ss. 418-420.

-----, Mahir, *Girit: Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

BADEM, Candan, *The Ottoman Crimean (1853-1856)*, Brill, Boston 2010.

BALCI, Sezai, *Babiâli Tercüme Odası*, Libra Yay., İstanbul 2013.

-----, Sezai, “Bir Osmanlı-Ermeni Aydın ve Bürokratı: Sahak Abro (1825-1900)”, *Osmanlı Siyasal ve Sosyal Hayatında Ermeniler*, (Ed. İbrahim Erdal-Ahmet Karaçavuş), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, ss.105-138.

-----, Sezai-BALCIOĞLU, Mustafa, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, Erguvani Yay., Ankara 2017.

BAYAT, Ali Haydar, *Keçecizade Mehmed Fuad Paşa*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “Bismarck’ın Osmanlı İmparatorluğu’nu Taksim Fikri”, *DTCF Dergisi*, c.1/5, Ankara Temmuz 1943, ss.3-34.

-----, Bekir Sıtkı, “Lord Salisbury’nin İstanbul’da Fevkalade Murahhaslığı”, *DTCF Dergisi*, c.1/5, Ankara, Temmuz 1943, ss. 499-517.

BAYKARA, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1974.

BEYDİLLİ, Kemal, “Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasında İttifaklar ve Siyasi Ahlak (1790-1856)”, (Haz. İsmail Soysal), *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK Yay., Ankara 1997.

BEYHAN, Mehmet Ali, “Girit’e Dair Önemli Bir Kaynak: Mahmud Celaleddin Paşa’nın Girit İhtilali Tarihi”, *Sosyoloji Dergisi*, 2011. ss. 133-155.

BEYRU, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir’de Doğal Afetler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2011.

BESBELLİ, Saim, *1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1977.

BİLİM, Cahit, “Tercüme Odası”, *OTAM*, Ankara 1990, ss. 29-43.

BİRBUDAK, Togay Seçkin, *Romanya’nın Bağımsızlığını Kazanması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

BOUQUET, Olivier, “Hâlâ Osmanlı Modernleşmesinden Söz Etmeye Gerek Var mı ?”, (Çev. Ali Berktaş), *Devlet Olma Zanaatı, Osmanlı’dan Bugüne Kamu İcraatı*, İletişim Yay., İstanbul 2016, ss. 49-69.

CASTELLAN, Georges, *Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl*, (Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu), Milliyet Yay., İstanbul 1993.

CİHANGİR, Çiğdem Kılıçoğlu, “Yunanistan’da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, 2016, ss. 99-121.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Dönemide Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991.

-----, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Yay., Ankara 2007.

ÇAKILCI, Diren, “*Osmanlı-Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emareti'nin Rolü*”, *OTAM*, S.34, Ankara 2013, ss.59-81.

ÇAMKARA, Ayşe, “*Zafer Hanım'ın Aşk-ı Vatan Romanı Bağlamında Kadın*”, *Hece Yay.*, Ankara 2009, ss.142-152.

ÇAVDAR, Necati, *Üç Devrin Mazisi Son Osmanlı Sadrazamı: Ahmet Tevfik Paşa*, Berikan Yay., Ankara 2016.

ÇELİK, Kürşat, *Osmanlı İdaresinde Beyrut (1839-1918)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2010.

ÇELİK, Rüştü, *Kandiye Olayları: Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu*, KitapYay., İstanbul 2012.

ÇETİN, Mehmet, KÖK, Recep, “*Kırım Savaşı'nda Müttefik Orduların İkmali*”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VIII, S.39, Ağustos 2015, ss.815-837.

ÇİÇEK, Kemal, “*Mehmed Emin Paşa, Kıbrıslı (1813 1871)*”, c.28, *DİA*, Ankara 2003, ss. 463-464.

ÇİÇEK, Nazan, “*Talihsiz Çerkezlere İngiliz Peksimeti: İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkez Göçü*”, c.I, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 2009, ss.57-88.

DANIŞMAN, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. XII, Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1966.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. I, Türkiye Yay., İstanbul 1972.

DAVISON, H. Roderic, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, (Çev. Osman Akınhay), c. I, Papirüs Yay., İstanbul 1997.

DIXON, William Hepworth, *The Holy Land*, Londra.(Tarihsiz).

DIRAĞ, Havane, *1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, İstanbul 1977.

DUCKETT, William, *Dictionnaire De La Conversation Et De La Lecture*, Firmin-Didot Frères, Paris 1864.

DUMAN, Olcay Özkaya, “Lübnan’da Marunî Dürzi Çatışmaları ve Osmanlının 19. Yüzyıl Orta-Doğu Siyaseti”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. IV, S. 8, 2007, ss. 1-10.

EKİNCİ, İlhan, *Tuna Komisyonu ve Tuna’da Ticaret (1856-1883)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1998.

EMİROĞLU, İbrahim, *Hizmet ve İhanetleriyle, Tercümanlar ve Voyvodalar ve Azınlıklar*, Aymar Yay., İzmir 1996.

ERDEM, Ufuk, *Osmanlı’dan Cumhuriyete Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

ERDOĞAN, İsmail, “Kethüdâzâde Ârif Efendi ve Felsefî Görüşleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 15, Elazığ 2005, ss.171-188.

ERGİN, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, (Haz. Ahmet Nezh Galitekin), İ.B.B. Yay., İstanbul 1996.

-----, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, c. III, İ.B.B. Yay., İstanbul 1995.

ERGİN, Vahdettin, “İstanbul’un Atlı ve Elektrikli Tramwayları”, *Osmanlı’da Ulaşım*, (Ed. Vahdettin Ergin, Ahmet Uçar, Osman Doğan), Çamlıca Yay., ss. 343-365.

-----, Vahdettin, *Rumeli Demiryolları*, Eren Yay., İstanbul 1993.

ERTEN, Fatma, *Vaka-i Hayret-nüma Belgradi Raşid Paşa*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

FARAH, E. Caesar, *The Politics of Interventionism in Ottoman Lebanon 1830-1861*, İ.B. Tauris, London 2000.

FERHATOĞLU, Filiz, *Sabah Gazetesinin (1876-1877), İnceleme Açıklamalı İndeks ve Seçilen Metinlerin Latin Harflerine Aktarımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.

FATİN, Davud, *Fatîn Tezkeresi (Hakümetü'l-Eş'ar)*, (Haz. Ömer Çifçi), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., E-kitap, Mayıs 13, 2013.

FINDLEY, V. Carter, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıâli Ali (1789-1922)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1994.

GİRGİN, Kemal, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşrifat ve Protokol)*, Okumuş Adam Yay., İstanbul 2005.

GLENNY, Misha, *Balkanlar 1804-1999*, (Çev. Mehmet Harmancı), Ayhan Matbaası, İstanbul 2000.

GÖĞÜŞ, Ceren, *19. Yy. Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1873 Viyana Dünya Sergisine Katılımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2006.

GÖKBEL, Asaf, ŞÖLEN, Hikmet, *Aydın İli Tarihi*, c.I, Ahmed İhsan Basımevi, Aydın 1936.

GÖLEN, Zafer, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, TTK Yay., Ankara 2010.

-----, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları (1839-1878)*, Alter Yay., Ankara 2009.

GÖVSA, İbrahim Alaattin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1949.

GÜLSOY, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yay., İstanbul 2000.

GÜRAN, Tefrik, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yay., İstanbul 1998.

HABİÇOĞLU, Bedri, *Kafkasya'dan Andolu'ya Göçler*, Nart Yay., İstanbul 1993.

HASKAN, Mehmet Nermi, *Eyüplü Meşhurlar*, c.I, İstanbul 2004.

HAYTA, Necdet, *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvir-i Efkar Gazetesi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

HONRBY, Lady, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, (Çev. Kerem Işık), Kitapevi Yay., İstanbul 2007.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Başhoca İshak Efendi (Türkiye'de Modern Bilimin Öncüsü)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.

İLHAN, Arsel, "Birinci ve İkinci Meşrutiyet Devirlerinde Çift Meclis Tecrübesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. c. X. Sayı 2. ss. 194-211.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, c. I-II, (3. Baskı), Dergah Yay., İstanbul 1982.

İSKENDER, Pelin, *Mehmed Esad Safvet Paşa (1814-1883)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999.

Jahresbericht der Deutschen Morgenladischen Gesellschaft, Harvard College Library, Leipzig, 1845-1846.

JOBIN, L'abbe, *Syrie en 1860 et 1861*, Paris 1862.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, c.V, (Çev. Nilüfer Epeçeli), Yeditepe Yay, İstanbul 2009.

KAIS, Firro, *A History of Druzes*, E.J, Brill, Handbuch Der Orientalistik Erste Abteilung Der Nahe Und Mittlere Osten, Leiden 1992.

-----, Firro, "The Ottoman Reform and Jabal al-Duruz (1860-1914)", *In Ottoman Reform and Müslim Regeneration*, (Ed. Itzhak Weismann and Fruma Zachs), London, *I.B. Tauris*, ss. 149-164.

KARACA, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yay., İstanbul 1993.

KARAL, Ziya Enver, *Osmanlı Tarihi*, c. V, (9. Baskı), TTK Yay., Ankara 2011.

KARASU, Cezmi, "Bağımsızlıktan I. Dünya Savaşına Romanya", c.I, *Balkanlar El Kitabı*, KaraM&Vadi Yay., Ankara 2006, ss. 515-527.

KAYSERİLİOĞLU, R. Sertaç, *Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay*, c. I, İ.E.T.T Genel Müdürlüğü Yay., (1. Baskı), Mayıs 1998.

KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri*, c. I, Orion Yay., Ankara 2005.

KELEŞ, Erdoğan, "Kırım Savaşı'nın (1853-1856) Finansmanı ve Buna Dair Defterin Değerlendirilmesi", *OTAM*, S. 27, Mart 2010, ss. 107-141.

-----, Erdoğan, *Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

KILIÇ, Abdullah, "Kabûlî Bey", *YYOA*, I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 691.

KILIÇ, Musa, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

KIRMIZI, Abdülhamit, *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet*, Klasik Yay., İstanbul 2014.

KIRMIZI, Zikrullah-Fehime Tunalı, ÇALIŞKAN, *İstanbul Ulaşım Zaman Dizini*, Cinius Yay., İstanbul 2012, ss.112.

KIŞ, Salih, *Divan-ı Muhasebat: Osmanlı Devleti'nde Mali Denetim (1862-1908)*, TTK Yay., Ankara 2016.

KOLAY, Arif, *İzmir-Kasaba ve Uzantısı Demiryolu Hatları (1863-1897)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.

KORKMAZ, Gürhan-EKEN, Halit, *Türkiye’de Fuarcılığın İlk Adımlarından 1909 Bursa Sergisi*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, Bursa 2013.

KÖMÜRCAN, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi*, Şirketi Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1948.

KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İsis Yay., İstanbul 1999.

KÜÇÜKHASKÖYLÜ, Nurdan, ”Osmanlı Sarayında Ermeni Ressamlar: Manas Ailesi”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2011, ss.165-178.

LITTEL, E., *The Living Age*, S. XV, Boston 1869.

LOUIS, Gardey, *Voyage du Sultan Abd-ul-Aziz de Stamboul au Caire*, Paris 1865.

MAC CARTHY, Oscar, *Revue de L'Orient*, Paris 1848.

Mahmut Celaledin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, (Haz. İsmet Miroğlu), Tercüman Gazetesi Yay., İstanbul 1979.

MARDİN, Şerif, *The Genesis Of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Syracuse University Press, Syracuse 2000.

MAMAK, Kübra, *Devlet Salnamelerine Göre Osmanlı Devleti’nin Diplomatik ve Ticari İlişkileri(1847- 1877)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2017.

MARTAL, Abdullah, *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, Yazıt Yay., İzmir 2007.

MİSMER, Charles, *İslam Dünyasından Hatıralar*, (Haz. Mehmet Rauf), Bedir Yay., İstanbul 1975.

McCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Yay., İstanbul 1995.

Nafia Nezâreti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na (1848-2015), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Stratejik Geliştirme Başkanlığı, Özel Ofset, Ankara 2015.

NAZIR, Bayram, "Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslar Arası Sergiler", *History Studies*, c.I, S.1/2009, ss.179-196.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yılı*, Hil Yay., İstanbul 1987.

-----, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara 2000.

ÖNSOY, Rifat, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1988.

ÖZCAN, Besim, "Kırım Harbi Sırasında Bazı Avrupalı Devlet Adamlarının Osmanlı Ülkesini Ziyaretleri (1854-1855)", *OTAM*, S. 9, Ankara 1998, ss.287-321.

-----, *Kırım Savaşın'nda Mali Durum ve Teb'anın Harb Siyaseti (1853-1856)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1997.

ÖZCAN, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi: Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, TTK Yay., Ankara 2012.

ÖZÇELİK, Özer, *1873-1896 Depresyonu ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2013.

ÖZKAN, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011.

Salname-i Devlet-i Hariciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı), c.-I-II, Matba'a-i Osmaniyye, İstanbul 1306, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yay., İstanbul 2003.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Ali Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988,

-----, Yılmaz, *Tanzimat Paşaları Ali ve Fuâd Paşalar*, Ötüken Yay., İstanbul 2006.

PAKALIN, Zeki Mehmet, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1993.

-----, Zeki Mehmet, *Safvet Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1943.

PAKER, Esat Cemal, *Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1917*, İletişim Yay., İstanbul 2005.

POOLE, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.

ROBERTS, Mary, *Intimate Outsiders The Harem in Ottoman and Orientalist Art and Travel Literature*, Duke Üniversitesi Yay., Amerika Birleşik Devletleri 2007.

RUBIN, Avi, *Ottoman Nizamiye Courts*, Palgrave Macmillan, New York 2011.

SAHİB, Ahmed, *Sultan II. Abdülhamid ve Saltanatının İlk Yılları*, (Haz. Adem Kara), IQ Kültür ve Sanat Yay., İstanbul 2006.

SALAHİ, Mehmed, *Girit Meselesi (1866-1889)*, (Haz. Münir Aktepe), İ.Ü, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, s. 12-13.

SAMUR, Sabahattin, *Suriye Vilâyeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840- 1908)*, Ankara Üniversitesi İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989

SAYDAM, Abdullah, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 1999.

-----, "Soykırım'dan Kaçış, Cebel-i Elsine'den Memalik-i Mahrusaya", *1864 Kafkas Tehciri*, (Ed. Mehmet Hacısalihoğlu), Balkar&İrcica, İstanbul 2014, ss.79-115.

SATILMIŞ, Selahattin, *Aydın Vilâyetinde Doğal Afetler (1850-1900)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2012.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Yay., Ankara 1994.

SERBESTOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yay., İstanbul 2014.

SERTOĞLU, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, c. VI, TTK Yay., Ankara, 2011.

SOMEL, Selçuk Sina, “Şam’da Eğitim Sorunu ve Tanzimat’ın Suriye’de Geçerli Kılınması Meselesi (1861)”, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yay., S. 8, 2009, ss. 93-132.

SCHILCHER, L. Schatkowksi, “The Hauran Conflicts of the 1860s: A Chapter in the Rural History of Modern Syria”, *International Journal Middle East Studies*, 1981, ss.159-179.

SÜREYYA, Mehmet, *Sicill-i Osmani*, c.I-III, (Haz. Nuri Akbayer), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.

SÜSLÜ, Azmi, “Un Aperçu Sur Les Ambassadeurs Ottoman Et Leurs Sefaretname”, 1983, *DTCF*, ss. 233-260.

STEWART, William, *Admirals Of Worlds: A Bioraphical Dictionary 1500 To The Present*, McFarland & Company, Jefferson, North Carolina, London.

ŞAFAK, Nurdan, *Bir Tanzimat Diplomatı: Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.

ŞAKİROĞLU, Mahmut., “Çukurova Tarihinden Sayfalar, Payas Ayamı Küçük Ali Oğulları”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/ 26,1991, ss. 103-139.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Yusuf, *Boğaziçine Dair*, Taha Toros Arşivi, İstanbul, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/17174>. Erişim Tarihi: 10/02/2017.

-----, Haluk Yusuf, *İstinye Yalıları*, Taha Toros Arşivi, İstinye, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/1635>, Erişim Tarihi: 22/02/2017.

ŞENİŞİK, Pınar, *The Transformation Of Ottoman Crete*, İ.B.Tauris Yay., New York-London 2011.

ŞENOCAK, Bülent, *Levant'ın Yıldızı İzmir*, Şenocak Kültür Yayını, İzmir 2003.

ŞEREF, Abdurrahman, *Tarih Musahabeleri*, (Haz. Enver Koray), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.

ŞİMŞEK, Eyyub, “Kırım Savaşı'nın Trabzon Eyaleti'ne Toplumsal Etkileri”, *History Studies*, 2013, ss. 273-291.

TABAK, Serap, *İzmir Şehri'nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.

Tarihte Türk-Rumen İlişkileri, ATESE, Ankara 2006.

TEKDEMİR, Nazım, *Ticaret Nezâreti (1839-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

TOROS, Taha, “Kabûlî Paşa'ya Dair”, c.14, *Tarih ve Toplum*, İstanbul 1990, ss. 265-267.

TOSKA, Zehra, *Aşk-ı Vatan: Zafer Hanım*, Oğlak Yay., İstanbul 1994.

TOURNAFORD DE JOSEPH, *Tourneford Seyahatnamesi*, (Ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yay., İstanbul 2005.

TUNCER, Hüner, Viyana Kongresi, “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler (1815-1829), *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, (Haz. İsmail Soysal), TTK Yay., Ankara 1997, s.61-69.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye*, c. III, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), TTK Yay., Ankara 1987.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1987.

UÇMAN, Abdullah, “Ahmet Vefik Paşa”, *YYOA*, c.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, ss. 165-167.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnameleri*, TTK Yay., (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1992.

UYSAL, Mustafa Ali, *Hüseyin Avni Paşa (1820-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2014.

US, Hakkı Tarık, *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1877-1878)* c. I-II, Vakıf Matbaa, İstanbul 1954.

ÜLMAN, Haluk, *1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomamasisinden Bir Olay*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Sevinç Matbası, Ankara 1966.

ÜNSAL, Emin, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2009.

YAVUZ, Hulusi, "The Compilation Of The Best First Ottoman Civil Code", *İslam Tetkikleri Dergisi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984.

YAZICI, Nesimi, "Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını: "Takvim-i Ticaret", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, Ortadoğu Üniversitesi, Kasım 1989, ss. 55-68.

YENİAY, Hakkı, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara 1936.

YERLİKAYA, İlhan, *II. Abdülhamit Döneminde Basın: Yarı Resmi Vakıf Gazetesi (1875-1884)*, Savaş Ofset, Kırıkkale 1996.

YETİŞ, Kazım, "Beşiktaş Cem'iyet-i İlmiyyesi", c.V, *DİA*, Ankara 1992, ss.552-553.

YEŞİL, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Ratib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011.

YILDIRIM, Kamer, *Halil Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2008.

WHITAKER, Tina, *Sicily & England Political And Social Reminiscences 1848-1870*, Illustrated, London 1907.

ZİYAOĞLU, Rakım, *İstanbul Kadınları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi (1453-1971)*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1971.

EKLER

EK I Mehmed Kabûlî Paşa'nın Fotoğrafları

Resim 1

Mehmed Kabûlî Efendi'nin Rupen Manas'a yaptırmış olduğu resmi. (<http://collections.vam.ac.uk/item/O139223/miniature-manas-rupen/#>. Erişim Tarihi: 01/01/2017).

Resim 2

Mehmed Kabûlî Paşa

(<http://www.ebay.com.sg>. Erişim Tarihi: 13/03/2017).

Resim 3

Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa'nın resmi. Abdullah Biraderler Koleksiyonu.(https://www.archives.saltresearch.org/R/-?func=dbin-jump_full&object_id=3726995&silo_library=GEN01. Erişim Tarihi: 04/02/2017).

Resim 4

سلطنت سنبه نك پترس - بورغ سفیری
او اوب یر مدت نبر و ماذوناً درسه ائده بولنان
قبولی باشا حضرتلری مبتلا اولدقلری
علمدن شفا یاب اولمه یه رق جمعه ارتسی
کیجه سی ارتحال اربقا یتشلردر .
عفی اء عنہ

Ölümünden birkaç gün sonra 25 Mart 1877 tarihli *Sabah* gazetesinde yer alan Petersburg Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa'nın ölüm haberi. (*Sabah*, 25 Mart 1877).

EK II

MEHMED KABÛLÎ PAŞA’NIN KROLONOJİSİ

1812: İstanbul’da doğdu.

1837: Divan-ı Hümayûn Kalemi’ne girdi.

1837: Maarif-i Adliye Mektebi’ne girdi.

1840: Babiâli Tercüme Odası’nda işe başladı.

24 Temmuz 1841: Babiâli Tercüme Odası, ikinci sınıf memuru oldu.

10 Ağustos 1845: Berlin Sefareti Baş Kâtipliğine atandı.

7 Mayıs 1846: Çanakkale görevine gitti.

30 Mayıs 1847: Liman Pasaport Memurluğu’na tayin edildi.

11 Mayıs 1848: Rusçuk’a gitti.

4 Haziran 1848: Bursa’ya gitti.

21 Haziran 1848: Bursa’dan İstanbul’a döndü.

1848 sonu: Londra Başsırkatipliğine atandı.

Ocak 1849: Londra Başsırkatipliği görevine başladı.

20 Ağustos 1850: Londra Maslahatgüzarlık görevine getirildi.

23 Mart 1851: Londra’daki Maslahatgüzarlık görevinin sona erdi.

19 Aralık 1851: Atina Orta Elçiliği’ne tayin edildi.

Haziran 1852: Atina’ya ulaştı ve görevine başladı.

4 Kasım 1852: Hariciye Kâtipliği görevine atandı.

12 Aralık 1852: Atina Orta Elçiliği’nden ayrıldı.

Şubat 1854: Bab-ı Seraskeri Komisyonu’na atandı.

16 Mart 1854: Gelibolu Komisyonu'na atandı.

13 Mayıs 1854: Gelibolu'dan Edirne'ye döndü.

21 Temmuz 1854: Edirne'den İstanbul'a döndü.

21 Temmuz 1854: İkinci Varna Komisyonu'na atandı.

14 Eylül 1854: Yunan Komisyonu Başkanı oldu.

11 Ekim 1854: Birinci Dış İstikraz Komisyonu'na atandı.

10 Ağustos 1855: Trabzon Tahkikat Memurluğu görevi.

28 Ağustos 1855: Trabzon'dan döndü.

30 Ekim 1855: İkinci Dış İstikraz Komisyonu'na atandı.

26 Kasım 1855: Ticaret Nezâreti Yardımcılığı'na atandı.

26 Mart 1856: Divan-ı Hümayûn Tercümanlığı'na atandı.

15 Şubat 1857: Romanya'ya gitti.

15 Mart 1858: İkinci kez Hariciye Kâtipliği'ne atandı.

26 Ocak 1858: Sırbistan'a gitti.

Haziran 1858: Sırbistan'dan İstanbul'a döndü.

7 Ekim 1858: İkinci defa Sırbistan'a gitti.

22 Şubat 1859: Sırbistan'dan İstanbul'a döndü.

5 Eylül 1859: Girit'e gitti.

Kasım 1859: Girit'ten İstanbul'a döndü.

16 Aralık 1859: Hariciye Müsteşarlığına tayin edildi.

Mayıs-Ağustos 1861: İzmir ve Midilli Adası'nı ziyaret etti.

30 Ocak 1862: Cebel-i Lübnan Memuriyeti'ne atandı.

16 Mart 1863: Sayda Valiliği'ne atandı.

15 Şubat 1864: Aydın Valiliği'ne atandı.

7 Eylül 1865: Meclis-i Vâlâ'ya atandı.

1865: Meclis-i Ali-i Hazain âzalığına atandı.

Haziran 1867: Ticaret Nezâreti Vekilliđine atandı.

14 Agustos 1867: Kırım'a gitti.

2 Ekim 1867: Girit'e gitti.

24 Şubat 1868: Girit'ten İstanbul'a döndü.

7 Mart 1868: İkinci kez Ticaret Nazırlığı'na atandı.

2 Mayıs 1873: Viyana Büyükelçiliği'ne atandı.

Temmuz 1873: Viyana'ya ulaştı ve Büyükelçilik görevine başladı.

14 Mayıs 1874: Viyana Büyükelçiliği'nden ayrıldı ve İstanbul'a döndü.

3 Haziran 1874: İstanbul Şehreminliği'ne atandı.

15 Temmuz 1874: İstanbul Şehreminliği'nden ayrıldı.

31 Temmuz 1874: Üçüncü defa Ticaret Nazırlığı'na atandı.

1875: Avrupa şehirlerine gitti.

25 Ekim 1875: Petersburg Büyükelçiliği'ne atandı.

2 Kasım 1876: Petersburg'dan ayrıldı.

20 Kasım 1876: Petersburg'dan Viyana'ya ulaştı.

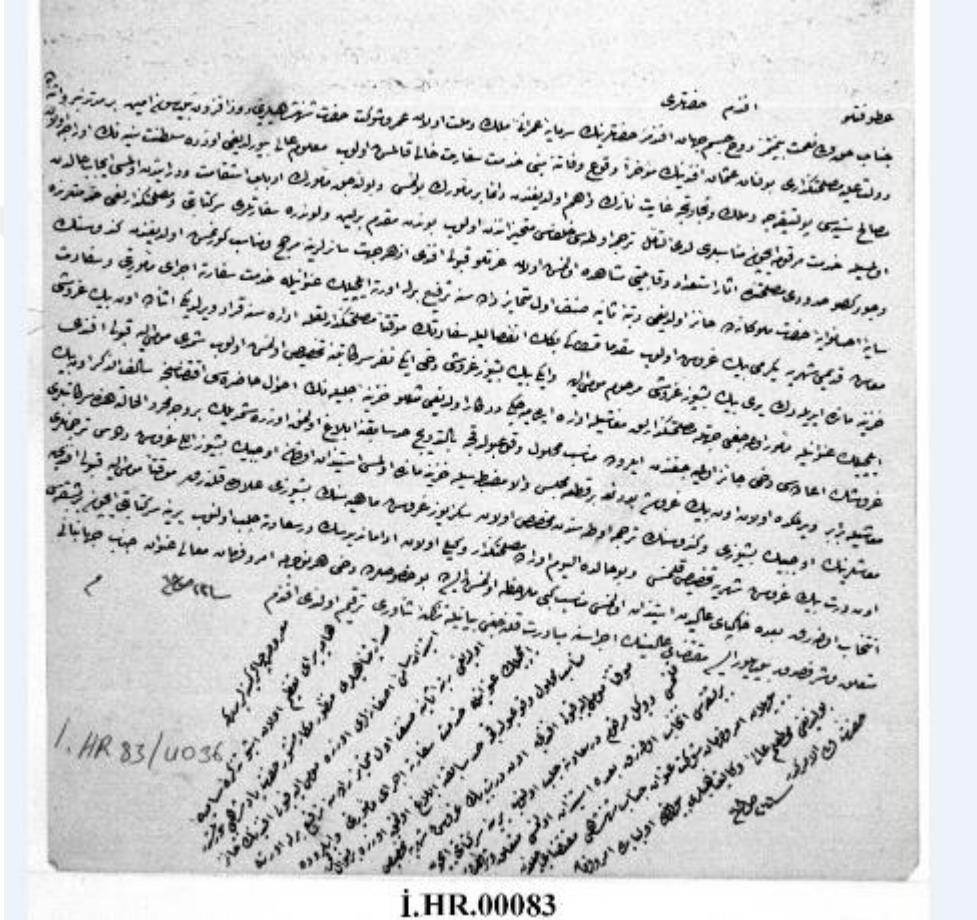
8 Aralık 1876: Viyana'dan İtalya'ya ulaştı.

Aralık 1876 sonu: İtalya'dan İstanbul'a dönüş için yola çıktı.

19 Mart 1877: Meclis-i Ayân âzalığı görevine atandı.

22 Mart 1877: Mehmed Kabûlî Paşa, İstanbul'da vefat etti.

Mehmed Kabûlî Efendi'nin Atina Orta Elçisi olarak atandığı yazı.

Belge 2

Mehmed Kabûlî Paşa'nın kullandığı mühür.

Belge 5

UNREGISTERED 21 JUILLET
N° 6829 1873

J'ai l'honneur de transmettre, sous ce pli, à Votre Excellence, à titre de simple information, un N° de la correspondance générale Autrichienne contenant un article où se trouvent des détails qui me semblent offrir quelque intérêt sur les agissements et des aspirations des partis slaves, tant en Turquie qu'en Autriche-Hongrie.

Je prie Votre Excellence de vouloir bien agréer les assurances de ma haute considération.

Cabauz

Viyana Büyükelçisi Mehmed Kabûlî Paşa imzalı bir belge.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Sakarya/Kaynarca'da doğdu. İlköğretimini Orhangazi İlkokulu'nda tamamladı. Ortaöğrenimini Sakarya Şehit Üsteğmen Selçuk Esedođlu Lisesi'nde tamamladı. 2009'da başladığı Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 2013 yılında tamamladı. 2013 yılında Giresun Üniversitesi'nde Yüksek Lisans eğitime başladı. Aynı yıl Giresun Üniversitesi'nde Pedagojik Formasyon sertifikası aldı. 2017 yılında Yüksek Lisans eğitimini tamamlamıştır.

E posta adresi: m.balli89@hotmail.com